HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

XC DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN: NİHAL YALAZA TALUY

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

XXXIII. BASIM

Genel Yayın: 1507

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİ
YERALTINDAN NOTLAR

ÖZGÜN ADI
Записки из подполья

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN
NİHAL YALAZA TALUY

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
KORAY KARASULU

DÜZELTİ
MÜGE KARALOM

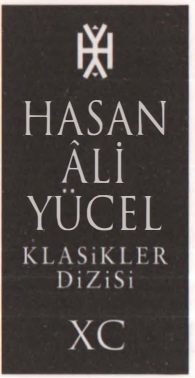
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM TEMMUZ 2008, İSTANBUL
XXXIII. BASIM KASIM 2020, İSTANBUL

ISBN 978-9944-88-401-3 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
TEL: (0212) 637 04 11 FAKS: (0212) 637 37 03
SERTİFİKA NO: 45162

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
NİHAL YALAZA TALUY

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

*YERALTI**

* Gerek "Notlar" yazarının, gerek "Notlar"ın tamamen hayal mahsulü olduğu şüphesizdir. Bununla beraber, çevremizdeki insanlar üzerinde biraz düşünülürse, bu notların yazarı gibi şahısların aramızda bulunmasının yalnız mümkün değil, muhakkak olduğu anlaşılır. Ben sadece pek yakın bir zamanın sıradan bir tipini daha açık olarak kamu huzuruna çıkarmak istedim. Bu, henüz hayatta olan kuşağın tiplerinden biridir. "Yeraltı" adı verilen bölümde bu şahıs kendisini, fikirlerini tanıtırken, neden muhitimizde yer aldığını ve bunun neden kaçınılmaz olduğunu açıklamak ister gibidir. İkinci bölümdeyse, bu şahsın hayatına ait bazı olayları anlatan gerçek "Notlar" yer almaktadır. Fyodor Dostoyevski

I

Ben hasta bir adamım... Kötü bir adamım. Suratsız bir adamım ben. Galiba karaciğerimden zorum var. Doğrusu hastalığımın ne olduğunun da farkında değilim ya, hatta neremin ağrıdığını bile iyice bilemiyorum. Tıbba ve doktorlara saygım olduğu halde tedavi olmuyorum ve asla olmayacağım. Bir yandan da aşırı ölçüde, mesela tıbba saygı besleyecek kadar boş inançlara bağlıyım. (Boş inançlara kapılmayacak kadar tahsil gördüm, ama inanıyorum işte.) Yok efendim, sadece inadımdan tedavi olmak istemiyorum. Siz herhalde bunu anlayamazsınız. Ama ben pekâlâ anlıyorum efendim. Huysuzluğumla kimin canını yakacağımı açıklayamayacağım tabii; fakat tedavilerinden kaçınmakla doktorlara hiçbir "fenalık" edemediğimi, böyle hareket etmekle kimseye değil, yalnızca kendime zarar verdiğimi de herkesten iyi biliyorum. Tedavi olmamakta ısrar edişim hep inadımdan geliyor. Karaciğerim mi ağrıyor, varsın daha beter ağrısın!

Belki yirmi yıldır bu haldeyim. Kırk yaşıma geldim. Eskiden çalışırdım, şimdi işi bıraktım. Fena bir memurdum. Kabaydım; kaba olmaktan zevk alırdım. Rüşvet almadığıma göre hiç olmazsa kendimi böyle tatmin etmeliydim. (Zevksiz bir nükte, ama üstünü çizmeyeceğim. Yazarken pek ince olur sanmıştım, halbuki adi bir tafradan öteye ge-

çemediğini kendim de görüyorum. Gene de, bunu bile bile çizmeyeceğim!) Masama gelen iş sahipleriyle dişlerimi gıcırdatarak konuşur, içlerinden birinin canını sıktım mı, dehşetli zevk duyardım. Bunu çoğu zaman beceririm de. Bilirsiniz, ricacıların çoğu ödlekçe olur. Yalnız bunlardan züppece bir subayı hiç çekemezdim. Bir türlü yola gelmek istemez, karşımda iğrenç bir şekilde kılıcını şakırdatıp dururdu. Bu kılıç mücadelemiz tam bir buçuk yıl sürdü. Sonunda zaferi ben kazandım. Adam kılıcını şakırdatmaktan vazgeçti. Hoş, bu gençliğime ait bir vaka. Asıl kötülüğüm nereden geliyor bilir misiniz baylar? En büyük kepazeliğim her an, en kızgın anlarda bile, hiç de kötü, hırçın bir insan olmadığımı, sadece serçeleri ürküten kaynana zırıltıları misali kuru gürültü çıkardığımı utana sıkıla idrak etmemdir. Hiddetten ağzım köpürmüşken biraz yüzüme gülüp, önüme bir bardak şekerli çay sürerek gönlümü alırsanız, belki hemen o anda yelkenleri suya indirirdim. Üstelik duygulanırdım da; ama ihtimal, sonradan kendi kendime kızar, utancımdan aylarca uykularımdan olurdum. Huyum böyleydi işte.

Demin, sert bir memurum demiştim ya, yalan. Hırsımdan yalan söyledim. İş sahiplerine de, subaya da laf olsun diye dikleniyordum; gerçekte hiçbir zaman zararım dokunmadı onlara. İçimde her an bunların tam tersi bir sürü duygunun kaynaştığını hissederdim. Bunların içimde uğuldayıp durduğunu hissederdim. Bu duyguların ömrüm boyunca kaynaştığını, dışa taşmak için fırsat kolladıklarını biliyordum, fakat bırakmıyordum, bile bile bırakmıyordum. Beni utanç verecek kadar öyle bir sıkıyor, hırstan patlayacak hale getiriyorlardı ki, sonunda bıktım usandım artık! Bunları yazarken pişman olduğumu, adeta özür dilediğimi falan sanıyorsunuz, değil mi baylar?.. Eminim öyle düşünüyorsunuzdur... Ama öyle bile olsa, inanın hiç umurumda değil...

Kötü biri olamamak bir yana, herhangi bir şey olmayı da beceremedim: Ne kötü ne iyi, ne alçak ne namuslu, ne kahraman ne de haşerenin biriyim. Şimdi bir yandan köşemde pinekliyor, bir yandan da acı, faydasız bir teselliyle avunuyorum: Zeki insanlar asla bir baltaya sap olamaz, olanlar yalnız aptallardır. Evet efendim, on dokuzuncu yüzyıl adamı en başta karaktersiz olmalı, böyle olmaya manen mecburdur; karakter sahibi, çalışkan bir insansa oldukça dar kafalıdır. Kırk yıllık bir ömürden sonra bu inanca vardım. Kırk yaşındayım artık, şaka değil; kırk yıllık koca bir ömür, ihtiyarlığın ta kendisi. Kırk yaşından fazla yaşamak ayıptır; bayağılık, hatta ahlaksızlıktır! Tüm samimiyetinizle, dürüstçe söyleyin, kırk yaşını kim geçer? Ben söyleyeyim size: Aptallarla namussuzlar. Bunu tüm ihtiyarlara, o saygıdeğer, ak saçlı, mis kokulu ihtiyarların yüzüne de söylerim! Tüm dünyanın yüzüne de söylerim! Buna hakkım var, çünkü ben de altmış yaşına kadar yaşayacağım. Hatta yetmişe kadar! Seksenimi bulacağım!.. Durun! Müsaade edin de biraz soluk alayım...

Sizi güldürmek istediğimi mi sanıyorsunuz baylar? Bunda da yanıldınız. Sandığınız ya da sanabileceğiniz kadar neşeli bir adam falan da değilim; sonunda gevezeliğime sinirlenerek (zaten sinirlendiğinizi hissediyorum) kim olduğumu soracak olursanız, size sekizinci dereceden memurum diye cevap vereceğim. Yalnızca karnımı doyurmak için çalışıyordum (ama sırf bunun için), sonra geçen yıl uzak akrabalarımdan biri bana altı bin ruble miras bırakınca hemen istifayı basıp, oturduğum şu köşeye yerleştim. Önceden de burada otururdum, ama şimdi iyice temel attım. Şehrin bir ucunda berbat, kötü mü kötü bir odam var. Hizmetçimse ahmaklığı yüzünden hırçın mı hırçın, çevresine iç bayıcı, pis kokular saçan, köylü bir kocakarı. Öteki beriki, Petersburg havasının bana dokunmaya başladığını, başkent hayatının ufacık gelirime göre olma-

dığını söylüyorlar. Hepsini bütün bu tecrübeli, akıllı öğütçülerle dalkavuklardan daha iyi bilirim. Ama gene de Petersburg'da kalacağım, buradan bir yere gidecek değilim! Gitmeyeceğim çünkü... Eeh! Zaten gitsem de bir, gitmesem de...

Bununla beraber namuslu bir adamın bahsetmekten en çok zevk aldığı konu nedir bilir misiniz?

Cevap: Bizzat kendisi.

Şu halde ben de kendimden söz açacağım.

II

Dinlemek isteseniz de, istemeseniz de, şimdi size niçin bir haşere bile olamadığımı anlatmak istiyorum baylar. Tamamıyla ciddi olarak söyleyeyim ki, böcek olmayı çoğu zaman arzuladım. Yazık ki buna bile layık olamadım. Baylar, yemin ederim ki, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır; gerçek, tam manasıyla bir hastalık. İnsana, gündelik hayatını sürdürmesi için gereken anlayışın yarısı, hatta dörtte biri dahi, yeryüzünün en soyut, en inatçı şehri olan Petersburg'da oturmak gibi katmerli bir felakete uğramış, talihsiz on dokuzuncu yüzyıl aydınımıza yeterdi. (Öyle ya, şehirlerin de inatçı olanları ve olmayanları vardır.) Şu halde insan, örneğin içi dışı bir, işadamı denen kimselerin sahip olduğu anlayışla yetinmelidir. Bahse girerim ki, bunları gösteriş olsun diye, hem de kılıcını şıkırdatan subayımızınki türünden zevksiz bir gösteriş için, işadamlarını alaya alarak yazdığımı sanıyorsunuz. Fakat baylar, siz hiç hastalıklarıyla övünen, hele bunlarla gösteriş yapmaya kalkışan birini gördünüz mü?

Ama ne diyorum ben? Bunları yapanlar da oluyor; illetleriyle pekâlâ övünüyorlar, belki de herkesten çok ben övünüyorum. Boşuna tartışmayalım, karşılığım manasız olur. Bununla beraber, anlayışın yalnız çokluğunun değil, kendisinin bile hastalık olduğuna dair güçlü bir inancım

var. Bunda da ısrarlıyım. Bunu bir an için bırakalım. Bana şunu söyleyin: Bazen, eskilerin söyleyişiyle "bütün güzel, yüksek şeyler"in inceliğini kavramaya hazır olduğum sırada, ama neden ille de tam o anlarda öyle biçimsiz hareketler yapıyordum... yani bunların yapılmaması gerektiğini anladığım anda mahsus yaparmış gibi böyle hareketlere kalkışmam neden ileri geliyordu? İyiyi, "güzel ve yüksek şeyleri" ne kadar çok anladıysam, o kadar derinlerine battım, sıkıştım kaldım içlerinde. Bundaki önemli nokta, bu halimin tesadüfi değil de, adeta kaçınılmaz bir nitelik taşımasıydı. Sanki bu hal bir hastalık, bir düzensizlik değil, benim doğal halimdi; sonunda buna karşı koyma isteğim bile kalmamıştı. Bu halin benim için doğal olduğuna neredeyse inanacaktım (belki de inanmıştım). Başlangıçta bu mücadele beni öyle üzdü ki! Başkalarının da aynı durumla karşılaştığına inanmadığım için, bunu ömrüm boyunca sır olarak sakladım. Kendimden utanıyordum (belki şimdi bile utanırım); bayağı bir Petersburg gecesinden sonra evime dönünce, o gün gene bir kepazelik yaptığımı, bunu tamire imkân olmadığını bütün varlığımla hissederek sinsi, anormal, adi bir sevinç duymaktan kendimi alamaz, içimi dolduran acılık zayıflamaya başlayıp ilkin alçakça, melunca bir hazza, sonunda da ciddi bir zevke dönüşünceye dek gizliden gizliye kendi kendimi yiyip bitirirdim. Evet, tam manasıyla zevkti bu! Bunun da arkasında dururum. Bu konuyu başkalarının da bu çeşit zevkler duyup duymadıklarını anlamak için söz açtım. Biraz açıklayayım: Bu, küçülmenizi olanca şiddetiyle idrak etmenin verdiği zevktir; o kötü halinize rağmen başka türlü olamayacağını, tek bir kurtuluş çaresi bulunmadığını, artık değişemeyeceğinizi, hatta bunun için zamanınız, inancınız olsa bile kendinizin istemeyeceğinizi anlamanın zevkidir. Ayrıca değişmek isteseniz de fark etmezdi, zira sizin için başka yol kalma-

mıştır muhtemelen. En önemli nokta, hadiselerin doğrudan doğruya, üstün anlayışın tabii ve temel kanunlarından kaynaklanması veya bunlara bağlı olmasıdır; dolayısıyla hiçbir şeyi değiştiremeyeceğin gibi, yapacak bir şeyin de yoktur. Üstün anlayış teorisinden örneğin şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Alçağın biri alçak olduğunu gerçekten hissediyorsa, alçaklığından avunma payı çıkarmaya hakkı vardır. Fakat yeter... Bir yığın laf ettim, ama bir şey açıklayabildim mi? Bu işin zevkini nasıl açıklayacağız? Ama ben açıklarım! Başladığım işi sonuna kadar götürürüm! Elime kalemi bunun için aldım zaten...

Örneğin, ben son derece onurlu bir adamım. Bir kambur ya da bir cüce kadar da evhamlı, alınganımdır, gene de öyle zamanlar oldu ki, birisi yüzüme bir şamar aşk etse sevinç duyardım belki. Ciddi söylüyorum; herhalde bunda bambaşka bir zevk, şüphesiz umutsuzluktan doğan bir zevk bulabilirdim; umutsuzluk en yakıcı zevktir, özellikle de içinde bulunduğun durumun çaresizliğini açıkça kavramışsan. Tokadı yiyince, bilinç öyle bir ezilir ki, pestile döner. Bana en çok dokunan, suçlu olsam da olmasam da her zaman bir çeşit tabiat kanununa uyar gibi, herkesten önce kendimi suçlu görmemdi. Bu, ilkin çevremde herkesten akıllı olmamdan ileri geliyor. (Kendimi daima etrafımdakilerin hepsinden akıllı sayar, hatta inanır mısınız, bazen bu yüzden utanç duyardım. Zaten hayatımda kimsenin yüzüne doğruca bakamaz, hep bakışlarımı kaçırırdım.) Ayrıca bir suçum daha vardı: Âlicenap değildim, âlicenap olmak elimden gelmiyordu; olsam bile bu duygudan faydalanamayacağım için daha çok azap duyacaktım. Herhalde bu erdemimi yerinde kullanamazdım: Affedemezdim, çünkü suçlu tabiat kanunları gereği bana vurmuş olabilirdi ve tabiat kanunlarını affetmekten de söz edilemez; unutamazdım, çünkü tabiat kanununa uysa da bir hakaret unutulamaz. Ama

öte yandan âlicenap değilim diye hakaret edenden öç almak istesem de elimden bir şey gelmezdi, çünkü hiçbir zaman, hiç kimseye bir şey yapmaya cesaret edemezdim herhalde. Peki, neden cesaret edemezdim? Bu konuda bir iki söz söylemek isterim.

III

Öç almak isteyen veya genel olarak kendini korumasını bilen dişli kimseler bunu nasıl yapar? Böyleleri kendilerini öç hissine kaptırdılar mı, bu duygu varlıklarında her şeyi siler süpürür. Böyle bir adam kudurmuş bir boğa gibi, boynuzlarını öne eğerek hedefe doğru atılır ve ancak önüne çıkan bir duvar onu durdurabilir (bu arada, o içi dışı bir adamlar, o iş güç sahipleri böyle bir duvarla karşılaşınca içtenlikle duruverirler. Onlar için duvar, düşünebilen ve bu yüzden de eli böğründe bekleyen bizler için olduğu gibi, ciddiliğine kendimizi dahi inandıramasak da sevinçle, dört elle sarıldığımız bir geri çekilme bahanesi değildir. Hayır, onların vazgeçişleri son derece içtendir. Duvarın onlar için yatıştırıcı, huzur verici, hatta bir dereceye kadar mistik bir anlamı vardır... Neyse, duvar bahsine sonra döneriz). İşte ben, içi dışı bir insanı, tabiat ananın şefkatle, özene bezene yarattığı, gerçek, normal insan olarak görürüm. Böyle bir adamı delicesine kıskanırım. Ahmak olmasına ahmaktır; bunun aksini iddia edecek değilim, fakat normal adamın ahmak olması gerekmediği ne malum? Belki bu halin kendine göre güzelliği bile vardır. Bu konudan bir çeşit şüphe duymamın nedenlerinden biri de normal bir adamın karşıtının, yani tabiat ananın yarattıklarından değil de laboratuvar imbiğinden geçmiş, üstün anlayışlı bir adamın (bu da

biraz mistisizm gibi oldu galiba, ama bundan da emin değilim), bazen tüm manevi üstünlüğüne rağmen, zıddının karşısında acizliğini kabullenip kendisini samimi olarak bir fare gibi görmeye başlamasıdır. Üstün anlayışlı olmasına üstün anlayışlıdır, ama olup olacağı bir faredir; halbuki karşısında bir insan vardır... vs. vs. İşin en önemli tarafı bu adamı fare sayanın bizzat kendisi olmasıdır, yoksa kimsenin ona bundan söz açtığı yoktur ki, bu da gayet önemli bir nokta. Şimdi de faaliyet halindeyken bu farenin yaptıklarına bir bakalım. Diyelim ki, onu inciten bir hadise olmuştur (bu hemen hemen her zaman olur) ve fare intikam almak istemektedir. İçinde bir *l'homme de la nature et de la vérité*'den* daha çok fenalık birikir. Hakaret edene, kendisine yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermek için duyduğu iğrenç, alçakça istek, muhtemelen bir *l'homme de la nature et de la vérité'den* daha çok içini kemirir, çünkü bir *l'homme de la nature et de la vérité*, doğuştan ahmak olduğu için öç almayı düpedüz bir hak sayar; halbuki fare üstün anlayışı yüzünden bunu adil bulmayarak reddeder. Nihayet sıra maksada, yani öç alma fiiline gelir. Zavallı fare ilk kepazeliğinin yanına bir sürü sual, şüphe şeklinde o kadar çok yeni yeni kepazelik katmış, bir sorunun etrafına öyle çok çözülmemiş mesele yığmıştır ki, tam manasıyla ne yapacağını bilmez haldedir; varlığına ister istemez giren şüphelerden, heyecandan ve onunla açıktan açığa alay eden içi dışı bir iş güç sahipleriyle hâkim durumdaki tiranların tükürüklerinden meydana gelmiş uğursuz bir karışım, kokuşmuş, cıvık bir çamur yığını, onu çepeçevre sarmıştır. Farenin bu durum karşısında tutacağı tek yol, her şeyden vazgeçip yapmacık, kendisinin de inanmadığı küçümser bir gülümsemeyle delikçiğine kaçmaktır. Orada pis, leş kokan yeraltında hakarete, alaya uğramış zavallı faremiz derhal ke-

* Tabiat ve gerçek adamı. (Fr.)

sin, zehirli ve özellikle sonsuz bir kin beslemeye başlar. Artık kırk yıl, durmadan, uğradığı hakareti en ufak, en utandırıcı ayrıntısına kadar hatırlayacak, her seferinde kendinden de büsbütün yüz kızartıcı şeyler ekleyerek bu uydurmalarına alabildiğine üzülüp sinirlenecektir. Bir yandan kurduklarından utanır, bir yandan da kafasını kurcalaya kurcalaya "olabilirdi" bahanesiyle olmuşları alabildiğine şişirir, eklemeler yapar ve hiçbir şeyi affetmez. Belki öç almaya da kalkışır, ama bunu miskince, sinsi sinsi, ne öç almak hakkına ne de başarısına inanarak yapar; bu teşebbüsün onu öç almak istediği kimseden yüz kat daha fazla üzeceğini, ötekininse kılının bile kıpırdamayacağını önceki tecrübeleri sayesinde ta baştan beri bilir. Ölüm döşeğinde bunları bir kere daha, hem de birikmiş faiziyle hatırlar ve... Ama sözünü ettiğim o garip zevkin özü de bu soğuk, bu çirkin yarı ümitsizlik ve yarı inançta, üzüntüden kendini şuurlu olarak kırk seneliğine yeraltına gömmede, mahsus tertiplendiği halde durumun pek o kadar içinden çıkılmaz olmamasında, içe işlemiş ama bir türlü tatmin edilmeyen o zehirli arzularda, kesin olarak verilen kararlarla hemen ardından duyulan pişmanlıklar arasındaki hummalı duraksamalardadır işte. Bu zevk o derece ince, anlaşılması o kadar güç bir duygudur ki, pek dar kafalı olmayan, hatta sinirleri çok sağlam kimseler bile bundan zerrece nasiplerini alamazlar. Şimdi siz sırıtarak, "Belki tokat yemeyenler de anlamaz?" diye ekleyecek ve nazik bir şekilde, yediğim bir tokat yüzünden böyle uzman gibi konuştuğumu ima edeceksiniz. Bu hususta düşündükleriniz beni hiç ilgilendirmiyor ya, yine de hiç tokat yemedim baylar, merak buyurmayın. Hatta hayatta tokat atmak için pek fırsat bulamadığımdan üzülmesi gereken belki de benim. Ama yeter, sizi epey ilgilendiren bu konuda tek sözcük daha etmeyeceğim artık.

Zevklerin bazı inceliklerini kavrayamayan sağlam sinirli insanlar hakkında sakin sakin yazmaya devam edeyim. Bu

zatlar, sırası gelince öküz gibi boğazlarını yırtarcasına böğürmekle dahi yükselebilir, ama demin de söylediğim gibi, bu çeşit insan imkânsızlıkla karşılaşınca derhal siner. İmkânsızlık bir taş duvar mıdır yani? Nasıl bir taş duvar? Elbette tabiat kanunlarından, tabiat bilgilerinden çıkarılan sonuçların, matematiğin taş duvarı. Biri çıkıp da atalarımızın maymun olduğunu ispat ederse, ister istemez kabul etmek zorundasın. Gövdendeki tek bir yağ damlasının senin için yüz binlerce hemcinsininkinden daha değerli olması gerektiği, erdemlerin, ödevlerin, inançların ve öbür safsataların hep bu sonuca göre çözümleneceği ispat edilirse, yine olduğu gibi kabulleneceksin; itiraz edemezsin, çünkü bunlarda matematiğin iki kere iki dört kesinliği vardır. Biraz itiraz etmeyi deneyin isterseniz.

"Aman efendim, nasıl itiraz edersiniz, bu iki kere ikinin dört ettiği gibi açıktır," diye çıkışırlar size, "Doğa size danışmaz; beğenmediğiniz, şahsi istekleriniz ona vız gelir. Tabiatı olduğu gibi, bütün sonuçlarıyla kabul etmek zorundasınız. Duvar, duvardır vs. vs." Hey Tanrım, ya herhangi bir sebeple bu kanunlardan ve iki kere ikinin dört etmesinden hoşlanmıyorsam, tabiat kanunlarından, iki kere ikinin dört etmesinden bana ne? Şüphesiz böyle bir duvarın hakkından gelmeye gücüm yetmezse boşu boşuna yırtınacak değilim, ama karşımda gücümün yetmediği bir taş duvar var diye büsbütün boyun eğmeye de razı olamam.

Sanki bu çeşit taş duvarlar gerçekten insanı rahatlatan, sırf iki kere ikinin dört edişi gibi kesinlikleriyle kâinatı etkileyebilecek kuvvetlerdir. Saçmaların en büyüğü! Öte yandan bütün imkânsızlıkları, bütün taş duvarları görüp anlayabilseniz, yetersizliklerin ve taş duvarların biriyle olsun uzlaşamamaktan iğrenseniz, hatta hiç suçunuz olmadığını bile bile mantığın mutlak, kaçınılmaz kurallarına uyarak, o ölümsüz taş duvar konusunda kendinizi suçlayacak kadar çirkin sonuçlara varıp, aczinizden sessizce diş gıcırdatarak

kendinizi adeta bir şehvet duygusuyla atalete teslim etseniz, sonra da ortada hırsınızı alacak tek bir varlık bulunmadığını, çevrenizde dönenlerin el çabukluğu, hileler ve düzenbazlıktan meydana gelmiş bulanık bir karışım olduğunu fark etseniz bile, bütün bilinmeyenlere, hilelere rağmen içiniz sızlar, bilmedikleriniz arttıkça sızılarınız o ölçüde çoğalır!

IV

— Hah-ha-ha!.. Şu halde sizin için diş ağrısının da zevki var, diye güleceksiniz bana.

— Neden olmasın? derim. Diş ağrısının da kendine göre zevki vardır. Tam bir ay çektiğim için gayet iyi bilirim. Tabii bu halde içten içe bir hiddet duyulmaz, iniltiler çıkarılır; ama bunlar içten gelmeyen yapmacıklı inlemelerdir ki, mesele de bunda zaten. Acı çeken kimse inlemekten zevk alır; almasa inlemesini pekâlâ tutardı. Bu çok hoş bir örnektir okuyucularım, üzerinde durulmaya değer. Bütün bu inlemeler, bir yandan ağrılarınızın küçültücü gayesizliğini anladığınızı gösterir; öte yandan da varlığını umursamadığınız halde, kılı kıpırdamadan sizi hırpalayan tabiat anaya karşı yükselen şikâyettir. Karşınızda bir düşman olmadığını bildiğiniz halde ağrılarınızın sürdüğünün, Wagenheimların müdahalesine rağmen dişlerinizin esiri olmaktan kurtulamadığınızın, sizin dışınızda bir kuvvetin istese diş ağrınızı hemen kesebileceğinin, ama istemediği için üç ay daha süreceğinin ifadesidir; son olarak, hâlâ boyun eğip isyanınızdan vazgeçmemişseniz, kuru teselli olarak ya kendi kendinizi kırbaçlayın ya da mahut duvarınıza hürmetlice birkaç yumruk indirin, başka hiçbir çare yoktur zira. İşte efendim, kimden geldiği belli olmayan, fakat içinize işleyen hakaret ve alaylardan, bazen şehvete varan bir zevk duyulmaya başlar. Baylar, rica ederim, diş ağrı-

sı çeken şu on dokuzuncu yüzyıl aydınının iniltilerine, hastalığının ikinci, üçüncü gününde artık inlemesi, ilk günkü gibi, yalnız diş ağrısından gelen, kaba bir köylünün iniltileri olmaktan çıkıp, şimdikilerin söyleyişleriyle "topraktan ve halk kökünden" sıyrılıp medeniyetten, Avrupa kültüründen nasibini almış bir insanın inlemesine dönmüşken bir kulak verin. İnlemesi gitgide çirkinleşir, pis bir hırçınlığa dönerek günlerce, gecelerce devam eder. Bunun bir fayda sağlamadığını, dırlanmalarıyla kendisi kadar başkalarını da boşu boşuna rahatsız ettiğini herkesten iyi bilir; önünde yırtınıp durduğu dinleyicilerin, yani ailesinin ona zerre kadar inanmadığından, bıkkınlık içinde, bu adamın yapmacıklı, şımarık halini bırakarak ıstırabını daha sade, daha tabii şekilde ifade edebileceğini düşündüklerinden de haberi vardır. İşte zevk de tüm bunları ve kepazeliğini anlamasındadır. "İşte sizleri rahatsız ediyor, içinizi parçalıyor, ev halkına uyku uyutmuyorum. Uyumayın, hepiniz her an, dişlerimin ağrıdığını duyun. Artık karşınızda ilkin görünmek istediği gibi bir kahraman değil, sadece miskin, şirret bir adam var. Pekâlâ, öyle olsun! Foyamı meydana çıkardığınıza memnunum. Pis pis dırlanmalarımı dinlemekten içinize fenalıklar geliyor, öyle mi? Gelsin, ben de sesimi değiştirip büsbütün berbat bir makam tuttururum..." Hâlâ anlamadınız mı baylar? Galiba bu zevkin bütün kıvrımlarına nüfuz edebilmek için daha gelişmek, daha üstün bir anlayışa sahip olmak lazım. Ama siz gülüyorsunuz, öyle mi? Memnun oldum. Şüphesiz şakalarım oldukça zevksiz, karışık ve düzensiz; insanda bir güvensizlik yaratıyor. Bu, kendime saygı duymayışımdan ileri geliyor. Anlayışlı bir adam kendisine saygı duyabilir mi hiç?

V

Küçülmekten bile zevk almaya kalkışan bir adamın, biraz olsun öz saygısı kalır mı? Bunu usanç veren bir pişmanlığın etkisinde söylemiyorum. Öteden beri, "Affedersiniz babacığım, bir daha yapmam" demekten nefret ettim; bunu söylemek bana güç geldiği için değil, tam tersine gayet kolay söylüyordum. Hatta mahsus yapar gibi, zerre kadar suçum olmadığı durumlarda bile kendimi suçlu çıkarırdım. Bu da hepsinden kötüydü. Bu sefer yine duygulanır, pişmanlık duyar, gözyaşları dökerdim; bunları da öyle yalandan falan yapmazdım, ama şüphesiz hepsi kendi kendimi kandırmak içindi. Kalbimde bir kötülük nüvesi vardı... Tabiat kanunları beni ömrüm boyunca her şeyden çok hırpaladığı halde, bu durumlarda onları suçlamak da imkânsızdı. Şimdi aynı şeyleri hatırlamak içime fenalıklar veriyor, o zamanlar da verirdi. Bir dakika geçince kendi kendimi yiyerek, bütün bu pişmanlıkların, duygulanmaların, değişme antlarının hepsinin yalan, kocaman çirkin bir yalandan başka bir şey olmadığını anlıyordum. Kendimi türlü türlü şekillere sokarak hırpalamamın, işkence etmemin sebebini soracak olursanız, size, boş durmaktan canım sıkıldığı için çeşit çeşit marifetleri denedim, diye cevap veririm ki, gerçekten de öyle. Siz de kendinizi iyice bir yoklayacak olursanız, bunun böyle olduğunu anlarsınız baylar. Kendi kendime macera hayalleri kuruyor,

kafamda uydurduğum bir hayatı yaşıyordum. Durup dururken, ortada fol yok yumurta yokken kendi kendimi gücendirdiğim çok oldu; aslında hiç sebep olmadığını bildiğim halde kendimi öyle dolduruyordum ki, sonunda gerçekten gücenip içerliyordum. Bu çeşit oyunlar yaşamımı öyle bir sarmıştı ki, nihayet adeta kendime hâkim olamaz hale geldim. Bir defa, hatta bir de değil, iki defa, zorla âşık olmayı bile istedim. İnanın ıstırap bile çektim baylar. Ruhumun uzak bir köşesinde bu ıstıraba inançsızlık, alay kıvılcımları titreşiyordu, ama gene de maddi bir ıstırap çekmeye devam ediyordum; üstelik dört başı mamur bir âşık gibi kıskanıyor, kendimi kaybediyordum... Sebep hep can sıkıntısıydı baylar, hep can sıkıntısı; atalet beni eziyordu. Zaten şuurun meşru mahsulü atalet, yani gönüllü avareliktir. Bundan yukarıda da söz etmiştim. Tekrar ediyorum: Bütün samimi insanlar ve işinde gücünde olanlar ahmak, dar kafalı oldukları için faal kimselerdir. Nasıl açıklamalı? Bakın şöyle: Bu çeşit insanlar, akılları kıt olduğu için herhangi bir konuda ana sebepleri araştırmadan hemen el altındaki ikinci derece sebeplere bağlanıverir ve doğru hareket ettiklerinden emin oldukları için de rahatlarlar; en önemlisi de budur zaten. Herhangi bir işe başlamadan önce, ilkin rahatlamak, bütün şüphe ve tereddütlerden kurtulmuş olmak şarttır. İyi ama, ben kendimi nasıl rahatlatayım? Dayanabileceğim esaslar, ana sebepler nerede? Nereden bulacağım bunları? Sırf fikir jimnastiği yapmak için ele aldığım herhangi bir ana sebep bile arkasından daha önceki bir sebebi sürüklüyor ve bu böylece aralıksız devam ediyor. Anlayışın, derin düşünmenin esası da budur. Demek yeniden tabiat kanunlarıyla karşılaşıyoruz. Peki ne sonuca vardık bundan? Yine aynı şeye. Hani demin öç almaktan bahsetmiştim (herhalde üzerinde durmamıştınız). İnsanın hak yerini bulsun diye öç aldığı söylenir. Şu halde esaslar da, ana sebep de bulunmuştur: Adalet. Bu durumda her açıdan içi de rahatlarsa, artık tamamıyla sakin, hatta iyi,

doğru bir iş yaptığına emin olarak öç alır. Halbuki ben bunda ne adaletle ne de erdemle ilgili bir yön bulurum, intikam almaya kalksam, bunu sırf kinimden yapacağımı bilirim. Kin gerçekten bütün kuşkularımı yok edecek sebep olmadığı için, temel sebep yerine geçebilirdi elbette. Gel gelelim, kin bile duyamıyorum (zaten demin bundan başlamıştım ya). Kinim, hep o uğursuz tabiat kanunları yüzünden adeta kimyasal bir bozulmaya uğruyor. Bir de bakarsın, esas madde uçmuş, sebepler buharlaşmış, suçluyu bulmak imkânsız olmuştur; hakaret hakaretlikten çıkıp, kaderin bir cilvesi, kimsenin suçu olmayan diş ağrısı gibi bir şey haline gelmiştir ve elbette duvar yumruklamaktan başka çare kalmamıştır. Esas sebebi bulamayınca vazgeçer, bıkarsınız. Bir kere kendini duygularına kaptır, bir anlığına şuurunu susturup, düşünmeden, esas aramadan hakaret et, nefret et, birini sev, daha doğrusu boş durmamak için bir şeyler yap bakalım. En geç öbür gün bu bilinçli kandırmaca yüzünden kendi kendini küçümsemeye başlarsın. Sonuç: Sabun köpüğü ve atalet. Ah baylar, belki de ben ömrüm boyunca başlamayı da, bitirmeyi de beceremediğim için kendimi akıllı bir adam sayıyorum. Ben de herkes gibi gevezenin, zararsız ama can sıkıcı boşboğazın biri olayım, ne çıkar. Ne çare ki gevezelik, daha doğrusu elekle su taşımak her zeki adamın kaderine yazılıdır.

VI

Keşke sadece tembellik yüzünden hiçbir şey yapamasaydım. Tanrım, o zaman kendime ne büyük saygı duyardım. Tembellik de olsa belirli bir özelliğe sahibim, buna eminim diye kendime saygı duyardım. Benim için, "Kim bu adam?" diye sorulunca "Tembelin biri" cevabını verirlerdi ki, bunu duymaktan da son derece hoşlanırdım. Benim de kendime göre bir niteliğim, hakkımda söylenecek söz olurdu. "Tembel!" Şaka değil, bu bir unvan, bir mevki, başlı başına bir istikbaldir efendim. Alay etmeyin, gerçekten öyledir. O zaman haklı olarak en gözde kulübün üyesi olur, kendi kendime saygı göstermekten başka bir iş tutmazdım. Ömrü boyunca *Lafitte* şarabından anlamasıyla övünüp duran bir adam tanırdım. Bunu eşsiz bir erdem sayıyor, kendi hakkında en ufak bir şüphe duymuyordu. Ölürken yalnız iç huzuru duymamış, zafer kazanmışların o engin saadetini de tatmıştı ve bunda yerden göğe kadar haklıydı. Öyleyse ben de tembel bir obur olmayı kendime iş diye seçebilirdim; ama öyle sıradan bir tembel obur değil de, şu bütün güzel, yüksek şeylere ilgi duyan tembel oburlardan olurdum. Ne dersiniz? Ben bunu öteden beri hayal etmişimdir. Bu "güzel ve yüksek şeyler" kırk yaşımda bana hayli sıkıntı verdi; yaşım kırkı bulduğu için elbet, halbuki o sıralar, ah, o sıralar bambaşka olabilirdi! O zaman çabucak güzel bir iş de edinirdim: Bütün o gü-

zel, yüksek şeyler şerefine içmek. Kadehime önce bir damla gözyaşı akıtıp, sonra o güzel ve yüksek şeyler şerefine içme fırsatlarını asla kaçırmazdım. Dünyada ne varsa güzellik ve yükseklik açısından görür, pisliği tartışma götürmeyecek en el dokunmaz çirkefte bile güzel ve yüksek taraflar bulurdum. Alabildiğine sulu gözlü olurdum. Diyelim ki bir ressam, Ghe* ayarında bir tablo yapmıştır; derhal ressamın sağlığına içerdim, çünkü bütün güzel ve yüksek şeyleri severim. Bir yazar "Nasıl arzu edersiniz?"** diye bir makale mi yazdı, hemen "nasıl arzu edersiniz"in şerefine kadeh kaldırırdım, çünkü "güzel ve yüksek" her şeyi severim ben. Bütün bunlara karşılık, bana saygı gösterilmesini ister, saymayanın da yakasını bırakmazdım. Rahat rahat yaşayıp vakarla ölmek, bundan daha enfes ne vardır! Salıvereceğim göbeği, üç kat gerdanımı ve ayyaş burnumu sokakta görenler, "Şu kalantora bakın, amma esaslı herif!" derlerdi. Ne olursa olsun, yaşadığımız şu olumsuz devirde böyle gönül okşayıcı sözler duymak hoştur baylar.

* XIX. yüzyılın tanınmış bir Rus ressamı.

** Saltıkov-Şçedrin'in 1863'te *Sovremennik* dergisinin 7. sayısında yayımlanan "Nasıl İsterseniz?" makalesine gönderme. (Rd.n.)

VII

Fakat bunların hepsi tatlı hayallerden ibaret. Söylesenize, insanların kötülük yapmasının gerçek çıkarlarını bilmemelerinden ileri geldiğini ilk ortaya atan kimdir; aydınlanan insanın gerçek çıkarını görünce, kötülük yapmayı hemen bırakıp iyi ve onurlu biri olacağını, çıkarının sadece iyilik yapmakta olduğunu anladığı ve hiç kimse de kendi çıkarına aykırı davranmayacağı için hep iyilik yapmak zorunda kalacağını ilk kim uydurdu? Hey gidi saf çocuk! Temiz yürekli bebek! Dünya kurulalı beri insanların yalnız kişisel çıkarlarını düşünerek hareket ettikleri görülmüş müdür? Peki, *göz göre göre,* yani gerçek çıkarının nerede olduğunu bildiği halde bunu umursamadan, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin onları zorlamadığı başka, tehlikeli bir yolu tutan ve kaderin kendilerine çizdiği yoldan yürümek varken, kasten yapar gibi yeni, çetin, saçma, karmakarışık bir yol keşfetmekte inat eden insanların oluşturduğu milyonlarca örneğe ne demeli? İnatçılık ve dik kafalılık onlara çıkarlarından daha tatlı geliyor anlaşılan... Çıkar! Çıkar da neymiş ki? İnsanoğlunun çıkarının nerede olduğunu kesinlikle söyleyebilir misiniz? İnsanın kendisi için iyilik değil, tam tersine kötülük arzulayabileceği, hatta bunu yapmaya mecbur olacağı *bazı hallerde* ne olur peki, buna da çıkar denmez mi? Böyle bir durumun yalnızca mümkün olması bile

bütün kanunları yıkar. Ne dersiniz, buna imkân var mı? Gülüyorsunuz ha; gülün ama şuna da cevap verin baylar: İnsan çıkarlarının hepsi tek tek sayılabilir mi? Aralarında hiçbir sınıflandırmaya girmeyenler, giremeyenler yok mudur? Baylar, anladığım kadarıyla siz insan çıkarlarına ait listeyi bazı istatistik bilgilerinden, iktisat formüllerinden çıkarmışsınız. Sizce refah, servet, hürriyet, rahatlık vs. başlıca çıkarlardır; bu listeye açıkça ve bile bile sırt çeviren bir kimseye rastlarsak ona siz de, ben de kaçığın, yobazın biri gözüyle bakarız, öyle değil mi? Bütün istatistikçilerin, bilginlerin insanoğlu için birtakım hesaplar yaparken daima çıkarlardan birini gözden kaçırmaları da ne garip, değil mi? Hatta bunu ne şekilde kullanmak gerektiği üzerinde bile durmazlar, halbuki bütün hesap buna dayanmaktadır. Listemize onu da almak o kadar da büyük bir sorun olmazdı herhalde. Yazık ki bu anlaşılması güç çıkar, hiçbir sınıfa sokulamıyor, hiçbir listede barınamıyor. Örneğin benim bir dostum var... Hoş, yalnız benim değil, sizin de dostunuzdur baylar; zaten onunla dost olmayan yoktur! Bu zat bir işe başlarken tatlı, açık bir dille akıl, hak yolunda yürüme usulünü açıklar. Bundan başka size gerçek, normal bir insanın çıkarlarından heyecanla, hararetle bahseder; çıkarların, erdemin gerçek anlamını anlayamayan budala miyoplarla alay eder; ama tam bir çeyrek saat sonra durumda ani, beklenmedik hiçbir değişiklik de olmamışken, bütün çıkarların üstünde bir içgüdüyle bambaşka bir yola sapar, yani bütün o söylediklerinin aksine bir iddiayı açıkça savunmaya başlar, akıl yolunu, çıkarları, kısacası her şeyi inkâr eder... Ha şunu da söyleyeyim, dostum dediğim kimse ortaklaşa bir insan olduğu için suçu yalnız ona yüklemek biraz zordur. Baylar, belki de gerçekten, her insan için en yüksek çıkarından bile değerli ya da (mantık çerçevesi içinde kalmak için) daha yararlı olan (ama demin bahsettiğim listeye girmeyen), bütün çıkarlarının üstünde,

gerektiğinde insanın uğruna bütün kuralları çiğnemeye hazır olduğu, yani akla, şerefe, huzura, refaha, kısacası bütün güzel ve faydalı şeylere karşı gelebileceği bir çıkar vardır baylar.

— Demek ortada gene bir çıkar var, diye sözümü keseceksiniz.

Müsaade edin de anlatayım efendim, mesele kelime cambazlıklarında değil; sözünü ettiğim çıkar, bütün sınıflandırmalarımızı, beşerin saadeti için çalışan insan severlerin kurduğu sistemleri darmadağın etmektedir. Kısacası, her şeye engel olur. Fakat bu çıkarı adlandırmadan önce, itibarımı zedelemek pahasına birkaç söz söyleyeceğim: Bence bütün o mükemmel sistemler, insanlığa gerçek, normal çıkarların neler olduğunun açıklanması, bunların sağlanmasıyla herkesin hemen iyileşip asilleşeceği düşüncesi şimdilik sadece bir varsayımdır. Evet efendim, varsayım! Doğrusu, şahsi çıkarlara dayanan bir sistemle insanlığın ıslah olacağını iddia etmek bence, hemen hemen... Buckle'ın* medeniyetin insanları yumuşattığını, bu sebeple onları daha az vahşi, daha barışçıl hale getirdiğini iddia etmesine benzer. Galiba onun mantığını kullanarak vardığı sonuç bu. Fakat insan sistemlere, bazı soyut kavramlara o derece bağlıdır ki, mantıktan yana olmak için gerçeği bile bile değiştirmeye, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamaya razı olur. Bunu gerçekten güçlü bir örnek olduğu için aldım. Çevrenize bakın bir kere: Kan gövdeyi götürüyor, hem de keyifli keyifli, şampanya gibi akıyor. İşte size Buckle'ın da yaşadığı on dokuzuncu yüzyılımız. İşte büyük Napolyon ve bugünkü Napolyon. İşte Kuzey Amerika'nın ebedi birliği. İşte nihayet karikatür gibi Schlezwig-Holstein... Medeniyet neyimizi yumuşatmış? Medeniyetin insanda duygu çeşitlerini artırmaktan başka işe yaradığı yok.

---

* Henry Thomas Buckle, İngiliz tarihçisi, 1821'de Lec'de (Essex) doğmuş, 1862 de Şam'da ölmüştür.

Duygularının çeşitlenmesiyle insan işi kan dökmekten zevk almaya kadar vardırabiliyor. Bunun örnekleri var. Cinayetlerde en ince ustalıklar gösterenlerin çoğu zaman en medeni adamlar olduğuna hiç dikkat ettiniz mi? Atillaların, Stenka Razinlerin onların eline su dökemeyeceği zamanlar da olur; bir Atilla ya da Stenka Razin* kadar göze çarpmayışlarının tek sebebi de, böylelerine sıkça rastlandığı için artık kanıksanmış olmalarıdır. İnsan medeniyete kavuşmakla eskisinden daha fazla kan dökücü olmamışsa bile, en azından daha kötü, daha iğrenç bir kan dökücü olduğu kesindir. İnsan, eskiden hak uğruna kan döker, bunun için önüne geleni gönül rahatlığıyla temizlerdi; zamanımızdaysa, kan dökmeyi iğrenç saydığımız halde bu iğrençlikten kendimizi alamıyoruz, hem de eskisinden daha çok. Hangisinin daha kötü olduğuna kendiniz karar verin. Kleopatra (Roma tarihinden bir örnek vereceğim için affedin),** cariyelerinin göğsüne altın iğneler batırmayı sever, attıkları çığlıklardan, kıvranmalarından zevk alırmış. Bunların görece barbarlık çağlarında olduğunu söyleyeceksiniz, gerçi şimdi de iğneler batırıldığı için (yine göreceli olarak) zamanımızın da bir barbarlık devri olduğunu söyleyebiliriz; bugünün insanı pek çok bakımdan barbarlık çağı insanından daha üstün görüşlü olduğu halde, aklın, bilginin gösterdiği yoldan gitmeye bir türlü *alışamamıştır*. Bununla beraber, sağduyu ve bilimle ıslah edildiğinde, insanın eski, kötü alışkanlıklarını bırakıp normale döneceğinden, onu doğru yolda yürümeye alıştıracağınızdan eminsinizdir. İşte o zaman insanın *isteye isteye* yanılmaktan vazgeçeceğine, iradesinin normal çıkarlarına zıt hareketler yapmasına ister istemez engel olacağına da inanıyorsunuz. Dahası, ilmin insana ancak o zaman pek çok şey öğreteceği-

---

* Stenka Razin, Volga sahillerini titreten asi Kazaklardan bir eşkıya.

** Kitabın yazıldığı yıllarda Kleopatra'nın adı basında sıkça anılıyordu. (Rd.n)

ni (bu kadarı bence lüks ya, neyse), örneğin insanın gerçekte iradesi, kaprisleri olmayan bir piyano tuşu, org içindeki bir cıvata kadar değer taşıdığını, dünyadaki her şeyin insanın davranışlarına, şahsi isteklerine göre değil, tabiat kanunlarına uyarak, kendiliğinden meydana geldiğini öğreneceğini söyleyeceksiniz. Şu halde bütün mesele, bu tabiat kanunlarını keşfetmekte; artık ondan sonra hiçbir insan hareketlerinin sorumluluğunu taşımaz, hayat onun için kolaylaşır. Bütün insan davranışları, bu kanunlara göre 108.000'lik logaritma cetveli gibi matematik olarak hesaplanıp tanzim edilir; daha da iyisi, zamanımızın ansiklopedik lügatlerine benzeyen faydalı yayınlar çıkarılır, içinde her şey öyle bir kesinlik ve düzenle hesaplanıp açıklanır ki, dünyadan suçun da, maceranın da adı silinir.

İşte o zaman –bunları ben değil, hep siz söylüyorsunuz– yepyeni, tamamıyla hazır ve matematik bir kesinlikle hesaplanmış bir iktisat düzeni kurulur; böylece bütün cevapların hazır oluşu, ortada soru diye bir şey bırakmaz. O zaman billurdan bir saray kurulur. Ve o zaman... Eh, işte o zaman uçup gelir Anka kuşu. Ama size (artık bunu ben söylüyorum) o haliyle hayatın son derece sıkıcı olmayacağını temin edemem (her şey bir cetvele göre hesaplanınca insana yapacak bir şey kalmaz); ama buna karşılık her şey son derece makul olur. Öte yandan, can sıkıntısından neler neler icat etmezsiniz! Altın iğneler de can sıkıntısından batırılır zaten, ama hepsi bu kadarla da kalmaz. İşin kötüsü, (gene ben söylüyorum) bakarsın bizde de altın iğnelerin batırılmasından zevk alacaklar bile çıkar. Çünkü insan ahmak bir yaratıktır, son derece ahmak! Daha doğrusu ahmak değil de nankördür; eşine rastlanmayacak derecede nankördür. Mesela geleceğin basiretli toplumu arasında yaşayıp giderken, adi ya da daha doğru bir deyişle yüzünden gericilik ve alaycılık akan bir *gentleman*, durup dururken ortaya çıkıp elini beline dayayarak hepimize, "Ne dersiniz baylar, şu usluluğa bir tek-

me savurup logaritmacıları cehennemin dibine yollasak da, gene eskisi gibi ahmakça, başımıza buyruk yaşasak, nasıl olur?" diye bağırsa hiç şaşmam. Yine de bu bir şey değil, işin kötüsü, hemen izleyici bulmasıdır: İnsanın yaradılışı böyle. Bütün bunlar bakın ne kadar önemsiz, sözü edilmeye değmez bir sebepten çıkıyor: Kim olursa olsun, insan daima, her yerde akılla çıkarın buyurduğu gibi değil, canının istediği gibi hareket etmeyi sever; arzularımızın çıkarımıza tamamıyla ters düşmesi de mümkün, hatta bazen *zorunludur* (bu şahsi düşüncem). Hiçbir sınıflamaya girmeyen, çeşitli sistem ve nazariyeleri cehenneme yollayan, daima yok sayılan en faydalı, en önemli çıkarlarımız, hudut tanımayan hür bir irade, vahşi de olsa kendine mahsus bir kapris, bazen bir kışkırtmayla çılgınlığa varabilen, ama özgün bir hayal kudretidir. Peki, ne diye bazı âlimler insana normal, erdemleri zedelemeyen istekler gerektiğini iddia ederler? Neden akıllarını insanın isteklerinin mutlaka mantıklı ve çıkarlarına uygun olması gerektiğine takmışlardır? İnsana lüzumlu olan tek şey, onu nereye sürükleyeceği belli olmayan *hür* iradedir. Bu iradeyi de kim bilir hangi şeytan...

VIII

— Hah-ha-ha! Ama gerçekte irade diye bir şey yok ki... diye gülerek sözümü keseceksiniz. Hepimizin bildiği gibi bilim, zamanımızda insanı öyle güzel tahlil etti ki, hür iradeydi, istekti ancak...

— Müsaade buyurun baylar, ben de sözü buraya getirecektim zaten. Ama açık söyleyeyim, cesaret edemiyordum. Ben de isteklerimizin ipinin kim bilir hangi şeytan elinde bulunduğunu, hem de bunun daha iyi olduğunu söyleyecektim ki, sonra bilimi hatırladım ve... sustum. Tam o sırada bu sözü siz açtınız. Gerçekten, ya günün birinde bütün arzu ve kaprislerimizin de formülü bulunur, daha doğrusu, bunların esasına, hangi kanunlara bağlı olarak meydana gelip nasıl geliştiklerine, çeşitli durumlarda hangi yolları takip ettiklerine vs. dair kesin bir matematik formül ortaya çıkarsa, o zaman insan muhtemelen, hatta mutlaka hiçbir şey istememeye başlar. Cetvele bakarak arzu etmenin ne tadı olur? Ondan başka, insan insanlıktan çıkıp, hemen hemen bir org cıvatasına veya bunun gibi bir şeye dönüşür: Hür iradesi, arzusu olmayan, istemeyi bilmeyen insanın org silindiri üzerindeki cıvatadan ne farkı vardır ki? Ne dersiniz? İhtimalleri toparlayalım düşünelim: Böyle bir şey olabilir mi olamaz mı?

— Hımm... diyeceksiniz. Biz çıkarlarımızı yanlış anladığımız için arzularımızın çoğu da yanlış yoldadır. Bu yüzden

gözümüze kestirdiğimiz bir çıkar için en kolay yolu seçelim diye, akılsızlığımızdan, çoğu zaman bir sürü saçmalığa saplanırız. Halbuki bütün bunlar hesaba vurulup kâğıda dökülünce (olmayacak şey değildir bu, zaten insanların ilerde bazı tabiat kanunlarını öğrenemeyeceklerine şimdiden karar vermek çirkin ve manasızdır), içimizde arzudan eser kalmaz. Arzunun akılla el ele vereceği gün hepimiz isteklerimize değil, aklımıza hizmet edeceğiz; çünkü aklımız başımızdayken manasız bir şey *isteyerek* kendimize bile bile fenalık yapmamıza imkân yoktur. İrademizi düzenleyen kanunların keşfedilmesiyle bütün arzuların, düşüncelerin hesabını yapmak imkânı olursa, şaka bir yana, bunlar gerçekten cetveller üzerinde toplanabilirse, o zaman pek tabii ki isteklerimizi bu cetvele göre ayarlayacağız. Örnek olarak söylüyorum; bir gün birisine nanik yapsam ve hesaplar, böyle yapmam, hatta hangi parmaklarımı kullanmam gerektiğini ortaya koysa benim *şahsi hürlüğümden* ne kalır? Bilhassa okumuş, öyle veya böyle tahsil görmüş bir âlimsem? O zaman hayatımı otuz yıl ilerisine kadar hesaplayabilirim; kısacası, bütün bunlar gerçekleşirse, bize her şeyi olduğu gibi kabullenmekten başka yapacak bir şey kalmaz. Esasen tabiatın hiçbir zaman, hiçbir durumda bize tabi olmadığını, onu hayalimizde kurduğumuz gibi değil, gerçekte olduğu gibi kabul etmemiz gerektiğini asla akıldan çıkarmamalıyız; öte yandan bir cetvel, bir takvim, hatta... hatta bir kimyager imbiği peşindeysek ne yapalım, bunları da olduğu gibi kabullenmeliyiz! Karşı koysak bile, nasıl olsa kendini kabul ettirir zaten...

— Hepsi iyi ama, ben burada takılıverdim işte efendim! Felsefeye daldığım için affedin aziz okuyucularım. Ne yaparsınız, kırk yıllık yeraltı hayatı, dile kolay! İzin verin, biraz da hayal kurayım. Bakın efendim: Aklı takdir etmemek mümkün değil tabii, ama onun kendi çerçevesini hiçbir zaman aşamadığını, insanın yalnız kafa ihtiyaçlarına cevap verebildiğini de kabul etmek lazım; halbuki arzu, aklı da, başka çe-

şit özentileri de içine alan bütün hayatın, yani bir insan hayatının en kudretli ifadesidir. Gerçi bu çoğu zaman hayatımıza beş para etmez bir şekil veriyor, fakat gene unutmayalım ki hayat hayattır, kerekökü almak değil. Mesela ben, gayet tabii olarak, yalnız aklımı kullanıp hayatiyetimin ancak yirmide birinden faydalanarak değil, içimde hayatla ilgili bütün unsurları seferber ederek yaşamak istiyorum. Aklın kudreti nereye kadar uzanır? Akıl öğrenebildiği kadarını bilir (bazı şeyleri hiçbir zaman öğrenemeyebilir; gerçi bunun teselli edici tarafı yok, ama neden söylemeyelim?) ama insan hayatı hem şuurlu, hem şuursuz olarak, kâh aldanıp kâh aldatarak devam edip gidiyor. Bana acıyarak baktığınızdan şüpheleniyorum baylar; kültürlü, aydın, kısacası geleceğin insanının bile bile çıkarlarına karşıt bir şeyler istemeyeceğinin, matematik bir kesinlik taşıdığını tekrarlıyorsunuz. Size hak veriyorum. Fakat yüzüncü defa olarak söylüyorum ki, insanın kasten, şuurlu olarak zararlı, manasız, hatta son derece budalaca bir arzuya kapıldığı bir durum, tek bir durum vardır: Yalnız akla uygun şeyler istemek zorunda kalmayıp, ne kadar manasız olursa olsun *istemek hakkına* sahip olmak. Bu manasız istek, hele bazı hallerde bizim için bütün dünya nimetlerinin üstünde bir değer kazanabilir baylar. Bazen bize açıkça zararı dokunduğu ve çıkar üzerine en akla yakın düşüncelerimize taban tabana zıt düştüğü durumlarda bile, bütün öbür çıkarlardan daha çok fayda sağlayabilir, çünkü bizim için en önemli, en değerli bir varlığı, şahsiyetimizi, özelliğimizi korumaktadır. Bazı kimseler bunların insan için her şeyden aziz olduğunu iddia eder; istek akılla birleştiğinde, onu kötüye kullanmamak, lüzumlu lüzumsuz zamanda başvurmamak şartıyla, çok faydalı, bazen övülecek sonuçlar bile verebilir. Fakat istek çoğu zaman, hatta ısrarla akla tamamıyla zıt bir yoldadır ve... ve... inanır mısınız, bu hal de hem faydalı, hem de bazen takdire şayan olabilir. Şimdi bir an için insanların aptal olmadığını farz edelim. (Aslına bakılırsa in-

san için böyle bir şey söylemek imkânsızdır, hiç olmazsa şu sebepten: İnsanı aptal kabul edersek kime akıllı diyeceğiz?) Ama insanoğlu aptal olmasa bile dehşetli nankördür. Nankörün nankörüdür. Hatta bana göre en uygunu, insanı iki ayaklı nankör bir mahlûktur diye tarif etmektir. Ama bu kadar da değil, insanın başlıca kusurunu unutmamalı: İnsanların baş kusuru, tufandan başlayıp Schleswig-Holstein devrine kadar uzanan daimi erdemsizliğidir. Erdemsizlik ve bunun doğurduğu çeşit çeşit temkinsiz hareketler; temkinsizliğin erdemsizlikten ayrılmadığı öteden beri bilinir zaten. İnsanlık tarihine şöyle bir göz atıverin bakalım, ne göreceksiniz? Azamet mi? Belki; yalnız Rodos Heykeli bile yeter! Bizim Bay Anayevski, heykelin bazılarına göre insan elinden çıktığını, bazılarınınsa tabiatın yarattığı bir harika olduğunu iddia ettiklerini boşuna söylemiyor ya. Göz alıcılık mı? Olabilir; asırlar boyunca her milletin askerinin, sivilinin giydiği üniforma bolluğu karşısında apışıp kalmayacak tarihçi yoktur! Tekdüzelik mi? O da var: Durmadan dövüşüyorlar, şimdi de, eskiden de, her zaman dövüştüler ve dövüşecekler, bunun da gayet tekdüze olduğunu kabul etmelisiniz. Kısacası, genel tarih hakkında pek çok şey, hasta bir muhayyileden ne doğarsa hepsi söylenebilir. Yalnız temkinli hareketten bahsedemezsiniz. Daha söze başlar başlamaz laf ağzınıza tıkılır. Hayatta erdemin ve aklın canlı örnekleri olan allâmelere, insan severlere bol bol rastlanır; bunların gayesi, ömürlerini elden geldiği kadar erdemli, temkinli geçirmektir, varlıklarıyla etrafa adeta nur saçarak, dünyada erdemli ve temkinli de yaşanabileceğini göstermek peşindedirler sanki. E, sonra? Sonrası malum, bunların birçoğu, ömürlerinin sonuna doğru da olsa, er geç sürçüp tamiri imkânsız bir çam deviriverirler. Şimdi sorarım size: Böyle garip nitelikleri olan insanoğlundan ne beklenebilir? Önüne dünya nimetlerinin hepsini serseniz, başı kaybolana, hatta su yüzüne ufak ufak kabarcıklar çıkana kadar saadet deryasına gömseniz, çalışmaya ihti-

yacı olmayacak derecede refahını sağlasanız da, sırf ballı çörekler yiyip yan gelip yatması, bir de insan neslinin kurumaması için uğraşmasını sağlamak için iktisadi refaha kavuştursanız da, sırf nankörlüğü, küstahlığı yüzünden bir rezalet koparacaktır. Sırf müspet akla kimi düşsel öğeler katabilmek için ballı çöreklerden, iktisadi refahından vazgeçip, kendisine en zararlı saçmalıkların peşinden koşar. Akla sığmaz hayallerinden, en adice ahmaklığından sıyrılmaya asla yanaşmaz, çünkü tabiat kanunlarının insanı arzu duymaktan caydıracak kadar tıpkı bir piyano gibi çalmasına, bir cetvele göre davranmaya zorlamasına rağmen, bir piyano tuşu değil de insan olduğunu (sanki pek gerekliymiş gibi) kendi kendine ispat etmek ister. Öte yandan insan, gerçekten bir piyano tuşu olduğunu görse, hatta tabiat bilimleri ve matematik yoluyla, öyle olduğu ispat edilse bile gene akıllanmaz; gene mahsus, sırf nankörlükten, inadından yeni haltlar karıştırır. Bunu yapmaya gücü yetmezse, bu defa ortalığı kasıp kavuran fırtınalar, türlü türlü facialar icat eder ve isteğini o yoldan elde eder! Tüm dünyaya lanetler eder; lanet etmek, yalnız insana mahsus olduğu için (insanı diğer canlılardan ayıran başlıca üstünlüklerden biridir bu) belki de sadece bunu yapmakla bile isteğine ulaşır, yani bir piyano tuşu değil, insan olduğuna kanaat getirir! Ama diyeceksiniz ki, bütün bu fırtınalar, karanlıklar, lanetler önceden cetvelde hesaplanabilir ve aklın daha ağır basması sağlanabilir; ne mümkün, adam bu defa, aklı olmadığını ispat etmek için deli taklidi yapmaya kalkar ve gene istediğini elde eder! Buna inanıyorum, yanılmadığıma tamamıyla eminim; zaten galiba insanların bütün işi, bir cıvata değil de insan olduklarını her an kendi kendilerine ispat etmektir! Bu uğurda kendini feda edebilir, sırası gelince mağara devri barbarı olabilir. Şimdi gel de günaha girme: Henüz bu dereceye gelmediğimize, iradenin kim bilir hangi şeytanın keyfine bağlı olduğunun hâlâ anlaşılmamasına sevinme...

Bana bağırarak (tabii bana bağırma alçak gönüllülüğünü gösterirseniz) irademin bağımsız olduğunu, yalnız onun normal çıkarlarıma, tabiat kanunlarına ve aritmetiğe uygun olmasına çalışıldığını söyleyeceksiniz.

— Hadi efendim, iş cetvelle aritmetiğe dayanınca, iki kere iki yalnızca dört ediyorsa, iradenin lafı mı kalır! İki kere iki, irademe karışmasa da dört edecek. İrade bu mudur!

IX

Şaka ediyorum elbette baylar; şakalarımın oldukça tatsız kaçtığının da farkındayım, fakat söylediklerimin hepsini şaka diye alamazsınız. Belki dişlerimi gıcırdata gıcırdata latife ediyorum. Baylar, bazı sorular içimi kemirip duruyor; ne olur bana bunların çözümünü verin. Mesela siz insanı eski alışkanlıklarından vazgeçirmek, iradesini bilimle, sağduyuyla bağdaşacak tarzda düzenlemek istiyorsunuz. Fakat insanlarda böyle bir ıslahın sadece mümkün değil, aynı zamanda *mecburi* olduğunu nereden biliyorsunuz? İnsan iradesinin bu derece ıslaha *muhtaç* olduğu hükmünü neye göre veriyorsunuz? Kısacası, böyle bir ıslahın insana gerçekten fayda sağlayacağına nasıl karar verdiniz? Açık konuşalım; aklın ve aritmetiğin desteklediği gerçek, normal çıkarlara karşı gelmemenin insan için daima faydalı olduğuna, hepimiz için bir kanun sayılacağına neden *bu kadar kuvvetle* eminsiniz? Bu şimdilik bir tahminden ibarettir. Bunu mantık kanunu kabul etsek bile insanlığa uygulanamayabilir. Yoksa deli olduğumu falan mı sanıyorsunuz baylar? Müsaade buyurun, açıklayayım. İnsanın yaradılıştan yapıcılığa, onu şuurlu olarak gayesine ulaştıracak bir mühendisliğe, yani daima, *nereye doğru olursa olsun* kendine yol açmaya mahkûm edilmiş bir mahlûk olduğunu kabul ederim. Kim bilir, belki de sırf bu yol açma *mecburiyeti* yüzünden arada başka yönlere sapmak iste-

ği duyar; o içi dışı bir işadamları umumiyetle akıldan yana züğürt olmakla beraber, açmaya uğraştıkları yolun hemen her zaman bir yerlere gittiğinin farkındadırlar ki, önemli olan da istikamet değil, yolun varlığı ve aklı başında evlatlarımızın mühendislik sanatını ihmal etmeyerek akıllı uslu çalışmalarıdır, hem bilindiği gibi, tembellik bütün kusurların anasıdır. İnsan yapıcıdır, yeni yollar açmayı sever, bu su götürmez bir gerçektir. Fakat neden acaba bir yandan da yıkmaya, her şeyi kaos haline getirmeye bayılır? Haydi buna cevap verin bakalım! Bu konuda ayrıca birkaç söz söylemek istiyorum. İnsanın her şeyi yıkıp kaos haline getirmeyi sevmesi (bazen bunu yapmaktan zevk aldığı inkâr edilemez), üzerinde uğraştığı yapıyı bitirmekten, gayesine ulaşmaktan içgüdüsel olarak ürkmesinden mi kaynaklanıyor yoksa? Kim bilir, belki eserini yakından değil de sadece uzaktan sevmektedir; belki binayı yalnız yapmaktan hoşlanıyor, içinde yaşamak istemiyor, bitirince onu karıncalara veya koyunlar vs. gibi *animaux domestiques*'e* terk etmeyi tercih ediyordur. Halbuki karıncalar bu konuda bambaşka bir âlemdir: Karınca yuvası denilen, temeli sonsuzluğa kadar yıkılmaz harikulâde bir yapıları vardır.

Saygıdeğer karıncalar gözlerini yuvada açar, besbelli orada kaparlar; bu müspet ve sebatkâr davranışlarıyla da büyük bir onuru hak ederler. Fakat insan hercai, bir dalda durmaz bir yaratıktır ve belki de satranç oyuncuları gibi gayeyi değil, gayeye giden yolu sever. Kim bilir (emin olamayız tabii) belki de insanların yeryüzünde ulaşmaya çalıştığı tek gaye, bu gayeye ulaşma yolundaki daimi çaba, başka bir deyişle hayatın ta kendisidir, yani iki kere iki dört cinsinden bir formül olan gaye değildir; zaten iki kere iki dört, hayat değildir baylar, ölümün başlangıcıdır. Hiç değilse insan, bu iki kere ikiden daima ürkmüştür; ben hâlâ ürküyorum. İnsan bütün

* Evcil hayvanlar. (Fr.)

ömrünü iki kere iki peşinde geçirir, bu uğurda denizler aşar, hayatını harcar, fakat yemin ederim, arayıp gerçekten elde etmekten korkar. Çünkü onu bulur bulmaz artık erişecek şeyi kalmayacağını bilmektedir. İşçiler işlerini tamamladıktan sonra, hiç olmazsa aldıkları parayla meyhaneye gider, oradan karakola düşerler; işte size en aşağıdan bir haftalık meşgale. Fakat bizler nereye gideriz? Onun için gayeye her yaklaşmada bir huzursuzluk hissedilir. İnsan gayeye ulaşmak için çalışmayı sever, fakat ulaşmayı pek istemez; bu hal hiç şüphesiz çok gülünçtür. Şu halde insan daha doğuştan gülünç bir yaratıktır, işin hoş tarafı da budur zaten. Gene de, ne olursa olsun, şu iki kere iki pek musibet bir şey. Bana göre iki kere iki sadece bir küstahlıktır efendim. İki kere ikiyi yolumuzun ortasında külhanbeyi gibi durmuş, elleri belinde, ortalığı tükürüğe boğarken düşünüyorum. İki kere iki dördün üstünlüğünü kabul ediyorum elbette; fakat her şeyi hoş görmeye karar verdikten sonra, iki kere ikinin beş etmesinden bile hoşlanmak mümkündür.

Peki ama, siz insan çıkarının yalnızca doğal, olumlu konularda, yani tek sözcükle refahta, olduğuna niçin bu kadar eminsiniz, niçin ciddi olarak inanıyorsunuz? Aklın çıkarla ilgili konularda aldandığı olmuyor mu? İnsan refahtan başka şeyi de sevemez mi? Belki ıstıraptan da aynı derecede hoşlanıyordur? Hatta ıstırabın saadet kadar faydalı olması da mümkündür, insanın sırasında acıyı ihtirasa varan derecede sevdiği bir gerçektir. Bunu anlamak için dünya tarihine başvurmaya lüzum yok, hayatın ne olduğunu bilen bir insansanız kendi kendinize danışın, yeter. Şahsi kanaatime göre, yalnız refahı sevmek biraz ayıptır bile. İyi midir, fena mıdır orasını bilmem ama, bazen bir şey devirip kırmanın da kendine göre tadı oluyor. Bu bakımdan ne başlı başına refahı ne de ıstırabı tutarım. Ben... şahsi kaprisimden, onu her istediğim anda tatmin edebilmek imkânından yanayım. Istırabın vodvillerde yeri olmadığını biliyorum. Billur saraya ise büsbütün

yakışıksız düşer: Istırap, şüphe ve inkâr demektir; içimizde şüphe uyandıran bir billur saray tasavvur edilebilir mi? Bununla beraber, insanın gerçek ıstıraptan, yani yıkım ve kaostan asla vazgeçmeyeceğine eminim. İdrakin biricik kaynağı ıstıraptır. Başlangıçta idraki insanın baş belası saydığımı söyledim, ama insanın bunu sevdiğini, dünyadaki hiçbir hazza değişmeyeceğini de biliyorum. Mesela idrak, iki kere ikinin mukayese kabul etmeyecek denli yükseğindedir. İki kere ikiden sonra, artık yalnız yapacak değil, öğrenecek bir şey de kalmamıştır. Olsa olsa, beş duyunuzu körleştirip düşünceye dalarsınız, o kadar. İdrak de insanı aynı sonuca götürür, yani gene yapacak işiniz kalmaz, ama bu sefer hiç olmazsa kendi kendinizi kamçılayabilirsiniz ki, bu da bir şeydir. Gerici bir hareket, ama hiç yoktan iyidir.

X

Siz sonsuzluğa kadar ayakta kalacak bir billur saraya, yani şöyle bütün gözlerden uzak, keyfinizce dil çıkarmaya veya nanik yapmaya imkân olmayan bir saraya inanmışsınız. Halbuki ben, belki billurdan olduğu, ebediyete kadar göçmeyeceği ve karşısına geçip gizlice de olsa dil çıkaramayacağım için ondan çekiniyorum.

Bakın, yağmur yağarken saray yerine bir tavuk kümesi görsem, ıslanmamak için belki kümese girerim. Fakat kümes beni yağmurdan korudu diye, şükran borcumu ödemek için kümese saray gözüyle bakamam. Bana gülecek, hatta böyle bir durumda sarayla kümes arasında fark olmadığını söyleyeceksiniz. Evet, hayatta tek gayemiz ıslanmamak olsaydı, dediğiniz doğruydu diye cevap veririm ben de.

Ama ne yapayım, ben insanın yalnız bunun için yaşamadığı, ömrünü hep sarayda geçirmesi gerektiği kanaatindeyim. İsteğim, emelim budur. Bu isteği, emelim değişmedikçe içimden koparamazsınız. Pekâlâ, isteğimi değiştirin, gözümü başka bir şeyle kamaştırın, başka bir ideal gösterin bana; fakat o zamana kadar benden kümesi saray olarak görmemi istemeyin. Varsın billur saray sadece uydurma olsun; tabiat kanunlarına göre aslı olmayan bu hayali, ahmaklığımdan, neslimize has bazı köhne, akıldışı âdetlere uyarak ben uydurmuş olayım. Billur sarayın gerçekte olmamasından bana ne?

Arzularımda varsa, daha doğrusu arzularım yaşadıkça o da var olacaksa, gerçekliği neden umurumda olsun? Gene gülüyor musunuz yoksa? İstediğiniz kadar gülebilirsiniz, bütün alaylarınıza katlanırım, ama karnım açken "tokum" diyemem; uzlaşmayla avunmayacağımı, sırf tabiat kanunlarına göre oluştuğu ve *gerçekten* var olduğu için de kısır döngüyle yetinemeyeceğimi biliyorum. Bin yıllık kontratlı, fakir kiracılarla dolu ve her ihtimale karşı kapısında Dişçi Wagenheim tabelası asılı bir apartmanı baş tacı edemem, üstüne titrenecek emelim sayamam. Arzularımı yok edin, bütün ideallerimi silin, bana daha iyi şeyler gösterin, seve seve peşinizden koşarım. Eğer uğraşmaya değmez derseniz, o zaman siz de benden aynı cevabı alırsınız. Ciddi ciddi konuştuğumuz halde bana önem vermek istemiyorsanız öyle olsun, yalvaracak değilim. Nasılsa yeraltım var.

Sağlığımda, arzulamaya kudretim varken böyle bir apartman yapısına tek bir tuğla koyarsam, elim kırılsın. Demin billur sarayı sırf dilimi çıkaramayacağım için reddedişime bakmayın. Bunu dil çıkarmaya bayıldığımdan söylemedim. Belki de beni kızdıran, bugüne dek yaptığınız binaların hepsinin insanda dil çıkarma isteği uyandırmasıdır. Dil çıkarmak isteğini unutturacak değişiklikler yapılırsa, o zaman şükran duygularımı göstermek için dilimi bile kestiririm. Buna imkân yoksa, eldeki evlerle yetinmemiz gerekiyorsa, bana ne! Niçin ben böyle arzularla yaratılmışım? Yoksa dünyaya gelişimin biricik sebebi, varlığımın sadece bir yalan olduğu neticesine varmak mıdır? Maksat sadece bu mu? İnanmam.

Gene de biliyor musunuz, bizim gibi yeraltı takımının dizginini sıkı tutmak gerektiği kanısındayım. Çünkü kırk yıl ses çıkarmadan yeraltında otururuz, ama bir fırsatını bulup yeryüzüne çıkarsak çenemizden kurtulamazsınız...

XI

Nihayet şuna geliyoruz baylar: En iyisi hiçbir şey yapmamak! Bilinçli tembellik hepsinden iyi! Onun için yaşasın yeraltı! Normal insanları çatlayasıya kıskandığımı söyledim ya, gene de gördüğüm kadarıyla, onların bugünkü halinde olmak istemem. (Kıskanmasına gene kıskanacağım. Hayır, hayır, her şeye rağmen yeraltı daha kârlı!) Orada hiç olmazsa insan... Eeh! Şimdi bile yalan söylüyorum! Yalan, çünkü iyi olanın yeraltı değil, başka, bambaşka, hasretini çekip bir türlü elde edemediğim şey olduğunu iki kere ikinin dört ettiği gibi biliyorum! Cehenneme kadar yolu var yeraltının!

Ah, şuraya yazdıklarıma bir inanabilsem! Yemin ederim baylar, şu karaladıklarımın tek kelimesine inandığım yok. Daha doğrusu belki inanıyorum, ama bir yandan da nedense malın kötüsünü satmak isteyen tezgâhtar gibi sözlerimin yalan olduğunu hissediyor, şüphe içinde kıvranıyorum.

— Öyleyse ne diye yazdın bunları? diyeceksiniz.

— Hiçbir iş güç vermeden sizi yeraltına sokup, kırk yıl sonra halinizin nice olduğuna bakmak için uğrasaydım, ne görürdüm acaba? İnsan kırk yıl işsiz, başıboş, bırakılır mı?

Belki hakaretle başınızı sallayarak:

— Yaptığınız ayıp, küçültücü şeyler değil mi! diyeceksiniz. Yaşamaya susadığınız halde hayat meselelerini bir mantık hercümerciyle çözmeye kalkışıyorsunuz. Hareketleriniz sır-

naşıklık, küstahlık dolu olduğu halde, ne kadar da korkaksınız! Saçmaladığınız zaman kendinizi pek beğeniyor, ama sert, küstah sözler sarf ettikten sonra durmadan ürküyor, özürler yağdırıyorsunuz. Korku nedir bilmediğinizi iddia ederken bir yandan da yaltaklanıyorsunuz. Bizi hiddetten dişlerinizi gıcırdattığınıza ikna etmeye çalışırken, güldürmek için nükteler savuruyorsunuz. Nüktelerinizin hiç de zekice olmadığını biliyorsunuz, fakat herhalde edebi değerlerinden memnunsunuz. Belki gerçekten acı çektiniz, ama kendi ıstırabınıza dahi zerre kadar saygı duymuyorsunuz. Samimisiniz, bununla beraber iffetiniz eksik; küçük bir gurur uğruna ortaya dökmek ve aşağılamak için, içinizde ne varsa piyasaya sürüyorsunuz... Gerçekten bir söylemek istediğiniz var, fakat korkudan son sözlerinizi daima kekeleyip duruyorsunuz, çünkü bunu açıkça söyleyecek kadar metin değilsiniz; sizinki sadece korkak bir arsızlıktan ibaret. Anlayışınızla övünüyorsunuz, ama bir yandan da tereddütlerle dolusunuz, çünkü kafanız işlediği halde kalbiniz ahlaksızlıkla kararmış; halbuki temiz kalpli olmayan kimsenin idraki tam değildir. Ya o yılışıklığınız, sırnaşmanız, kırıtmalarınız! Yalan, yalan, hep yalan!

Şüphesiz yukarıdaki sözlerinizi de ben uydurdum. Bu da yeraltı mahsulü. Kırk yıl müddetle orada otururken konuşmalarınızı deliğimden dinledim. Bu yüzden hepsini rahatça uydurabildim. İyice bellediğim, ezberlediğim sözlerinize edebi bir şekil vermem de pek tabiidir...

Fakat bunları yayımlayacağımı, üstelik sizlere okutacağımı düşünüyorsanız aklınıza şaşarım. Bir konu daha var: Neden sizlere, "baylar" diye hitap ediyorum, neden karşımda gerçekten okuyucular varmış gibi davranıyorum ki? Başlamak istediğim itiraflar ne yayımlanabilir ne de başkalarına okutulabilir. En azından ben kendimde bunu yapacak cesareti bulamıyorum, buna lüzum da görmüyorum. Yalnız içime pek garip bir heves düştü, ben de hevese uymaya karar verdim. Mesele bu.

Her insanın hatıralarında, herkese söyleyemeyeceği, ancak dostlarına açabileceği taraflar vardır. Hatta dostlara bile açılamayacak, insanın yalnız kendine saklayacağı sırları da bulunur. Bunlardan başka, kendi kendimize bile açmaktan çekindiğimiz konular da vardır ki, bunların sayısı şerefli bir insanın dağarcığında bile hayli kabarıktır. Hatta daha doğrusu, bunlar sahibinin haysiyeti ölçüsünde artar. Kendi hesabıma ben, pek yakında şimdiye kadar adeta endişeyle hatırlamaktan kaçındığım bazı maceralarımı kafamda canlandırmaya karar verdim. Şimdiyse yalnız hatırlamaya değil, bunları yazmaya da kalkışacağım; şunu bir denemek istiyorum: İnsan kendi kendine karşı tamamıyla samimi olabilir mi? Sırası geldiği için söyleyeyim; *Heine* inandırıcı bir otobiyografi yazmanın hemen hemen imkânsız olduğu, insanın kendisi hakkında mutlaka birtakım yalanlar uyduracağı iddiasındadır. Ona göre örneğin *Rousseau,* itiraflarında mutlaka yalanlar uydurmuş, hatta gururu yüzünden bunu bile bile yapmıştır. *Heine*'nin haklı olduğuna ben de inanıyorum; gerçekten, insanın bazen sırf gurur yüzünden kendi kendini cinayete varıncaya kadar çeşitli yalanlara bulaştırabileceğini biliyor, bunun ne çeşit bir gurur olduğunu da gayet iyi anlıyorum. Fakat *Heine,* itirafını topluma sunan biri hakkında yargı veriyordu. Halbuki ben yalnız kendim için yazıyorum; okuyuculara hitap edişim bunun daha kolay bulduğum bir yazış şekli olmasından ileri geliyor, bunu kesin olarak bir daha belirteyim. Evet, sadece üslup meselesidir, yoksa yazdıklarımı kimse okumayacak. Bunu açıkça söyledim zaten...

Notlarımı belli bir düzene göre yazmak istemiyorum. Hiçbir üslup, düzen de gözetmeyeceğim. Aklıma ne gelirse kâğıda aktaracağım.

Fakat sözlerime takılarak, "Gerçekten okuyucunuz olmadıktan sonra kendi kendinize, hem de yazılı olarak birtakım şartlar koşmanıza, yazınızda herhangi bir üslup, düzen takip etmeyeceğinizi, hatırlayabildiklerinizi yazacağınızı vs.

vs. bildirmeye ne lüzum var? Bu açıklamayı neden veriyorsunuz? Niçin özür diliyorsunuz?" diyeceksiniz.

Buna:

— Ne bileyim ben! diye cevap vereceğim.

Bu tam manasıyla psikolojik bir meseledir. Belki sadece korkağın biri olduğum için böyle hareket ediyorum. Belki de yazarken daha ciddi olmak için gözlerimin önünde okuyucuları görmek istiyorum. Binlerce sebep olabilir.

Bir nokta daha var: Bu notları yazmaktaki esas maksadım nedir? Sebep okuyucular değilse hatıralarımı kâğıda dökmeden zihnimde de tutabilirdim, değil mi?

Orası öyle efendim, ama kâğıt üzerinde daha azametli görünüyorlar. Böylece daha içe işleyici olacaklar, hakkımda daha ciddi olarak hüküm verebileceğim ve bir üslup tutturacağım. Sonra belki içimdekini kâğıda dökmek bana bir çeşit ferahlık verir. Mesela şu sıralar çok eski bir hatıra beni son derece bunaltıyor. Geçen gün kafamda bütün açıklığıyla canlanıverdi ve o zamandan beri de insanın yakasına yapışıp bir türlü aklından gitmeyen hüzünlü bir musiki nağmesi gibi adamakıllı rahatsız etmeye başladı. Halbuki ondan kurtulmam lazım. Buna benzer yüzlerce hatıram var; zaman zaman bunlardan biri durup dururken canlanıp beni ezmeye başlıyor. Nedense yazmakla onu defedeceğime inanıyorum. Denemekten ne çıkar sanki?

Hem canım sıkılıyor, daima işsiz güçsüz oturuyorum. Yazmak ne de olsa bir iştir sonuçta. İnsanın çalışmakla daha iyi, daha namuslu olduğunu söylerler. Pekâlâ, bu da bir şans işte.

Bugün kar yağıyor, daha doğrusu sulusepken; sarı, bulanık... Dün de, geçen günler de yağdı. Galiba beni rahat bırakmak istemeyen zırıltıyı da bu sulusepken yüzünden hatırladım. Öyleyse bu da sulusepkene dair bir hikâye olsun.

İKİNCİ BÖLÜM

SULUSEPKENE DAİR

Yakıcı sözlerimle inandırıp
Kurtarınca düşkün ruhunu
O yanlış yolun karanlığından,
Saf, derin bir azap içinde,
Bükerek ellerini, lanetler ettin,
Seni çembere alan kötülüğe;
Unutkan vicdanını
Hatıralarımla cezalandırmak için
Benden önce olanın
Hikâyesini anlatırken
Birden yüzünü kapadın ellerinle,
Utanç ve dehşetle
Sarsılıp, isyan duydun,
Ve gözyaşlarına boğuldun...
vb. vb. vb.

N. A. Nekrasov'un bir şiirinden

I

O sıralar ancak yirmi dört yaşındaydım. Hayatım o zaman bile sönüktü, derbederdi; yabani sayılacak derecede bir başımaydım. Kimseyle arkadaşlık etmiyor, konuşmaktan kaçıyor, gitgide daha çok kabuğuma çekiliyordum. Vazifemde, çalıştığım dairede kimsenin yüzüne bakmamaya gayret ediyordum; meslektaşlarımın bana yalnız acayip bir adam olarak değil –hissettiğime göre– aynı zamanda tiksintiyle baktığını da gayet iyi görüyordum. Bazen, "Neden benden başka hiç kimse kendisine tiksinerek bakıldığını hissetmiyor?" diye bir soru geliyordu aklıma. Memurlarımızdan birinin iğrenç, rende gibi delik deşik, eşkıyaya benzeyen bir suratı vardı. Benim böyle münasebetsiz bir suratım olsa kimseye bakamazdım sanırım. Başka birinin redingotu, kokusundan adamın yanına yaklaşılmayacak derece eskimişti. Gene de hiçbirinin ne kılığından, ne suratından ne de herhangi bir manevi kusurundan çekindiği yoktu. Hiçbiri, âlemin onlara tiksinerek baktığını aklına getirmiyordu; getirse bile, böyle düşünen kişi amirleri olmadığı sürece aldırmazlardı. Hudutsuz gururum ve bunun doğurduğu aşırı titizliğim yüzünden boyuna kendimle meşgul oluyor, kendimden bazen tiksintiye varan çılgınca bir hoşnutsuzluk duyuyor, başkalarının da bana aynı gözle baktığını düşünüyordum. Mesela, yüzümden nefret ediyor, çirkin buluyor, hatta alçakça bir ifadesi ol-

duğundan şüpheleniyordum; hatta bu yüzden, her gün dairedekiler bendeki alçaklığı fark etmesin diye kendimi azaba sokarak elimden geldiği kadar serbest bir tavır takınıyor, yüzüme asil bir ifade vermeye çalışıyordum. "Varsın yüzüm güzel olmasın, fakat asil, manalı ve bilhassa *fevkalade* zeki görünsün," diye düşünüyordum. Ama bir yandan da yüzümde asla bu kadar mükemmel manalar bulunamayacağını kesin olarak bilmenin acısını duyuyordum. En kötüsü, yüzümü son derece aptal buluyordum. Halbuki ben yalnızca zeki bir görünüşe razıydım. Hatta yüzümü zeki bulmaları şartıyla o alçak ifadesine bile katlanırdım.

En büyüğünden en küçüğüne kadar dairemizdekilerin hepsinden nefret ediyor, onları küçümsüyordum, ama aynı zamanda onlardan korkar gibiydim. Bazen birdenbire kendimi hepsinden üstün gördüğüm olurdu. Bu hal bana durup dururken geliyordu; ya küçümsüyor ya da kendimden çok üstün görüyordum. Kültürlü, kendini bilen bir adam kendine karşı hudutsuz bir titizlik göstermeden ve bazen nefrete vardıracak kadar kendisini küçümsemeden mağrur olamaz. Fakat küçülürken de, kendimi herkesin üstünde gördüğüm anlarda da her karşılaştığım kimsenin önünde bakışlarımı yere indiriyordum. Hatta bazen filan adamın bakışına dayanacak mıyım diye denemeler yapar, yenilen, gözlerini ilk kaçıran hep ben olurdum. Bu beni kudurtacak derecede üzüyordu. Gülünç görünmekten marazi bir korku duyduğum için tüm kurallara körü körüne bağlıydım; genel havaya seve seve ayak uydurur, en ufak bir aykırılık göstermekten ödüm patlardı. Ama dayanabilir miydim? Zamanımızın bütün aydınlarında olduğu gibi marazi derecede duyguluydum. Bizdekiler birbirinden hımbıl, aynı sürünün koyunları gibi farksız kimselerdi. Dairemizde benden başka hiç kimse sürekli korkak, köle ruhlu olduğunu düşünmüyordu muhtemelen; galiba tam da bu yüzden kendimi aydın sayıyordum. Ama bu düşündüklerim sadece bir ihtimal değildi: Gerçek-

ten korkak, köle ruhluydum. Bunu hiç çekinmeden söylüyorum. Zamanımızda her namuslu adam korkak, köle ruhludur ve böyle olmalıdır. Bu onun için tabii sayılan bir haldir. Buna dair sarsılmaz bir kanaatim var. Yaradılıştan böyledir, bu gaye için yaratılmıştır. Namuslu adamların korkak, köle ruhlu oluşu yalnız zamanımıza, tesadüf sayılacak bazı koşullara bağlanamaz; namuslu insanlar her zaman korkak ve köle ruhlu olmalıdır. Dünyadaki hiçbir namuslu insan bu tabiat kanunundan yakayı sıyıramaz. Kazara biri kabadayılık ederek başını şöyle bir doğrultursa, sakın buna sevinip böbürlenmesin, nasıl olsa başka yanda pes ediverir. Bu asla değişmeyen, şaşmaz bir sonuçtur. Kabadayılıkta ayak direyenler sadece eşekler ve eşek soylulardır; ama onlarınki de duvarın önüne kadardır. Bunların hiçbir değeri olmadığından, önem vermeye değmez.

O sıralar beni üzen bir mesele daha vardı: Ne ben kimseye benziyordum ne de herhangi biri bana. "Tek başımayım, ama onlar hep *birlik*," diye düşünmekten kendimi alamıyordum.

Pek toy olduğum meydandaydı.

Bazen de bunların tam aksi hareketler yaptığım olurdu. Daireye gitmekten son derece yılıp iş dönüşü hasta düştüğüm zamanlar vardı. Arkasından, durup dururken bir şüphe, kayıtsızlık nöbeti gelir (zaten bende her şey böyle nöbet halindedir), hırçınlığımı, huysuzluğumu alaya alarak *romantikliğim* yüzünden kendi kendime etmediğimi bırakmazdım. Kimseyle konuşmak istemezken birdenbire öyle değişiyordum ki, dairedekilerle yalnız konuşmak değil, artık arkadaşlık etmek istiyordum. Onlara karşı duyduğum soğukluk birden kayboluyordu. Kim bilir, belki bu duyguların zaten aslı yoktu; kitaplardan kapma, yapmacık duygulardı. Bu meseleyi şimdiye kadar çözemedim. Bir aralık dostluğumuz öyle arttı ki, evlerine gidip gelmeye, prafa oynamaya, birlikte votka içmeye, şundan bundan, iktisattan filan bahsetmeye başladım... Fakat müsaade ederseniz, burada biraz konu dışına çıkayım.

Biz Ruslarda, genel olarak şu manasız, aklı yıldızlarda Fransız veya Alman romantiklerine rastlayamazsınız; hele Fransızlar, bütün Fransa barikatlarda can vermek üzere olsa, nezaket için olsun değişmez, ömürlerinin sonuna kadar aptal aptal yıldızlara şarkılar söylemeye devam ederler. Bizde, Rus toprağında aptal bulunmadığını biliyoruz; Alman diyarlarından farkımız da budur. İşte bunun içindir ki, Rusya'da saf, aklı yıldızlarda gezen hayalci tipler yoktur. Bütün o Kostancoğullarını, Pyotr İvanoviç amcaları* idealimiz olarak görmek, bazı "ağırbaşlı" yazarlarımızla eleştirmecilerimizin budalaca hülyaları olmaktan öteye geçmemiştir; bizim romantiklerimizi Almanya'nın, Fransa'nın aklı yıldızlardaki romantiklerine çeviren de onlardır. Halbuki Rus romantiklerinin nitelikleri, aklı yıldızlardaki romantiklerin niteliklerine taban tabana zıttır ve Avrupa ölçülerinin hiçbiri bize uygulanamaz. (Müsaadenizle şu eski saygıdeğer, şerefli ve herkesçe bilinen "romantik" kelimesini kullanacağım.) Bizim romantiğin özelliği, her şeyi anlamak, *her şeyi görmek, hatta çoğu zaman en olumlu zekâların üstüne çıkarak onlardan daha açık görebilmek*, hiç kimseye hiçbir suretle boyun eğmemek, ayrıca hiçbir şeyi hor görmemek, ilgisiz kalmamaktır; bunlar siyasi davranıp dolambaçlı yollardan yürüyerek anlaşmazlıklardan kaçınmayı, (lojman, emeklilik hakkı, nişanla taltif gibi) maddi çıkarları göz önünde tutarak gayelerine estetik heyecanlarla, ciltlerce şiir kitaplarıyla ulaşmayı âdet edinmişlerdir, öte yandan ömürlerinin sonuna kadar "güzel ve yüksek şeyler"i içlerinde saklar, hep o güzel, yüksek şeylerin uğruna kendilerini de sanki mücevhermişler gibi mahfazalar içinde saklamaya çabalarlar. Bizim romantik, geniş bir adamdır, aynı zamanda madrabazın madrabazıdır... bunu tecrübeme dayanarak söylüyo-

* Kostancoğlu Gogol'ün *Ölü Canlar*'ından, Pyotr İvanoviç de Gonçarov'un *Hep Aynı Hikâye* romanından birer tip.

rum. Şüphesiz bu, romantiğin zekâsına bağlıdır. Aman, ben de neler söylüyorum! Bizim romantik daima zekidir; asıl söylemek istediğim, arada bir ahmak romantiklerin de çıktığıydı, ama bunları hesap dışı bırakmak en iyisi, çünkü bunlar, en verimli çağlarında tam manasıyla Almanlaşıp, cevherlerini daha rahat muhafaza edebilmek için Weimar'a ya da Karaorman'a yerleşirler. Çalıştığım dairedeki görevimi bütün kalbimle küçümsüyor, sadece mecburiyet yüzünden, oradan ekmek yediğim için açıktan açığa kötülemiyordum. Dikkatinizi çekerim, sonuçta kötülemiyordum işte. Bizim romantik, (pek seyrek olmakla beraber) aklını kaçırsa da, önünde başka bir iş fırsatı yoksa, işini kötülemez ve "İspanya Krallığı"* vehimleri tam bir çılgınlık hali alıp tımarhaneye gönderilmedikçe de kapı dışarı edilmez. Fakat sapıtanlar ancak cılız, soluk, sarışın birkaç kişidir. Romantiklerin büyük çoğunluğu zamanla birer kodaman olurlar. Hepsinde insanı şaşırtan bir duygu bolluğu, birbirine zıt hisler beslemeye karşı öyle aşırı bir istidat vardır ki! O zamanlar bu düşüncelerle teselli bulurdum, fikirlerim hâlâ değişmemiştir. Bizde düşüşlerinin son basamağında bile ideallerini kaybetmeyen o "geniş yaradılışlılar"ın bu kadar çok olması da bu yüzdendir. Gerçi idealleri için kılları kıpırdamayan azılı birer haydut, hırsızdılar ama, o ilk ideale duydukları saygı kaybolmamıştır; ruh bakımından namuslu sayılabilirler. Evet efendim, en kaşarlanmış ahlaksızların ruh bakımından son derece namuslu kalabilmeleri ancak bizde mümkündür. Tekrar ediyorum, romantiklerimiz arasından açıkgöz, düzenbaz (düzenbaz kelimesini iltifat olarak kullanıyorum) sık sık çıkıyor; gerçeklik duygusu, olumlu bilgileri birdenbire o derece kuvvetleniyor ki, şefleri şaşkına dönüyor, etrafın ağzı açık kalıyor.

---

* Gogol'ün *Bir Delinin Güncesi* adlı eserinin kahramanı Poprişçin'in kendisini İspanya Kralı sanması kastediliyor. (R.d.n.)

Gerçekten şaşılacak bir ruh çeşitliliği! Artık ileride bunun ne şekil alıp nasıl gelişeceğini, yarınımız için neler vaat ettiğini Tanrı bilir! Nasıl olsa eldeki malzeme yabana atılacak gibi değil! Bunu gülünç, kokmuş bir milliyetçiliğin etkisinde söylemiyorum. Fakat eminim ki, siz sözlerimi alay kabul ediyorsunuz. Kim bilir, belki de tam tersine, bunların gerçek düşüncelerim olduğuna eminsiniz. Ne olursa olsun baylar, benim hakkımdaki fikirleriniz bana şeref, özellikle de büyük bir memnunluk verecektir. Konu dışına çıkmamı da lütfen bağışlayın.

Arkadaşlarımla dostluğum uzun sürmüyor, çabucak aramız soğuyordu elbette; toyluğum yüzünden işi selamı sabahı kesmeye kadar vardırıyordum. Bununla beraber böyle bir yakınlaşma sadece bir kere oldu. Geri kalan zamanlarda umumiyetle yalnızdım.

Evde en çok okumakla vakit geçiriyordum. Böylece içimde kabaran duyguları dış etkilerle bastırmak istiyordum. Okumak bana uygun tek dış etkiydi. Okumaktan şüphesiz çok faydalanıyordum: Kitaplar bana zevk, heyecan, ıstırap veriyordu. Zaman zaman son derece bıktırdığı da oluyordu. Ne de olsa hareket ihtiyacı duyuyordum ve o zaman birdenbire, koyu, bulanık, çirkin –sefih bile değil– bir sefihçik olma arzusuna kapılıyordum. İhtiraslarım, özentilerim her zamanki mariz hırçınlığım yüzünden keskin, yakıcıydı. Böyle zamanlarda gözyaşlarıyla, çırpınmalarla karışık isteri buhranları bile geçiriyordum. Okumaktan başka yapılacak işim, gidecek tek yerim yoktu, çünkü çevremde saygıya layık, beni kendine çekebilecek bir meşguliyet bulamıyordum. İçimde bir sıkıntı gitgide kabarıyor, çelişmelerle, uyumsuzluklarla karşılaşma arzusuna kapılıyor ve bunun üzerine sefihliğe başvuruyordum. Bu uzun boylu laflarla kendimi haklı göstermek istediğimi sanmayın... Ama bu da doğru değil! Yalan söyledim! Tam tersine, kendimi temize çıkarmak istiyorum. Bu da benim için uyarı olsun baylar. Yalan söylemekten kaçınmalıyım. Söz verdim.

Sefahat âlemlerimi tek başıma, geceleri, gizli, korka korka, utanarak yapardım; utanç duygusu bir an bile peşimi bırakmaz, en iğrenç anlarda adeta bir lanetleme hali alarak beni ezdikçe ezerdi. O zaman bile ruhumda bir yeraltı vardı. Kabahatlerimi işlerken birisiyle karşılaşıp görülmekten, yakalanmaktan dehşetle korkardım. Bu yüzden birbirinden karanlık, şüpheli yerlerde dolaşırdım.

Bir gece kötü bir meyhanenin önünden geçerken aydınlanmış pencereden, bilardo masası etrafında istekalarla dövüşen oyuncular gördüm; arkasından birini pencereden dışarı attılar. Başka zaman bunu çirkin bulurdum, fakat o anda nedense, dışarı atılan herifi kıskandım; o derece kıskandım ki, "belki ben de birisiyle kavga ederim, beni de dışarı atarlar" ümidiyle meyhaneye girip bilardo odasına sokuldum.

Sarhoş değildim. Ama can sıkıntısı insanın başına böyle isterik haller sardırıyor! Yazık ki umduğum çıkmadı. Pencereden atılacak bir adam olmadığım anlaşıldı ve kimseyle dövüşemeden meyhaneden çıktım.

Oraya ayak basar basmaz bir subay beni bozdu.

Bilardo masasının yanında yolu kapadığımın farkında olmadan duruyordum. Geçmek isteyen subay, hiçbir şey söylemeden beni omuzlarımdan kavradığı gibi –hiç haber vermeden, bir açıklama bile yapmadan– durduğum yerden beriye çekti ve hareketinin farkında değilmiş gibi önümden geçti. Dayağı affedebilirdim, fakat bu adamın hiç ehemmiyet vermeden beni yerimden alıp öteye koymasına dehşetli içerledim.

Aramızdaki kavganın usulüne uygun, *edebi* bir kavga olması için, kör olayım, neler vermezdim! Halbuki bana bir sinek kadar değer vermediler. Subayın boyu on verşok* vardı; halbuki ben ufak tefek, cılız bir adamdım, ama kavgaya yol

* Verşok, arşının on altıda biridir. Eskiden Rusya'da askere alınanların boylarının iki arşından kısa olmaması şart olduğundan orduda boylar hep bu iki arşından arta kalan kısımla söylenirdi.

açmak elimdeydi. Sesimi çıkarsaydım elbette beni de pencereden fırlatırlardı. Ama vazgeçtim... hiddet içinde çekilmeyi tercih ettim.

Meyhaneden şaşkın, heyecan içinde çıkarak doğruca eve gittim; ama ertesi gün zavallı sefihliğime eskisinden daha ürkek, miskin, neşesiz, adeta gözlerim yaşlı olarak devam ettim. Subaydan korktuğum için çekindiğimi falan sanmayın: Aslında hiç de korkak değildim ama bir hadiseyle karşılaşınca tabansızlık gösteriyordum; gülmeyin, bunun da açıklaması var. Zaten benim öyle veya böyle açıklayamayacağım mesele yoktur.

Ah ne olurdu, şu subay düelloyu kabul edenlerden olsaydı! Halbuki bu bay bilardo istekalarını kullanmayı ya da Gogol'ün Teğmen Pirogov'u* gibi üst makama başvurmayı sevenlerdendi (ne yazık! Çoktandır böylelerine rastlanmıyor). Bunlar düelloya hiç yanaşmaz, hele bizim gibi sivillerle dövüşmeyi büsbütün yakışıksız sayarlar. Zaten düelloyu da genel olarak akla sığmaz bir serbest fikirlilik, Fransız icadı bir manasızlık olarak görürler, ama kendileri, hele boyları on verşoku buluyorsa, ötekine berikine çatmaktan geri kalmazlar.

O günkü çekingenliğim korkaklığımdan değil, hudutsuz gururumdan geliyordu. Gözümü korkutan ne subayın on verşok boyu, ne dayağın acısı ne de pencereden atılmaktı; bunları göze alacak kadar maddi cesaretim vardı, fakat manevi cesaretim yoktu. Bilardonun sayılarını kaydeden edepsiz heriften, herkese sokulan, yakası bir karış yağ içinde, kokmuş, sivilceli, mendebur bir memura kadar bütün orada bulunanların itiraz şeklimi, edebi üslubumu anlamayarak beni alaya almalarından korkuyordum. Çünkü bizde şeref meselelerini, yani şerefi değil de ona ait meseleleri (*point d'honneur*) ancak edebi bir üslupla hal-

* Gogol'ün "Neva Caddesi" adlı öyküsünden.

letmek âdet olmuştur. "Şeref meseleleri" günlük bir dille konuşulamaz. Oradakilerin gülmekten katılacağını (bütün romantikliğime rağmen gerçeklik duygum vardı), subayın da beni dövmek yerine bir diziyle tekmeleyerek bilardo masası etrafında dolaştırdıktan sonra, belki merhamete gelerek pencereden sokağa fırlatacağından emindim. Tabii bu tatsız olay bu kadarla bitemezdi. Subaya daha sonra sokakta sık sık rastladığım için iyice tanıdım. Ama onun beni tanıyıp tanımadığını bilmiyorum. Bazı hallerinden tanımadığını anlıyordum. Onu nefretle, hiddetle süzmekten kendimi alamıyordum ve bu böylece... birkaç yıl sürdü! İçimdeki nefret duygusu her yıl biraz daha artıyordu. Önceleri el altından bu adam hakkında bilgi toplamaya başladım. Hiç tanıdığım olmadığı için bu iş kolay yürümüyordu. Soyadını sokakta birisi seslenirken öğrendim. Başka sefer evine kadar peşinden gittim, kapıcısına on kapik vererek hangi katta, yalnız mı, başkalarıyla mı oturduğunu, kısacası, bir kapıcıdan öğrenilebilecek her şeyi öğrendim. Bir sabah, edebiyatla uğraşmak âdetim olmadığı halde bu subay için onu karikatürize eden bir hikâye yazmak aklıma geldi. Keyifle, yaptıklarını yazdım, hatta biraz da yalan kattım; soyadını önce hemen tanınacak bir şekle sokmuştum, fakat etraflıca düşündükten sonra tamamıyla değiştirerek *Anayurt Notları*'na* yolladım. O sıralar böyle yergi yazıları yaygın olmadığından hikâyem basılmadı. Fena halde canım sıkılmıştı. Bazen hiddetten boğulacak gibi oluyordum. Sonunda düşmanımı düelloya çağırmaya karar verdim. Adama benden özür dilemesini rica eden, kabul etmezse düelloya başvurmak zorunda kalacağını bildiren gayet güzel, sevimli bir mektup yazdım. Mektup öyle güzel yazılmıştı ki, subay "güzel, yüksek şeyler"den bir nebze anlamış olsa hiç durmadan koşup boynuma sa-

* Zamanın büyük edebi dergilerinden biri.

rılır, dost olmamızı teklif ederdi. Ne de güzel olurdu! Canciğer iki arkadaş gibi geçinir giderdik! O beni heybetiyle korur, ben de onu bilgimle ve... fikirlerimle yüceltirdim; daha da neler neler olurdu! Fakat düşünün, adamın bana hakaret edişinin üstünden iki yıl geçmişti; vaka tarihinin bu kadar eskiye ait olmasını mektubumda gayet ustalıkla açıkladığım halde, düello teklifim gene de abes kaçacaktı. Bereket versin (bunun için Tanrı'ya şükrediyorum) mektubumu yollamadım. Göndermiş olsaydım sonradan başıma gelecekleri düşündükçe şimdi bile tüylerim diken diken oluyor. İntikamımı birdenbire... evet, birdenbire pek basit, pek dahice bir şekilde alıverdim! Aklıma harikulade bir fikir gelmişti. Bazen tatil günlerinde saat dörde doğru Neva Caddesi'ne* çıkar, caddenin güneşli yanında gezinirdim. Hoş buna gezmek denmezdi, zira sonsuz acılar, küçümsemeler duyarak saframın kabardığını hissederdim; galiba benim aradığım da buydu. Küçük bir hoşhoş gibi gayet çirkin bir şekilde sokaktan geçenlerin ayakları arasında dolaşır, durmadan generallere, hassa süvarilerine veya hanımefendilere yol verirdim; o dakikalarda kılığımın, insanlar arasında mekik dokuyan gövdeciğimin sefilliğini, bayağılığını aklıma getirdikçe sırtım terden sırılsıklam olur, kalbimi durduracak acılar duyardım. Herkesten daha zeki, daha kültürlü ve asil –bu benim fikrim– olsam da eloğulları karşısında ezilip büzülmekten, onlardan hakaret göre göre murdar, zararlı bir sinek haline gelmekten dayanılmaz bir azap duyuyor, bunu düşündükçe kahroluyordum. Kendimi niçin bu işkenceye sokuyor, ne diye Nevski'ye çıkıyordum, orasını bilemiyorum. Ne olursa olsun, beni her fırsatta oraya sürükleyen bir kuvvet vardı.

Birinci bölümde bahsettiğim zevki o zaman duymaya başladım. Hele subay vakasından sonra oraya gitmeden edc-

* Eski Petersbug'un ana caddesi ve piyasa yeri.

mez oldum, çünkü subaya en çok Nevski'de rastlıyor, onu inceliyordum. Daha çok tatil günlerinde gelirdi. Gerçi o da generallere, kodamanlara yol veriyor, aralarında hoşhoş gibi, sokula sokula dolaşıyordu, ama bizim gibilere, hatta daha da kerli ferli kimselere hiç kulak asmıyordu; önünde sanki bir boşluk varmış gibi insanın üzerine üzerine geliyor, asla yol vermiyordu. Ona baktıkça içimde beni adeta sarhoş eden bir hiddet kabarıyordu ve... ve tam karşılaştığımız zaman, olanca hışmımla yana çekiliveriyordum. Bu adama karşı sokakta bile akran gibi davranamadığım için kendi kendimi yiyordum. Bazı geceler saat üçe doğru uyanıp bir sinir buhranı içinde kendi kendimi sıkıştırıyordum: "Ne diye her defasında ille yol veriyorsun? Neden o değil de hep sen? Bunun yazılı kuralı mı var? Her şey terbiyeli insanların karşılaştıklarında yaptıkları gibi olmalı: Bir adım o, bir adım sen çekilerek birbirinize karşılıklı saygı göstermelisiniz." Fakat böyle olmuyor, hep ben çekiliyordum, o da kendisine yol verdiğimin farkında bile olmadan yürüyüp gidiyordu. Nihayet bir gün aklıma harikulade bir düşünce geldi: "Acaba bir dahaki karşılaşmamızda ona yol vermesem ne olur? Birbirimize çarpmak pahasına da ona yol vermesem ne olur acaba?" Bu cüretli düşünce beni öyle sardı ki, başka bir şey düşünemez oldum. Planımı uygularken nasıl hareket edeceğimi daha iyi canlandırabilmek için Nevski'deki gezintilerimi sıklaştırdım. Son derece heyecanlanmıştım. Niyetim beni her gün biraz daha sarıyor, daha mümkün görünüyordu. Sevincimden şimdiden yumuşayarak "Tabii çok hızlı çarpmam," diye düşünüyordum, "Yolunu kesince çarpışırız, ama omuzlarımız hafifçe birbirine değer o kadar; hafif bir çarpışma olur, ben de onun bana çarpacağı kadar çarparım." Artık kesin kararımı vermiştim. Fakat hazırlıklarım hayli uzun sürdü, ilkin kılık kıyafetimin son derece düzgün olması gerekiyordu. Sokakta bir mesele çıkarsa, orada gezenlere karşı (bunlar kontesler, Prens D., edebiyatçılar gibi hep kalburüs-

tü kimselerdi) giyinişim yüzünden mahcup olmamalıydım; kıyafetin karşınızdaki üzerinde büyük etkisi vardır, hatta bir dereceye kadar size sosyete adamlarıyla eşitlik sağlar. Bu maksatla aylığımı peşin aldım. Çarşıdan siyah eldiven, Çurkin'den de oldukça iyi bir şapka satın aldım. Siyah eldiven bana önceleri almak istediğim limon sarısı eldivenden daha ağır, daha kibar görünmüştü. "Öbür renk pek çiğ, insan bu eldivenlerle sanki dikkati üstüne çekmek ister gibi oluyor," diye düşünüp limon rengi eldiven almaktan vazgeçtim. Beyaz kemik düğmeli iyi bir gömleğim zaten vardı, fakat palto tedariki beni epey oyaladı. Aslında paltom hiç fena değildi, sıcak da tutuyordu, fakat içi pamuk, yakası da rakun kürkündendi ki, bu da ona büsbütün bayağı bir hal veriyordu. Yakayı mutlaka değiştirmem gerekiyordu; mesela subaylarınki gibi bir kunduz yaka almalıydım. Bu maksatla birkaç kere Gostinniy Dvor'a* uğradım ve biraz dolaştıktan sonra ucuz bir Alman kunduzunda karar kıldım. Gerçi Alman kunduzları çabucak eskiyip hırpani bir hal alırlar, ama yeniyken görünüşleri hiç de fena değildir; zaten bana topu topu bir defalık lazımdı. Fiyatını sordum, gene de pahalı geldi. Hayli düşündükten sonra rakun yakamı satmaya karar verdim. Yetişmeyen ve benim için külliyetli sayılan bir miktar parayı da yüzümü kızartıp kısım amirim Anton Antoniç Setoçkin'den isteyecektim. Anton Antoniç Setoçkin sakin, ciddi, ağırbaşlı bir adamdı, kimseye ödünç vermezdi, fakat beni işe koyan nüfuzlu zat ona da ayrıca tavsiye etmişti. Fena halde sıkılıyordum. Anton Antoniç'ten para istemek bana korkunç bir rezalet gibi geliyordu, bu yüzden iki üç gece uykusuz kaldım. O sıralar zaten az uyuyordum, ateşli nöbetler geçiriyor, çarpıntılarla uyanıyordum; kalbim kâh durur gibi oluyor, kâh olanca hızıyla çarpmaya başlıyor, çarptıkça çarpıyordu!.. Anton Antoniç ilkin şaşırdı, sonra yüzünü ekşitti,

* Petersburg'un en büyük çarşısı.

fakat biraz düşündükten sonra bana ödünç verdiği parayı iki hafta sonra aylığımdan alabileceğine dair bir senet imzalatarak istediğimi verdi. Böylece her şey tamamlandı: Güzel kunduz yaka, uyuz rakunun yerini aldı; ben de yavaş yavaş harekete geçtim. Tabii bu iş, gözü kapalı, bir hamlede yapılamazdı; ustalıkla, ağır ağır hareket etmek gerekiyordu. Fakat itiraf ederim, birkaç denemeden sonra ümidimi kaybetmeye başlamıştım: Bir türlü omuzlarımız birbiriyle tokuşmuyordu! Yeterince hazırlanamıyor muydum, yoksa son anda cayıyor muydum bilmem, ama tam birbirimize çarpacağımız sırada gene herife yol veriyordum, o da beni fark etmeden geçip gidiyordu. Tanrı bana kararlılık versin diye, adama yaklaşırken içimden dualar bile okuyordum. Bir keresinde nasılsa iyice niyetlendim, fakat son anda adama iki verşok kalmışken gene tabansızlığım tuttu, subayın ayakları arasına dolaşıverdim. O, bir şey yokmuş gibi, rahatça önümden geçti; ben de top gibi öteye fırladım. O gece gene hastalanıp hummaya tutuldum, sayıkladım. Fakat bütün bunlar birdenbire gayet iyi bir sonuca bağlandı. Hadiseden bir gece önce, uğursuz niyetimden kesin olarak vazgeçmeye, meseleyi olduğu gibi bırakmaya karar vermiş, bunun bana nasıl tesir edeceğini anlamak için son olarak Nevski'ye çıkmıştım. Birden üç adım ötede düşmanımı gördüm ve nasıl olduğunu bilmediğim bir kararlılıkla gözlerimi yumup ilerledim ve o anda omuz omuza gelerek çarpıştık! Bir verşok bile gerilemeden, onun eşitiymişim gibi yürüyüp geçtim! Bizimki başını çevirip bakmamış, görmezlikten gelmişti, ama beni gördüğüne emindim. Hâlâ da eminim! Benden çok daha cüsseli olduğu için çarpışmadan sarsılmıştım, fakat bunun önemi yoktu. Maksadıma ulaşmış, bir adım bile çekilmeden, herkese içtimai bakımdan onunla eşit olduğumu göstererek şerefimi kurtarmıştım. Eve intikamımı almış olarak döndüm. Pek memnundum. Zafer coşkunluğuyla İtalyan aryaları söylüyordum. Size üç gün sonraki halimden bahsetmeyeceğim ar-

tık; yazımın birinci kısmını, "Yeraltı"nı okudunuzsa kendiniz tahmin edebilirsiniz. Subayı sonradan başka bir yere atadılar; belki on dört yıldır onu görmüyorum. Kim bilir ne âlemdedir adamcağız? Kimleri ezip duruyordur.

II

Sefihliğimin ardı kesilince dehşetli içim sıkılıyordu. Pişmanlık duymaya başlıyor, fakat bu mide bulandırıcı duyguyu da çok geçmeden kendimden uzaklaştırıyordum. Yavaş yavaş bunlara da alışıyordum. Her şeye çabucak alışırdım zaten, daha doğrusu uysallaşır, bile bile her şeye katlanırdım. Bu arada kendimi "güzel ve yüksek şeyler"e vermek, her şeyle uzlaşmamı sağlayan bir çare olurdu, ama elbette hayallerimde. Öyle hayaller kuruyordum ki, aralıksız tam üç ay odamda daldığım hayal âleminde yaşardım. O anlarda, inanın, paltosunun yakasına telaşla Alman kunduzundan kürk diken tavşan yürekli zattan tamamıyla farklı olurdum. Birden kahraman kesiliverirdim. O sırada on verşok boyundaki teğmen ziyaretime gelse, içeriye adım attırmazdım. Böyle zamanlarda onu gözlerimin önünde canlandırmayı dahi beceremezdim. Hayallerimin neler olduğunu, bunların beni nasıl avuttuğunu şimdi söylemek güç; fakat o zaman bana yetiyorlardı. Hoş, yalnız o zaman değil, şimdi bile bazen bunlarla oyalanıyorum. Hayaller beni şu miskin sefahat âlemlerinden sonra daha çok sarar, daha tatlı gelirdi; pişmanlık, gözyaşları, beddualar, coşkun sevinçlerle dolardım. Bazen bütün varlığımı öyle baş döndürücü bir sarhoşluk, öyle dört başı mamur bir saadet kaplardı ki, kalbimde istihza duygusunun izi bile kalmazdı. Baştanbaşa inanç, ümit, sevgi kesi-

lirdim. Çünkü o anlarda bir mucizeyle, dıştan gelecek bir yenilikle her şeyin açılıp genişleyeceğine, önümde hayırlı, güzel ve bilhassa *tamamıyla hazır* bir çalışma ufku (ne olduğunu tam olarak kestiremiyordum, ama önemli olan da tamamen hazır olmasıydı) açılacağına körü körüne inanırdım; yani neredeyse, beyaz bir at üzerinde, başımda defne çelengiyle dünyanın orta yerine çıkıveriyordum. Kendimi hiçbir zaman ikinci derece bir rolde göremiyordum. Gerçek hayatta en sonuncu kademeye isyansız katlanabilmem bu yüzdendi. Ya kahraman ya da çamurdan; ikisinin ortası yoktu. Beni mahveden de buydu zaten. Çünkü çamurdayken, başka zamanda kahramanım, yalnızca kahramanlar çamurun içinde gizlenebilirler diye kendimi teselli ediyordum. Düpedüz bir adam için çamurlanmak ayıp sayılır, halbuki bir kahraman istediği kadar içine dalsın nasıl olsa çamur bulaşmaz. İşin dikkate değer yanı, bütün bu "güzel ve yüksek şeyler"in içimdeki kabarmalara, sefahat dalgasına iyice kapıldığım sıralarda da gelmesiydi; hem de girdabın tam dibindeyken, kendini hatırlatmak ister gibi, kısa süren alevlenmeler halinde hissediliyordu, ama bu beni yaptıklarımdan vazgeçirmiyor, hatta tam tersine, sefihliğimi büsbütün kızıştırıyor, yemeğin tadını artıran iyi bir terbiye ödevi görüyordu. Çeşit çeşit itirazlar, ıstıraplar, zorlu bir iç tahlil bu terbiyenin malzemesiydi; bu ıstırap ve ıstırapçıklar sözüm ona sefahatime, kendine has gıdıklayıcı bir zevk, hatta bir anlam veriyor, kısacası, aşım için bulunmaz bir terbiye oluyordu. Sefahat âlemlerimin kendine göre bir derinliği yok değildi. Zaten ben öyle düpedüz, aşağılık, avam işi bir sefahati kabul edip o çirkefe dalabilir miydim? Bu âlemlerde beni gece vakti sokağa sürükleyecek bir cazibe bulmasam gider miydim hiç? Hayır efendim, asaleti olmayan bir harekete yanaşmazdım ben...

Hayallerimde "güzel ve yüksek şeylere dalışlar"ımda aşk maceraları yaşadım, Tanrım! Bu tamamıyla hayali, herhangi canlı varlıkla ilgisi olmayan aşklardan öylesine tatmin olu-

yordum ki, sonradan gerçek, tatbiki bir aşka hiç ihtiyaç duymuyordum; hatta gerçek bir aşkı lüks bile buluyordum. Her şeyi tembelce, ama tatlı bir tarzda sanata bağlıyordum; yani şuradan buradan, şairlerden, romancılardan kaptığım göz kamaştırıcı, her arzuya cevap verecek hayat sahnelerini, tamamıyla hazır kurguları hayallerime göre dilediğimce kesip biçiyordum. Her seferinde kahraman bendim; güya herkesi yendiğim için üstünlüğümü kabul etmek zorunda kalıyorlardı, ben de hepsini affediyordum. Tanınmış bir şair, bir mabeyinci olup âşık oluyor, elime geçen milyonluk servetleri hemen insanlık yoluna harcıyor, sonra hiç de sıradan olmayan, içinde bol bol "güzel ve yüksek şeyler" bulunan Manfredvari kusurlarımı bütün milletin önünde sayıp döküyordum. Hepsi beni gözyaşları içinde kucaklıyor (öyle yapmasalar ahmaklıklarını göstermiş olurlardı), ben de yalınayak, boş mideyle yeni fikirleri yaymak için tekrar yola düşüyor, geri fikirlileri Austerlitz'de kırıp geçiriyordum. Derken marş çalınıp genel af ilan ediliyor, Papa Roma'yı terk edip Brezilya'ya gitmeye razı oluyordu; arkasından, bütün İtalya halkı için Como Gölü kenarındaki Borghese Villası'nda (bu olaylar hatırına Como Gölü Roma'ya nakledildiyordu) muazzam bir balo veriliyordu. O sırada, bahçenin çalılığında bir vaka geçiyordu vs. vs., anlıyorsunuz ya... Bunca itiraf, heyecan ve gözyaşından sonra, bütün bunları uluorta piyasaya çıkarmanın bayağı, adice bir hareket olduğunu söyleyeceksiniz. İyi ama neden adice olsun? Yoksa bunlardan utandığımı, sizlerin de pekâlâ başınızdan geçmiş vakalardan daha manasız olduğunu mu sanıyorsunuz baylar? Hem emin olun, bazılarını hiç de fena tertiplememiştim. Bütün vakalar Como Gölü'nde geçmiyordu ki... Fakat siz haklısınız; gerçekten bu yaptığıma hem bayağılık, hem alçaklık denir. Ama en bayağı olanı, kendimi size karşı haklı göstermeye çalışmam. Ondan da bayağısı, kendimi azarlamaya çalışmam. Neyse, bu lafın ardı gelmeyecek, gittikçe kepazeleşiyor...

Hayal kurmaya devamlı olarak üç aydan fazla dayanamaz, içimde şiddetli bir topluma karışma ihtiyacı duyardım. Benim için topluma karışmak da kısım amirim Anton Antoniç Setoçkin'in evine gitmekti. Ömrüm boyunca sürekli görüştüğüm tek adam o oldu, ki şimdi buna da şaşıyorum. Hoş Setoçkin'e de ancak arada bir, aklıma estikçe, hayallerimden duyduğum saadet, bende insanlarla, bütün dünyayla hemen kucaklaşma isteği yarattığında gidiyordum; bu arzuyu gerçekleştirmek için hiç olmazsa kanlı canlı bir kişi olmalıydı. Anton Antoniç'e yalnız salı günleri (kabul günüydü) gidilebilirdi; bu sebeple insanlarla kucaklaşma ihtiyacımı da mutlaka salı günlerine denk getirmem gerekiyordu. Anton Antoniç, Pyati Uglov civarında bir evin dördüncü katında, basık tavanlı, birbirinden ufak dört odacığı olan bir dairede oturuyordu; eşyası gayet kıt ve hep sarıya çalan renkteydi. İki kızı ve misafirlere çay dağıtan kız kardeşiyle birlikte yaşıyordu. Kısa boylu, kalkık burunlu kızlarından biri on üç, öteki on dört yaşındaydı; durmadan aralarında fiskos edip gülüştükleri için onlardan çekinirdim. Ev sahibi daima çalışma odasında, masanın önünde deri kaplı bir kanepede, bizde ya da başka bir müessesede memur olan kır saçlı bir misafirle otururdu. Benim sık görmediğim, ama değişmeyen birkaç misafir daha olurdu. Vergilerden, senato toplantılarından, maaştan, terfilerden, ekselanstan, göze girmek sanatından konuşuluyordu. Bu adamların yanında üçer dörder saat aptal aptal onları dinleyerek, kendim iki lakırdı söylemeye cesaret edemeden, daha doğrusu beceremeden öylece otururdum. Sersemleşir, ikide bir terler, birden inme geliverecekmiş gibi olurdum, ama bu da iyi, yararlı bir şeydi. Eve dönünce insanlarla kucaklaşmak arzum bir müddet için yatışıyordu.

Setoçkin'den başka Simonov adındaki eski okul arkadaşım da ahbaplarımdan sayılabilirdi. Aslında Petersburg'da epey okul arkadaşım vardı, ama onlarla görüşmüyor, hatta sokakta selamlaşmıyordum. Çalıştığım müesseseyi değiştir-

meme onlarla bir arada bulunmak istemeyişimin, nefret ettiğim çocukluk hatıralarımla ilgimi kesmek arzumun sebep olduğunu da söyleyebilirim. Okulumuza da, orada geçen feci, kahırlı yıllara da lanet olsun! Sözün kısası, hürriyete kavuşur kavuşmaz okul arkadaşlarımla ilgimi kesmiştim. Karşılaşınca selamlaştıklarımın sayısı ikiyi üçü geçmiyordu. Bunlardan biri olan Simonov da, okuldayken hiçbir özelliği olmayan, sakin, sessiz bir çocuktu, ama onun oldukça şahsiyet sahibi, hatta dürüst bir insan olduğunu sezmiştim. Pek dar kafalı olduğunu da sanmıyorum. Birlikte pek hoş geçen zamanlarımız da olmuş, ama uzun sürmemiş, hemen aramız bulutlanıvermişti. Anladığıma göre Simonov bu hatıralardan hoşlanmıyor, bunları tazeleyerek eski günleri canlandırmak isteyeceğimden endişe ediyordu. Benden hoşlanmadığından şüphelendiğim halde, pek emin olmadığım için ara sıra uğruyordum.

Yalnızlığıma dayanamadığım bir perşembe günü, o gün Anton Antoniç'in kapısının açılmayacağını bildiğim için Simonov'u hatırladım. Dördüncü kata tırmanırken bu adamın beni görmekten pek memnun olmadığını, gitmenin lüzumsuzluğunu düşünüyordum. Fakat her zaman olduğu gibi, böyle düşünceler sanki inat olsun diye, beni bu çeşit şüpheli durumlara sürüklüyordu; yine de içeri girdim. Simonov'la en son aşağı yukarı bir yıl önce görüşmüştüm.

III

Simonov'da iki okul arkadaşımızı daha buldum. Üçünün önemli bir konu üzerinde konuştuğu belliydi. Hiçbiri gelişimle ilgilenmedi; yıllarca görüşmediğimiz düşünülürse bu hal tuhaftı. Anlaşılan, onlar için sinek kadar değerim yoktu. Okulda da hiç sevilmezdim, ama bu kadar küçümsendiğimi hatırlamıyorum. Küçük görülmeme memurluktaki başarısızlığımın, düşüklüğümün, kılıksızlığımın vs. sebep olduğunu anlıyordum tabii, çünkü onlara göre bunlar kabiliyetsizliğimin, değersizliğimin yaftasıydı. Gene de bu derece aşağı görülmeyi beklemiyordum. Simonov gelişime bayağı şaşırmıştı. Zaten önceleri de her ziyaretimde hayret edip dururdu. Bütün bunlara biraz canım sıkılmıştı; oturup konuşmalarını dinlemeye başladım.

Ciddi ciddi, hatta heyecanla, ertesi gün uzak bir taşra iline gidecek subay arkadaşları Zverkov için tertiplemek istedikleri veda ziyafetinden bahsediyorlardı. Mösyö Zverkov benim de okul arkadaşımdı. Ondan hele son sınıflarda iyice nefret ederdim. İlk sınıflarda herkesin sevdiği hoş yüzlü bir afacandı. Zaten ben de onu sırf güzelliği ve afacanlığı için çekemiyordum. Hiç çalışkan değildi, gitgide de kötüleşiyordu; bununla beraber pistonlu olduğu için okulu başarıyla bitirdi. Son sınıfta ona iki yüz canı olan bir köy miras kaldı; öğrencilerin çoğu fakir olduğundan Zverkov

hepimize üstten bakmaya başladı. Birinci sınıf bir alçak olmasına rağmen, üstten bakarken bile sevimli bir genç gibi görünebiliyordu. Şerefe, onura dair bütün palavralarına rağmen –pek azı müstesna– çocuklar Zverkov azdıkça ona daha çok yaltaklanıyorlardı. Ondan bir çıkar gözettikleri için değil, onu dünyaya talihli doğmuş bir adam olarak gördüklerinden böyle yapıyorlardı. Sonra Zverkov bizde becerikli, zarafette eşsiz bir adam diye nam salmıştı. En çok buna bozuluyordum. Sert, kendinden emin ses tonundan, cüretkâr ama pek ahmakça nüktelerine duyulan hayranlıktan nefret ediyordum. Güzel fakat manasız yüzünü (kendi *zeki* yüzümle seve seve değişirdim ya), asrın ilk yarısının sonlarına doğru bütün subaylarda görülen laubali hallerini çekemiyordum. İleride kadınlar konusunda göstereceği başarıları (sabırsızlıkla beklediği subay apoletlerini takmadan önce çapkınlığa cesaret edemiyordu) her fırsatta düello yapacağını anlatmasına hiç tahammül edemiyordum. Hiç unutmam, her zaman sessiz sessiz durduğum halde, bir keresinde ansızın Zverkov'la kapışıverdim: Teneffüste arkadaşlarıyla gelecekteki çapkınlıklarından bahsediyordu, sonra güneşte oynaşıp duran bir köpek yavrusu gibi coştu, köyünde el atmadık tek bir kız bırakmayacağını, bunun *droit de seigneur** olduğunu, karşı gelmeye cesaret edecek köylülere sopayı basacağını, aşarı iki kat artırıp sakallı keratalara günlerini göstereceğini söyledi. Bizim grup sözlerini alkışlarla karşıladı, ama ben lafa karıştım; köylü kızlarla babalarına acıdığımdan değil, sırf o mendeburun alkışlanmasına kızdığım için. O gün onu alt ettim ama, Zverkov aptal olduğu halde hem farfara, hem küstahtı, o yüzden işi alaya boğdu. Sonunda kahkahayı basınca sanki ben alt olmuş gibi oldum. Daha sonra da birkaç kere beni zor duruma düşürdü; hem de bunu hiç kızmadan, gülerek, laf

* Bey hakkı.

olsun diye yapıyormuş gibi bir hali vardı. Nefretim, hırçınlığım ona karşılık vermeme engel oluyordu. Okul bitirme töreninde benimle konuştu, ben de fazla nazlanmadım, ne yalan söyleyeyim, gururumu okşamıştı; fakat birbirimize fazla ısınamadık. Sonradan teğmenlere has *hovardalıktaki* başarıları hakkında kulağıma bir şeyler çalındı. Zverkov'un mesleğindeki *başarısından* bahsedenler de oldu. Artık sokakta beni görünce tanımazlıktan geliyordu; besbelli benim gibi değersiz birisiyle selamlaşmakla kendini küçük düşürmekten korkuyordu. Onu bir kere de kolunda yaver kordonuyla, tiyatroda üçüncü sırada otururken gördüm. İhtiyar bir generalin kızları etrafında yılışıp duruyordu. Üç yıl içinde kendini epey salıvermiş, hâlâ yakışıklı, çevik göründüğü halde hafifçe şişmiş, semirmeye başlamıştı; otuzunu bulunca büsbütün hantallaşacağı belliydi. İşte bizim arkadaşların veda ziyafeti vermek istedikleri adam bu Zverkov'du. Kendilerini ona eşit saymamakla beraber arkadaşların bu üç yıl içinde Zverkov'la ahbaplığı kesmediklerine emindim.

Simonov'un iki misafirinden biri Rus Almanlarından Ferfiçkin'di. Ufak tefek, maymun suratlı, alaycı bir aptal olan Ferfiçkin, okulda daha ilk sınıflardan beri baş düşmanımdı; aşağılığın, küstahın, tafracının, korkağın biri olduğu halde yüksekten atmaya bayılırdı. Sık sık ödünç para aldığı ve bazı menfaatler gözettiği için Zverkov'un etrafında pervane gibi dönerdi. Simonov'un ikinci misafiri Trudolyubov dikkate değer birisi değildi, iri yarı, soğuk yüzlü bir subaydı; oldukça dürüst bir çocuktu, ama ne çeşit olursa olsun başarı kazanmış kimselerin önünde eğilmeden yapamaz, rütbeyle, terfiyle ilgili konular dışında konuşamazdı. Zverkov'la uzaktan akrabalığı vardı ve söylemesi ne kadar manasız görünse de, bu özellik ona aramızda ayrı bir değer veriyordu. Beni oldum olası adam yerine koymazdı; fazla nezaket göstermeden üstünkörü konuşurduk.

Trudolyubov:

— Fena değil, dedi. Adam başına yedişer ruble verirsek, üç kişi olduğumuza göre, yirmi bir *papele* iyi bir yemek yeriz. Zverkov'dan para alacak değiliz ya.

Simonov onayladı:

— Elbette, onu biz davet ediyoruz.

Ferfiçkin general efendisinin yıldızlarıyla övünen arsız bir uşak gibi kibirle lafa karıştı:

— Peki ama, Zverkov'un bütün masrafı bize bırakacağını mı sanıyorsunuz? Nezaket icabı kabul etse bile, sonradan kendisi yarım düzine şampanya açtırır.

Yalnızca yarım düzineye dikkat eden Trudolyubov:

— Dört kişi yarım düzineden sonra ne yaparız? dedi.

Ziyafeti tertiplemekle görevli Simonov:

— Şu halde üçümüz, bir de Zverkov'la birlikte dördümüz, yirmi bir rubleyle yarın saat beşte Hôtel de Paris'teyiz, diyerek meseleyi kapattı.

Ben de coşkuyla, hatta biraz da alınmış olarak:

— Ne yirmi biri? dedim. Beni de sayarsanız yirmi bir değil, yirmi sekiz ruble olur.

Ansızın yaptığım bu beklenmedik önerimin hoş karşılanacağını, üçünün de beni memnun memnun süzmekten kendilerini alamayacaklarını sanmıştım.

Ama Simonov bakışlarını benden kaçırarak, hoşnutsuzlukla:

— Siz de mi katılmak istiyorsunuz? diye sordu.

İçimi dışımı ezbere bilirdi. Bu yüzden ona çok öfkelendim:

— Neden olmasın efendim? Arkadaşınız değil miyim, itiraf edeyim ki, beni unutmanıza epey gücendim...

Ferfiçkin kabaca sözümü kesti:

— İyi de sizi nereden bulacaktık?

Trudolyubov kaşlarını çatarak ekledi:

— Zverkov'la öteden beri geçinemezsiniz.

Ama ben aklıma koymuştum, vazgeçmek istemiyordum. Nedense sesim titreyerek:

— Sanırım hiç kimsenin beni bu konuda yargılamaya hakkı yok, dedim. Belki de eski geçimsizliğimiz yüzünden katılmak istiyorum.

Trudolyubov sırıtarak:

— Aman, sizin şu yüksek konularınız da... Anlayana aşk olsun.

Simonov kesin bir tavırla bana dönerek:

— Pekâlâ siz de gelin, yarın saat beşte Hôtel de Paris'te; karıştırmayın sakın.

Ferfiçkin başıyla Simonov'a beni işaret ederek alçak sesle:

— Paradan ne haber? diye başlayacak oldu, ama Simonov'un bozulduğunu görünce sustu.

Trudolyubov kalkarak:

— Pekâlâ, dedi. Madem çok istiyor o da gelsin.

Ferfiçkin de şapkasını alıp, öfkeyle:

— İyi ama, bu arkadaşlar arasında bir şey, dedi. Resmi bir toplantı değil ki. Belki sizi istemiyoruz...

Ferfiçkin giderken benimle vedalaşmadı; Trudolyubov ise bana bakmadan, başıyla belli belirsiz bir selam verdi ve çıktılar. Baş başa kalınca Simonov can sıkıntısından ne yapacağını şaşırarak garip garip bana bakmaya başladı. Oturmuyor, bana da oturmam için yer göstermiyordu.

— Hımm... peki... öyleyse yarın. Parayı şimdi verecek misiniz?

Sonra utanarak:

— Şimdiden bileyim diye soruyorum, diye mırıldandı.

Kızardım ve kızarırken de Simonov'a Tanrı bilir ne zamandan beri on beş ruble borcum olduğunu hatırladım; hoş bunu unutmuş değildim, ama ödediğim de yoktu.

— Buraya gelirken böyle bir şey olacağını hiç aklıma getirmemiştim Simonov... Üzgünüm ama yanıma para almayı unutmuşum...

— Peki, peki, ziyanı yok. Yarın yemekte hesaplaşırız. Ben öğrenmek için sormuştum. Siz şey...

Sözünü yarım bırakarak artan bir sıkıntıyla odada dolaşmaya başladı. Yürürken topuklarına basarak gürültü çıkarıyordu.

Bir iki dakika sustuktan sonra:

— Sizi rahatsız mı ediyorum? diye sordum.

Simonov birden silkindi:

— Ah hayır! Daha doğrusu evet. Şey, yani, bir yere uğrayacaktım da... Hemen şuracıkta, yakın...

Özür diler gibi konuşuyordu.

— Aman Tanrım! Niçin daha önce söylemediniz? diye bağırdım.

Sonra, kim bilir nasıl başardığım gayet küstah bir tavırla şapkamı yakaladım.

Beni kapıya kadar geçiren Simonov, ona hiç yakışmayan telaşlı bir halle:

— Uzak değil... şuracıkta, iki adım ötede... diye tekrarlıyordu.

Ben merdiven başına çıkınca arkamdan bağırdı:

— Şu halde yarın, tam beşte!

Beni başından savdığına pek seviniyordu. Halbuki ben hiddetten boğulacak gibiydim. Sokakta yürürken dişlerimi gıcırdatarak kendi kendime söyleniyordum:

— Sanki şeytan dürttü, şeytan! Hem de şu adi domuz Zverkov'un hatırına! Tabii ki gitmeyeceğim; elbette gitmem, ne olacak, mecbur değilim ya! Yarın Simonov'a mektupla bildiririm.

Fakat öfkelenmemin asıl sebebi, nasıl olsa gideceğimi, inadına gideceğimi bilmemdi; üstelik gitmem ne kadar münasebetsiz, yakışıksız düşerse, hevesim de o nispette artacaktı.

Halbuki gitmemek için pek yerinde bir sebebim de vardı: Parasızdım. Elimde topu topu dokuz rublem kalmıştı. Yedisini de bir gün sonra uşağım Apollon'a vermem gere-

kiyordu; Apollon, yeme içme kendisinden, ayda yedi rubleye çalışıyordu.

Apollon huyunda bir adamın parasını sallamak mümkün değildi. Ama bu ömür törpüsü teresten başka zaman bahsederim.

Ama parasını falan ödemeyip, ne olursa olsun ziyafete gideceğimi gayet iyi biliyordum.

O geceyi birbirinden kötü rüyalar görerek geçirdim. Bütün bir akşam okul hayatımın zehirli hatıralarıyla hırpalandığım için gece de onlardan kurtulamayışım gayet tabiiydi. Beni o okula, artık hiçbir bağım kalmamış, hiçbir haber almadığım uzak akrabalarım vermişti; azarlarından iyice sersemlemiş, o zamanlar bile pis pis düşünen, etrafı sessizce, vahşi bakışlarla süzen öksüzü başlarından savmak için okula atmışlardı. Kendilerine benzemediğim için, arkadaşlarımın hepsi beni hırçın, merhametsiz alaylarla karşıladılar. Halbuki alaya hiç dayanamıyor, herkes gibi başkalarıyla kolaycacık kaynaşamıyordum. Daha ilk anlardan beri hepsinden nefret ettim; ürkek, marazlı, boyumdan büyük bir gurura gömüldüm. Kabalıklarına karşı isyan duyuyordum. Yüzümle, hantal vücudumla hayâsızca eğlenirlerdi; halbuki bazılarının öyle manasız suratları vardı ki! Zaten okulumuza gelenlerin yüz ifadeleri kendiliğinden değişiyor, manasızlaşıyordu. Bakmaya kıyamayacağınız çocuklar birkaç yıl içinde bize benziyor, son derece sevimsiz hale geliyorlardı. Henüz on altı yaşında olduğum halde kabuğuma çekilmiş, onları hayretle inceliyordum; daha o zamanlar bile görüşlerinin darlığı, uğraştıkları şeylerin, oyunlarının, konuşmalarının manasızlığı beni hayrete düşürüyordu. O kadar önemli olayları fark edemedikleri, insanı etkileyen, hayrete düşüren konulara ilgisiz kaldıkları için, ister istemez onları kendimden aşağı saymaya başladım. Hem de bunda yaralı gururumun kışkırtmasının hiç payı yoktu; Tanrı aşkına, şu gına getirdiğim "Sen hayaller kurarken onlar artık gerçek hayatı anla-

mışlardı..." gibi beylik lafları önüme sürmeyin. Onların gerçek hayattan filan anladığı yoktu ve yemin ederim beni en çok kızdıran da buydu. Hatta tam tersine, en basit, en göze çarpan gerçekleri şaşılacak bir aptallıkla karşılıyorlardı; o yaştan beri sadece kuvvete, başarıya tapmaya alışmışlardı. Doğru, fakat küçük, aşağı görülmesi, ezilmesi âdet olmuş her şey, onların hayâsız, merhametsiz alaylarına konu oluyordu. Akıllarını rütbeyle bozmuşlardı; on altı yaşında delikanlılar işi az, yan gelip yatılacak işlerden dem vuruyordu. Şüphesiz bunun sebebini akıllarının kıtlığı kadar, çocukluk ve ilk gençlik devrelerinde daima gözleri önünde bulunan kötü örneklerde aramak lazım. İğrenç derecede ahlaksızdılar. Ahlaksızlıkları gösteriş, yapmacık doluydu; elbette ahlaksızlığın arasında zaman zaman baş gösteren yapmacık bir kinizmle gençlik, tazelik de görünüyordu, ama bu tazelik dahi sevimsizdi, çünkü yaptıklarının hepsi yalana dayanıyor, yalana bürünüyordu. Hepsinden son derece nefret ediyordum, ama kendim onlardan da aşağıydım o başka. Sınıf arkadaşlarım bana aynı duyguyla karşılık veriyorlardı; üstelik benden tiksintilerini gizlemiyorlardı. Hoş, ben de artık sevgilerini istemiyordum, istediğim tek şey, onları küçük düşürmekti. Alaylarından kurtulmak için olanca hırsımla kendimi derslere verdim ve en iyi öğrenciler arasına girdim. Bu, onların saygısını kazanmamı sağladı. Hepsi de yavaş yavaş, okuyamadıkları kitapları okuduğumu, ömürlerinde hiç duymadıkları (ders programımızda olmayan) konuların yabancısı olmadığımı yavaş yavaş anlamaya başladılar. Bu durumu yabani, alaycı bakışlarla karşıladıkları halde manevi üstünlüğümü kabul etmişlerdi; zaten öğretmenlerimiz de bana bu yönden önem veriyorlardı. Alaylar kesildi, ama düşmanlık kaldı, münasebetlerimiz hem soğuk, hem gergindi. Sonunda dayanamayan ben oldum: Zamanla insan arasına karışmak dost edinmek ihtiyacını duymaya başlamıştım. Bazılarıyla arkadaş olmak istedim, fakat hiçbir zaman tabii olamadı-

ğımdan denemelerim daima boşa gitti. Sonunda bir arkadaş edinebildim. Ama zorbaca duygular o zaman bile içimde iyice yer ettiğinden, arkadaşımı kendime esir etmek istedim; çevresine karşı çocukta bir iğrenme yaratmaya çalışıp aşağılık muhitiyle münasebetini hemen kesmesini şart koştum. İhtiraslı arkadaşlığımla zavallıcığı sinir buhranları geçirecek, gözyaşları dökecek denli ürküttüm; çocuğun saf, hemen teslim olmaya hazır bir ruhu vardı ve sanki maksadım sadece onu yenmek, kendime benzetmekmiş gibi, bana tamamıyla bağlandıktan sonra ondan nefret etmeye başlayarak sırt çevirdim. Fakat hepsini yenemezdim; zaten arkadaşım öbürlerine hiç benzemeyen, güç bulunur bir istisnaydı. Okuldan çıkar çıkmaz ilk işim, lanetler okuyarak bütün bağlarımı koparıp geçmişin üstünü örtmek için, okulun beni hazırladığı meslekten uzaklaşmak oldu... Hangi şeytan dürtmüştü de şu Simonov'a gitmiştim!..

Sabah sanki her şey bir an sonra başlayacakmış gibi erken erken yatağımdan fırladım. İçimde, o gün hayatımı kökünden değiştirecek bir hadise olacağına dair kesin bir inanç vardı. Böyle şeylere alışık olmadığımdan mıdır bilmem, daima ufak bir olayın bile her şeyi kökünden değiştirmesini bekleyip durmuşumdur. Gene de daireye zamanında gittim; yalnız hazırlığımı yapmak için paydostan iki saat önce sıvıştım. Ziyafete pek sevinmiş demesinler diye, herkesten önce gitmemeye ayrıca önem veriyordum. Ama önem verilmesi gereken binlerce nokta daha vardı ve hepsi de beni halsiz bırakıncaya kadar sarsıyordu. Çizmelerimi kendi elimle bir daha fırçaladım; Apollon'a söylesem dünyada yapmazdı, çünkü günde iki defa ayakkabı fırçalamak onun için usule aykırıydı. Sonradan fark edip beni küçümsememesi için, fırçayı antreden aşırarak çizmelerimi gizlice temizledim. Daha sonra giysilerimi titizlikle gözden geçirdim ve hepsini pek eski, pek hırpalanmış buldum. Kendimi lüzumundan fazla salıvermiştim. Resmi giysim oldukça iyiydi, ama bununla yeme-

ğe gitmek uygun olmazdı. En önemlisi, pantolonumun dizlerinden birinde kocaman sarı bir leke vardı. Sırf bu lekenin bile haysiyetimin onda dokuzunu kaybettireceğini hissediyordum. Böyle düşünmenin küçüklük olduğunu da biliyordum. "Şimdi düşünmenin sırası değil, gerçek olduğu gibi karşımızda," diyor, metanetimi kaybediyordum. Düşüncelerimin hepsinde lüzumsuz abartmalar olduğunu o zaman da pekâlâ fark ediyordum, fakat ne yapayım, elimden bir şey gelmiyor, sıtmaya tutulmuş gibi titriyordum. Şu "teres" Zverkov'un beni nasıl üstten, soğuk bir tavırla karşılayacağını, hımbıl Trudolyubov'un bön, karşılık verilmesi güç, küçümser bakışlarla beni süzeceğini, Ferfiçkin haşeresinin de Zverkov'un gözüne girmek için küstahça, pis pis sırıtarak benimle eğleneceğini, Simonov'un bütün bunları fark edip, o adi kibriyle tabansızlığım için beni nasıl hor göreceğini hayalimde canlandırdıkça mahvoluyordum; en kötüsü, tüm bunlar küçük, hiç de *edebi* olmayan bir sefillikte gerçekleşecekti. En iyisi oraya gitmemekti. Ama bunu yapmama imkân yoktu: Çünkü aklıma bir şey takılmaya başladı mı kafam sadece onunla meşgul olurdu. Bunu yapmayacak olsam, ömrümün sonuna kadar, "Nasıl, korktun değil mi, korktun, *tam manasıyla* korktun!" diye kendi kendimi yerdim. Halbuki bütün bu "gruba" ve kendime, düşündüğüm kadar tabansız olmadığımı ispat etmek istiyordum. Ayrıca korkaklık nöbetleri geçirirken bile onları yenmek, etkilemek, hiç olmazsa "yüksek fikirlerim ve inkâr edilemez nükteciliğim"le kendimi sevdirme hayalleri kuruyordum. Etkimde kalarak Zverkov'dan uzaklaşacaklar, o da utancından ezilerek bir kenarda sessiz sessiz oturacaktı ve ben de onu yenmiş olacaktım. Zverkov'u ezdikten sonra belki ona el uzatır, hatta senli benli olmamız şerefine kadeh kaldırırdım; fakat en kötüsü, en acısı, bunları düşündüğüm sırada hiçbirine gerek olmadığını, onları ezmeyi, üste çıkmayı içten arzulamadığımı daha o anda ve kesin olarak anlamamdı. Düşündüklerimi

başarsam bile, buna herkesten önce bizzat ben metelik vermeyecektim. Ah, o günün bir an önce sona ermesi için Tanrı'ya nasıl yalvarmıştım! Tarif edilmez bir üzüntü içinde pencereye yaklaşarak küçük camı açtım, olanca şiddetiyle yağan sulusepkenin bulanıklığına daldım...

Nihayet külüstür duvar saatim beşi vurdu. Şapkamı kapıp sabahtan beri aylığını bekleyen ve gururu yüzünden lafı ilk olarak açmak istemeyen Apollon'a bakmamaya çalışarak kapıya koştum ve kasten yapar gibi, son elli kapiğimle bir araba tutarak Hôtel de Paris'e yollandım.

IV

Daha bir gün önceden, ilk gelenin ben olacağımı biliyordum. Ama mesele bu değildi artık.

Ötekiler henüz gelmemişti; bize ayrılan salonu güçlükle bulabildim. Sofra henüz tamamlanmamıştı. Ne olabilirdi acaba? Epey soruşturmadan sonra garsonlardan, yemeğin beş değil, altı için ısmarlandığını öğrendim. Büfedekiler de aynı şeyi tekrarladılar. Daha fazla sormaktan utandım artık. Henüz altıya yirmi beş vardı. Saati değiştirdilerse bana da haber vermeleri gerekirdi, posta diye bir şey var; beni hem onlara, hem de... uşaklara karşı "rezil" etmemeliydiler. Oturdum; garson sofrayı hazırlamaya başladı, o yanımdayken içime büsbütün acı düştü. Salonda lambalar yandığı halde altıya doğru mum da getirdiler. Ama garson, ben gelir gelmez bunları getirmeyi akıl etmemişti. Bitişik salonda ayrı masalarda, asık suratlı, hırçın tavırlı iki adam hiç konuşmadan yemek yiyordu. Ötedeki salonların birinden gürültüler, hatta haykırışlar geliyordu; kötü bir Fransızcaya karışan kahkahalara, birtakım bağrışmalara bakılırsa kadınlı erkekli bir yemekti. Fena halde bunalmıştım. Bu derece tatsız durumları pek yaşamadığımdan olacak, saat tam altıda hepsi birden çıkagelince ilk anda, sanki karşımda kurtarıcılarım varmış gibi sevindim; az kalsın gücenik bir tavır takınmam gerektiğini unutuyordum.

Zverkov, besbelli grubun reisi olarak odaya en önde girdi. O da, öbürleri de gülüyordu; Zverkov beni görünce kurumlu bir eda takındı, ağır ağır yaklaşarak kırıtır gibi hafifçe eğilip elini uzattı. Ama bunu aşırı kaçmayan bir tatlılıkla, ihtiyatla, neredeyse generallere has diyeceğim bir nezaketle yapmıştı; elini uzatırken de kendini bir tehlikeden korumak ister gibi bir hali vardı. Halbuki ben tam tersine, Zverkov'un odaya girer girmez o eski cırtlak kahkahasını koyuvereceğini, ağzını açar açmaz yavan şakalara, soğuk nüktelere başlayacağını sanmıştım. Bir gün öncesinden kendimi buna hazırlamıştım, ama kibirli, hoş görmeye hazır nezaketini hiç beklemiyordum. Acaba artık kendisini, benden her bakımdan üstün mü görüyordu? Kendi kendime, "Şu general azametiyle bana hakaret etmek istiyorsa kendi bilir, altta kalmam, şu veya bu şekilde ona cevabını veririm," dedim. Ama ya gerçekten hakaret kastı yoksa, ya şu öküz kellesinde gerçekten bana üstün olduğu inancı uyandıysa ve beni himaye eder gibi konuşmasının sebebi buysa? Bu aklıma gelince hırsımdan tıkanacak gibi oldum.

Zverkov daha önce onda bulunmayan bir pelteklikle, konuşurken kırıtarak kelimeleri uzata uzata:

— Yemeğimize katılmak istediğinizi hayretle öğrendim, dedi. Nedense pek görüşemiyoruz artık. Bizden kaçıyorsunuz. Ama doğru hareket etmiyorsunuz. Düşündüğünüz kadar fena insanlar değiliz. Eh, ne olursa olsun, eski ahbaplığımızı yenilemek bana zevk veriyor...

Kayıtsızca öteye dönerek şapkasını pencerenin kenarına bıraktı.

Trudolyubov:

— Çok beklediniz mi? diye sordu.

Sert, kızgınlıktan patlayacakmış gibi bir sesle:

— Dünkü konuşmamıza uyarak tam beşte geldim, dedim.

Trudolyubov, Simonov'a döndü:

— Saati değiştirdiğimizi ona haber vermedin mi?

— Yo, unuttum.

Simonov hiç üzülmeden, benden özür dilemeye lüzum görmeden mezelere bakmak için dışarı çıktı.

Herhalde bunu pek hoş bulan Zverkov alaylı bir tavırla:

— Vah zavallı, demek bir saattir burada bekliyorsunuz! diye bağırdı.

Namussuz Ferfiçkin de tıpkı finonun cırlayışını andıran bir sesle onun arkasından güldü. Durumumu hem eğlenceli, hem gülünç buluyordu.

Gittikçe artan bir hiddetle Ferfiçkin'in yüzüne bakarak:

— Gülecek bir şey yok bunda! diye bağırdım, Bana haber vermeyi ihmal ettiniz. Bu... manasızlık bu...

Saflıkla benden yana çıkan Trudolyubov:

— Sadece manasızlık olsa neyse, diye mırıldandı. Çok yumuşaksınız. Buna düpedüz kabalık denir. Yalnız kasıtlı değil tabii. Şu Simonov nasıl oldu da... hımm!

Ferfiçkin gene atıldı:

— Bana böyle bir oyun etseydiler...

Zverkov, onun sözünü kesti:

— Keşke yiyecek bir şey getirtseydiniz ya da bizi beklemeden yemeye başlasaydınız.

Hırçın bir sesle:

— Sizden izin almaya ihtiyacım yok, dedim. Beklediğime göre...

Salona giren Simonov.

— Haydi baylar, yemeğe buyurun, diye bağırdı. Her şey hazır, şampanyamız da buz gibi olmuş.

Birdenbire bana dönerek, fakat hep öyle, yüzüme bakmadan:

— Adresinizi bilmediğimi unutuyorsunuz, dedi. Nasıl bulurdum sizi?

Bana kızgın gibiydi, herhalde dünden beri geçmişimizi tekrar hatırlamıştı.

Hep beraber oturduk. Masa yuvarlaktı. Sağımda Simonov, solumda Trudolyubov vardı. Zverkov karşımda oturuyordu, Ferfiçkin de yanında, onunla Trudolyubov'un arasındaydı.

— Şey, siz... hâlâ bakanlıkta mısınız? (Kelimeleri hep uzata uzata konuşuyordu.)

Zverkov benimle gerçekten ilgileniyordu. Daha doğrusu tutukluğumu görerek iltifatlarıyla aklınca bana cesaret vermek istiyordu. Hiddetle, "Kafasına şu şişeyi yerleştirmemi istiyor galiba," diye düşündüm. Böyle yapmacık konuşmaya alışmadığım için çabucak öfkeleniyordum. Gözlerimi tabağın içine dikerek, kaba bir sesle:

— ... dairesindeyim, dedim.

— Peki... orası daha mı iyi? Söy-lesenize, eski memuriyetinizi bırakmanız neden i-cab-etti?

— Ortada mec-bu-riyet yoktu; keyfim öyle istedi, çıktım.

Artık kendime hâkim olamıyor, her kelimeyi Zverkov'dan üç kat fazla uzatarak konuşuyordum. Ferfiçkin burun kıvırdı. Simonov beni alayla süzüyordu; Trudolyubov da yemeğini bırakmış, merakla bana bakıyordu.

Zverkov belli etmek istemese de alınmıştı.

— Şey... ne alıyorsunuz peki?

— Ne gibi?

— Ya-ni... maaşınız ne kadar?

— Sorguya mı çekiliyoruz?

Gene de aylığımı söyledim. Kıpkırmızı olmuştum.

Zverkov bilgiç bir tavırla:

— Çok değil, dedi.

Ferfiçkin küstah bir eda ile:

— Öyle efendim, bununla lüks lokantalarda yemek yenmez... diye mırıldandı.

— Bence sefaletin ta kendisi...

Trudolyubov bunu ciddi söylemişti. Arsız bir acımayla beni ve üstümü başımı süzen Zverkov oldukça iğneli bir dille:

— O zamandan beri... hayli zayıflamış, değişmişsiniz... diye ilave etti.

Ferfiçkin kıkırdadı:

— Bırakın canım, mahcup etmeyin.

Artık sabrım tükenmişti.

— Mahcup olduğum yok bayım, anladınız mı? Ben bu "lüks lokanta"da kendi paramla yemek yiyorum Mösyö Ferfiçkin, başkasının parasıyla değil, haberiniz olsun.

— Nee? Kimmiş o başkasının parasıyla yemek yiyen?

Ferfiçkin pişmiş ıstakoz gibi kızarmış, hiddetli bakışını bana dikmişti. Fazla ileri gittiğimi anlamıştım.

— Neyse, dedim. Daha makul konulara geçmemiz uygun olur zannederim.

— Zekânızı ortaya sermek niyetindesiniz galiba.

— Merak etmeyin, burası yeri değil zaten.

— Artık çok oluyorsunuz bayım. Mahut kaleminizde sapıttınız mı yoksa?

Zverkov emredercesine:

— Yeter artık baylar, yeter! diye bağırdı.

Simonov:

— Ne saçmalık! diye söylendi.

Trudolyubov doğrudan doğruya bana hitap ederek, sertçe:

— Saçmalık ya! dedi. Sevdiğimiz bir arkadaşı yolcu etmeden önce dostça bir toplantı yapalım dedik, kalkmış eski defterleri karıştırıyorsunuz. Dün bize katılmayı kendiniz istediniz, bari şimdi ahengimizi bozmayın...

Zverkov:

— Yeter yahu, yeter! diye bağırdı. Kesin artık baylar, bir yere varacağımız yok böyle. İyisi mi size üç gün önce evlenmekten nasıl kıl payı kurtulduğumu anlatayım...

Sonra, üç gün önce evlenmekten nasıl kurtulduğuna dair açık saçık bir hikâyeye başladı. Hikâyede evlenmeyle ilgili tek kelime geçmedi, ama boyuna generallerin, albayların,

mabeyincilerin lafını ediyordu; Zverkov da aralarında daima kahramandı. Hepsi takdirle gülüyor, iyice coşan Ferfiçkin ise tiz çığlıklar atıyordu.

Bana aldıran yoktu; uğradığım hakaretin ezikliği içinde sessizce oturuyordum.

"Tanrım, bu muhit bana yakışır mı!" diye düşündüm, "Tam bir budala gibi davrandım! Şu Ferfiçkin'e de amma da yüz verdim. Ahmaklar, sofralarına almakla bana büyük şeref bağışladıklarını sanıyorlar; asıl benim onlara şeref verdiğimi anlamıyorlar! Zayıflamışım... Giysimmiş... Ah şu lanet olası pantolonum! Zverkov, dizimdeki sarı lekeyi demin fark etti... Etsin, ne çıkar! Hemen, şu dakikada sofradan kalkıp, şapkamı alarak tek bir kelime söylemeden gitmeliyim... onları küçümsediğimi göstermem lazım! İsterlerse yarın düello ederiz. Teresler. Yedi rubleme acıyacak değilim ya. Ama ya öyle sanırlarsa... Şeytan alsın topunu! Vız gelir bana yedi ruble! Şimdi gidiyorum!.."

Tabii hiçbir yere gitmedim.

Kederimi bastırmak için şaraba yüklendim; Lafitte'i, Heres'i bardak bardak üstüne yuvarlıyordum. Alışmadığım için kafam çabucak dumanlandı, içkinin tesiriyle hiddetim de artıyordu. Birdenbire içimde hepsine, hem de en acı şekilde hakaret ettikten sonra çıkıp gitmek arzusu uyandı. Uygun bir an seçerek kendimi göstermeliydim; işte o zaman "Gülünçlüğüne gülünç ama zekâsına diyecek yok!" diyecekler ve... ve sonra da... Sonra hepsinin canı cehenneme!..

Mahmurlaşmış gözlerimle hepsini arsız arsız süzdüm. Fakat beni unutmuş gibiydiler. *Kendi aralarında* coşkun bir neşe içindeydiler. Hep Zverkov konuşuyordu. Kulak verdim. Zverkov, ona aşkını ilan edecek hale getirdiği şahane bir kadından bahsediyordu (su içer gibi yalan söylüyordu tabii); bu işte ona samimi bir prens arkadaşı, üç bin cana sahip Hüsar Kolya yardım etmiş.

Birdenbire konuşmalarına karışarak:

— İyi ama, dedim, şu üç bin can sahibi Kolya'nız burada yok, sizi uğurlamaya gelmemiş.

Bir an hepsi sustu. Sonra Trudolyubov beni hakaret dolu bir bakışla süzerek:

— Daha şimdiden sarhoşsunuz, dedi.

Zverkov bana sessizce, bir böceğe bakar gibi bakıyordu. Gözlerimi kaçırdım. Simonov acele acele kadehlere şampanya koymaya başladı.

Trudolyubov kadehini kaldırdı, benden başka herkes onu izledi.

Trudolyubov Zverkov'a dönerek.

— İyi yolculuklar dileyerek sağlığına içiyorum! dedi. Eski günlerimiz ve yarınımız için baylar, hurra!

Hepsi kadehlerini boşaltarak Zverkov'u öpmeye davrandı. Yerimden kımıldamadım; kadehim olduğu gibi dopdolu önümde duruyordu.

Sabrı tükenen Trudolyubov hiddetle bana döndü:

— Siz içmeyecek misiniz?

— Ben ayrıca, kendi namıma bir spiç* vermek niyetindeyim... ondan sonra içeceğim Bay Trudolyubov.

Simonov:

— Huysuz herif! diye homurdandı.

Sandalyemde doğrularak hararetle kadehimi kavradım; fevkalade bir olaya hazırlanıyor, ama ne söyleyeceğimi henüz bilmiyordum.

Ferfiçkin:

— *Silence!*** diye bağırdı. Akıl hazinesinin kapıları açılıyor!

Meseleyi kavrayan Zverkov büyük bir ciddiyetle bekliyordu.

---

* Speech: Nutuk. (İng.)

** Sükut (İng.)

— Teğmen Bay Zverkov! diye başladım. Önce şunu söyleyeyim ki, basmakalıp laflarla böyle laf edenlerden ve fazla çıtkırıldımlardan nefret ederim... bu birinci madde, ikincisine gelince...

Hepsi birden gürültüyle kıpırdanmaya başladılar.

— İkinci madde, sefahatten ve sefihlerden nefret ederim. Hele sefihlerden büsbütün! Üçüncü olarak, gerçeği, samimiliği ve dürüstlüğü severim.

Adeta şuursuz konuşuyordum; bunları nasıl söyleyebildiğime şaşıyor, dehşetten buz kesildiğimi hissediyordum.

— Fikri seviyorum, Mösyö Zverkov; eşit şartlarla kurulmuş gerçek arkadaşlığı seviyorum, şey gibi... hımm... Sevdiğim bir şey daha... Neydi? Neyse gene de sağlığınıza içeceğim Mösyö Zverkov. Güle güle gidin, Çerkez kızlarını büyüleyin, yurdumuzun düşmanlarını öldürün ve... ve şey... Sağlığınıza Mösyö Zverkov!

Zverkov oturduğu sandalyeden kalkarak beni selamladı:

— Çok teşekkür ederim, dedi.

Fena halde içerlemiş, yüzü sararmıştı.

Trudolyubov masaya bir yumruk atarak:

— Cehennemin dibine! diye kükredi.

Ferfiçkin incecik sesiyle cırladı:

— Olmaz efendim, bunun hakkı tokattır, tokat!

Simonov:

— Defedelim şunu! diye mırıldandı.

Fakat Zverkov bağırarak umumi isyanı önledi:

— Susun baylar, oturun. Hepinize teşekkürler ederim. Fakat bu adamın sözlerine verdiğim önemi kendim belirtebilirim.

Gururla Ferfiçkin'e döndüm. Yüksek sesle:

— Bay Ferfiçkin, yarın burada sarf ettiğiniz bütün sözlerin hesabını vereceksiniz, dedim.

— Düello mu demek istiyorsunuz bayım? Hayhay!

Düello teklifim o kadar gülünç ve o andaki halime o kadar aykırı kaçmış olacak ki, hepsi dakikalarca kahkahalarla güldüler.

Trudolyubov tiksintiyle:

— Bırakın şunu canım! dedi. Kütük gibi olmuş!

Simonov yine söylenmeye başladı:

— Ne diye dün onu da aramıza aldım sanki, kendimi hiç affetmeyeceğim!

"Şimdi şişeyi alıp kafalarına indirmeliyim," diye düşünerek şarap şişesini kaptım ve... kadehimi ağzına dek doldurdum.

"Yok, yok, sonuna kadar kalmak daha iyi," diye düşünmeye devam ettim, "Şimdi gidersem sevinirsiniz baylar. Dünyada gitmem. İnadıma oturacağım, size metelik vermediğimi göstermek için sonuna kadar içeceğim. Oturup içeceğim; sonuçta burası meyhane, ben de hisseme düşen parayı verdim. Oturup içeceğim, çünkü sizi sadece satrançtaki piyonlar, hem de oyun dışı edilmiş taşlar gibi görüyorum. Oturup içeceğim ve... şarkı da söyleyeceğim; evet efendim, canım isterse şarkı da söylerim. Buna hakkım var... yani şarkı söylemek... hımm..." Fakat şarkı söylemiyordum. Yalnız hiçbirine bakmamaya çalışıyordum; kayıtsız tavırlar takınarak, benimle *ilk olarak onların* konuşmasını sabırsızlıkla bekliyordum. Yazık ki konuşan olmadı. Halbuki o anda barışmayı ne kadar istiyordum! Saat sekizi, sonra da dokuzu çaldı. Sofadan kalkarak kanepeye geçtiler. Zverkov kanepeye yayılmış, bir ayağını küçük yuvarlak masaya uzatmıştı. Şaraplarını da oraya taşıdılar. Zverkov gerçekten onlara üç şişe şampanya ısmarlamıştı. Tabii beni çağırmadı, ötekiler Zverkov'un etrafını alarak kanepeye oturdular. Adeta huşu içinde dinliyorlardı. Bu adamı sevdikleri belliydi. Kendi kendime "Neden, neden?" diyordum. Arada bir sarhoş coşkusuyla aşka gelip öpüşüyorlardı. Kafkasya'dan, gerçek tutkudan, kâğıt oyunlarından, görevde önemli mevkilere gelmek-

ten, hiçbirinin şahsen tanımadığı Hüsar Podharjevski'nin yıllık gelirinden ve bu gelirden dolayı ona ne kadar imrendiklerinden ve yine hiçbirinin hayatında görmediği Prenses D.'nin muhteşem güzelliğiyle zarafetinden söz ettiler; hatta sözü Shakespeare'in ölümsüzlüğüne kadar vardırdılar.

Odanın diğer yanında, sedirin karşısındaki duvar boyunca, masayla soba arasında kibirle gülümseyerek volta atıyordum. Var gücümle onlarsız da idare edebileceğimi göstermeye çalışıyor, bir yandan da çizmelerimin topuklarını kasten, sertçe vurarak gürültü ediyordum. Ama hepsi boşunaydı. *Onlar* başlarını çevirip bakmadılar bile. Tam önlerinde masadan sobaya, sobadan masaya hep aynı yerde, saat sekizden on bire dek bıkmadan, sabırla volta attım. İçimden, "Canım böyle istiyor, kimse de bana engel olamaz," diyordum. Odaya girip çıkan garson, birkaç kez durarak bana baktı; hızlı dönüşlerim yüzünden başım dönüyordu; kimi anlarda da sayıkladığımı sanıyordum. Bu üç saat içerisinde sırtım üç kere terleyip, kurudu. Bazen yüreğimin ta derinlerine zehir gibi acı veren bir düşünce saplanıyordu: Aradan on, yirmi, hatta kırk yıl geçse bile yaşamımın bu en iğrenç, en gülünç, en korkunç dakikalarını nefretle, iğrenerek anımsayacaktım. Kendimi bile isteye bundan daha acımasızca, daha fazla aşağılamam mümkün değildi; bunları gayet iyi anlıyor, ama masayla soba arasında volta atmayı bırakmıyordum. Bazen de kanepedeki düşmanlarıma dönerek, "Ah, benim neler hissedip düşünmek kudretinde olduğumu, kültür seviyemi bir bilseniz!" diyordum içimden. Fakat düşmanlarım, odada yokmuşum gibi bir tavır takınmışlardı. Yalnız bir defa, Zverkov Shakespeare'den bahsederken ben birdenbire alayla gülünce dönerek baktılar. Gülüşüm öyle yapmacık ve çirkindi ki, konuşmayı birden kestiler ve bir iki dakika boyunca gayet ciddi bir tavırla *onlara aldırmadan* duvarı delip geçmek istermiş gibi duvar boyunca masadan sobaya gezinişimi seyrettiler. Ama bu da netice vermedi: Be-

nimle yine hiç konuşmadılar ve iki dakika sonra da ilgilenmez oldular. Saat on biri çaldı.

Zverkov kanepede doğrularak:

— Haydi baylar, şimdi hedef *orası*! diye bağırdı.

— Hayhay, elbette! diye mırıldandı diğerleri

Zverkov'a doğru yürüdüm. Kendimi öyle bitkin, ezilmiş hissediyordum ki, bu durumdan kurtulmak için ölümü bile göze alırdım! Ateşim vardı, terden sırsıklam saçlarım şakaklarıma yapışmıştı. Sert, kesin bir tavırla:

— Zverkov! dedim. Sizden af diliyorum. Sizden de Ferfiçkin; sizden de baylar, hepinizden af diliyorum, çünkü hepinize hakaret ettim.

Ferfiçkin, zehirli bir sesle ıslık çalar gibi:

— Ha şöyle, yola gel! dedi. Düello senin harcın değil kardeş!

Yüreğime bir ağrı saplandı.

— Yoo, düellodan korktuğum yok Ferfiçkin! Barıştıktan sonra yarın sizinle dövüşmeye gene hazırım. Hatta ısrar ediyorum; bunu reddedemezsiniz. Size düellodan korkmadığımı ispat edeceğim. İlk atış sizin, bense havaya ateş edeceğim.

Simonov:

— Kendi kendini eğlendiriyor işte, dedi.

Trudolyubov dudak büktü:

— İyice saçmaladı.

Zverkov küçümser bir tavırla:

— Müsaade edin de geçelim, yolu kapatıyorsunuz!.. dedi. Daha ne istiyorsunuz?

Hepsinin yüzleri kızarmış, gözleri parlıyordu; hayli içmişlerdi.

— Sizinle dost olmak istiyorum Zverkov, size hakaret ettim, fakat...

— Bana hakaret mi ettiniz? Si-iiz mi? Ba-ana mı? Şunu bilin ki sayın bayım, siz *bana* hiçbir zaman, hiçbir koşulda hakaret edemezsiniz!

Trudolyubov, konuşmaya son vermek ister gibi:

— Yettiniz artık, çekilin! dedi. Haydi gidiyoruz.

Zverkov:

— Bakın, peşin anlaşalım: Olimpiya benim! diye bağırdı.

Öbürleri gülüştüler:

— Hayhay... Gözümüz yok!

Yüzüme tükürülmüş gibi duruyordum. Hep birden gürültüyle odadan çıktılar; Trudolyubov pek manasız bir şarkı tutturmuştu. Garsonlara bahşiş veren Simonov biraz geride kalmıştı. Birdenbire ona yaklaştım. Kesin, ümitsiz bir tavırla:

— Simonov! dedim. Bana altı ruble verin!

Şaşkın, bön bakışını bana dikti. O da sarhoştu.

— *Oraya* da mı geleceksiniz bizimle?

— Evet.

— Param yok! diye kesti ve hakaretle gülümseyerek kapıya yürüdü.

Kaputundan yakaladım. Adeta bir kâbusta gibiydim.

— Simonov! Paranız var, gördüm; niçin reddediyorsunuz? Ben şerefsiz bir adam mıyım? Ne olur eli boş göndermeyin beni: Ne maksatla istediğimi bir bilseniz, ah bir bilseniz! Bütün istikbalim, planlarım, her şeyim buna bağlı...

Simonov parayı çıkararak yüzüme fırlatır gibi uzattı.

— Bu kadar pişkinseniz alın! dedi ve arkadaşlarının peşinden koştu.

Bir an yalnız kaldım. Dağınık bir sofra, yemek artıkları, yerde kırılmış bir kadeh, şarap döküntüleri, sigara izmaritleri arasında kafamda bir sersemlik, heyecan, kalbimde dayanılmaz bir ıstırapla dikiliyordum; üstelik yanımda her şeyi görüp duyan ve meraklı gözlerini bana dikmiş bir garson da vardı.

— *Oraya*!.. diye bağırdım. Ya hepsi ayaklarıma kapanarak dostluğumu kazanmak için yalvaracaklar ya da... ya da Zverkov'u tokatlayacağım!

V

Merdivenden hızla koşarken:

— Al işte şimdi gerçekle yüz yüze geldin, diye mırıldanıyordum. Bu ne senin Como'yu bırakıp Brezilya'ya giden Papan, ne de Como Gölü'ndeki balo!

Aklımdan, "Demek artık bunları alaya alacak kadar alçaldın!" diye geçti. Kendi kendime cevap verdim:

— Olsun! Nasıl olsa her şey mahvoldu!

Ötekilerin yerinde yeller esiyordu; fakat nereye gittiklerini biliyordum.

Lokantanın kapısında tek bir gececi Vanka* vardı; büründüğü gocuk, hâlâ yağan, adeta ılıklaşmış sulusepkenin altında görünmez olmuştu. Bunaltıcı, kasvetli bir hava vardı. Kızağa koşulu bodur, tımarsız, alaca beygir de kardan bembeyaz olmuştu ve aksırıyordu; bunları gayet iyi hatırlıyorum. Kızağa doğru atıldım. Fakat tam binmek üzere ayağımı kaldırırken Simonov'un demin bana para verişi aklıma geldiğinden dizlerimin dermanı kesildi, külçe gibi kızağın içine yığıldım.

— Yaptıklarım kolay kolay düzelecek şeyler değil, ama ya hepsini tamir ederim ya da bu gece yok olurum! diye bağırdım. Hadi çek!

---

* Vanka, İvan'ın küçültülmüş şeklidir. Arabacıları, köylüler arasında çok kullanılan bu isimle çağırmak âdetti.

Yola çıktık. Kafamda düşünceler kasırgaya tutulmuş gibi birbirine karışıyordu.

"Diz çökerek arkadaşlığım için yalvarmazlar. Benimki hayal; Como Gölü'ndeki balo cinsinden manasız, bayağı, iğrenç romantik, akla sığmaz bir hayal. Bunun için Zverkov'u tokatlamaya *mecburum*. Bunu yapmak zorundayım. O halde kararım karar: Onu tokatlamaya gidiyorum."

— Haydi sür!

Vanka dizginleri sallamaya başladı.

"Girer girmez tokatlayacağım. Acaba şamarı atmadan birkaç sözle bir giriş yapmak lazım mı? Hayır! Sadece girer tokatlarım. Hepsi salonda olacak, o da Olimpiya ile beraber kanepededir. Melun Olimpiya! Bir kere suratımla alay etmiş, beni istememişti. Olimpiya'yı saçlarından, Zverkov'u da kulaklarından çekerim. Yok, öyle değil: Bir kulağına yapışır, çeke çeke odadan sürüklerim, daha iyi. Ötekiler herhalde üstüme çullanıp döver, sonra da beni dışarı atarlar. Kesin öyle yapacaklar. Olsun! Gene de ilk tokadı atan, her şeyi başlatan ben olacağım; şeref kurallarına göre en önemlisi budur, çünkü Zverkov hakaret damgasını yiyen olur ve yediği şamarı da dayakla filan değil, ancak düelloyla temizleyebilir. Benimle dövüşmek zorunda kalacak. Varsın dövsünler beni. Dövsün nankörler! En çok Trudolyubov yüklenecek, ayı gibi de kuvvetlidir; Ferfiçkin de bir köşeden sokulup saçlarıma yapışır muhakkak. Olsun! Bunu bile bile gidiyorum zaten. O mankafalar zorla da olsa nihayet korkunç gerçeği kavrayacak! Beni kapıya doğru sürüklerken, hepsinin serçe parmağımdan daha değersiz olduklarını haykıracağım!"

— Yürüsene arabacı, sürsene! diye Vanka'ya çıkıştım.

Öyle vahşice bağırmıştım ki, adamcağız olduğu yerde zıpladı, kırbacını salladı.

"Sabaha karşı dövüşürüz; niyetim öyle. Daireye de elveda. Ferfiçkin demin daire değil, kalem dedi... Fakat silahları nereden alacağız? Saçmalık! Aylığımı peşin alırım olur bi-

ter. Ya barutla kurşun? Bu, şahitlerin işi. İyi ama bütün bunlar sabaha kadar nasıl yetişir? Hem kendi şahidimi nerden bulurum? Tanıdığım yok ki..."

— Saçmalık! diye bağırdım yüksek sesle. Saçmalık!

"Yolda ilk başvuracağım kimse, suda boğulan birisini kurtarmaya nasıl mecbursa, düelloda şahitliği kabul etmeye de öyle mecburdur. Böyle hallerde durumun garipliğine bakılmaz. Hatta yarın doğrudan doğruya daire müdürümüzden şahidim olmasını rica etsem, o bile şerefli bir insan olarak bunu kabul etmek ve gizli tutmak zorundadır! Anton Antoniç..."

Fakat o anda tasarılarımın manasızlığını, madalyonun öbür tarafını olanca açıklığıyla gördüm; ama gene de...

— Çek arabacı, çek diyorum sana kerata!

Gariban sitemle:

— Eh ama beyim! diye söylendi.

Birdenbire soğuk bir ürperti hissettim.

"Yoksa... yoksa doğruca eve dönmek daha mı iyi olur? Ah Tanrım! Ne diye dün şu ziyafete gitmeyi kafama koydum? Fakat başka türlü yapamazdım! Ya o masayla soba arasında üç saatlik mekik dokumalarım? Yoo, bu gidip gelmelerin hesabını onlar, başka kimse değil, onlar ödeyecek! Bu hakareti temizlemek zorundalar!"

— Çek arabacı!

"Ya beni karakola götürürlerse? Ama cesaret edemezler! Rezaletten çekinirler. İster misin Zverkov benimle düello etmeyi küçüklük sayıp kabul etmesin? Kesin öyle yapar, ama o zaman onlara gösteririm ben... Yarın Zverkov yola çıkarken araba durağına koşar, tam arabaya binerken ayağından yakalar, kaputunu çekerim. Ellerine yapışıp ısırır, çimdiklerim, 'Gözü kararan insanın neler yapabildiğini hepiniz görün!' derim. O kafama yumruğunu indirirken ötekiler arkadan atılıp beni pataklamaya başlarlar. Orada bulunanlara 'Şu zıpçıktıya bakın, suratında tükürüğümle Çerkez kızları-

nın kalbini fethetmeye gidiyor!' diye bağırırım... Tabii bu benim sonum olacak! Ondan sonra dairenin kapısı yüzüme kapanacak. Beni yakalayarak mahkemeye verecek, önce memuriyetten atıp sonra hapse tıkacak, Sibirya'ya sürecekler. Vız gelir bana! On beş yıl sonra hapisten çıkınca pejmürde kılıklı bir dilenci olarak gene peşini bırakmayacağım. Bir il merkezinde yerleşmiş bulacağım onu. Evlenmiş, mesut bir yuva kurmuş olacak. Yetişkin bir de kızı... Ona, 'Şunlara bak zalim,' diyeceğim, 'Çökmüş yanaklarıma, üstümden dökülen şu partallara bak! Senin yüzünden her şeyimi, istikbalimi, saadetimi, sanatımı, *sevdiğim kadını* hepsini kaybettim. İşte silahlar. Ben silahımı boşa atıyor ve... ve seni affediyorum!' Bunu söylerken havaya ateş edip ortadan kaybolurum..."

Bütün bu sıraladıklarımın "Silvio"dan* Lermontov'un "Maskarad"ından parçalar olduğunu pekâlâ biliyordum, yine de gözlerim yaşaracak kadar duygulanmıştım. Birdenbire öyle bir utanç duydum ki, kızağı durdurarak indim, sokağın ortasında karda öylece kalakaldım. Vanka şaşkın şaşkın, arada bir iç geçirerek bana bakıyordu.

Ne yapmalıydım? Oraya gitmem basbayağı saçmalıktı, ama niyetimden de cayamazdım, çünkü sonunda... Tanrım! Artık gitmemek olur muydu hiç! Bunca hakaretten sonra!

— Hayır, olmaz! diye bağırarak tekrar kızağa atladım. Kader böyleymiş, alnımın yazısı bu! Çek, oraya çek!

Sabırsızlıkla arabacının boynuna bir yumruk indirdim. Zavallıcık:

— Ne oluyorsun bey, niye vuruyorsun? diye sızlandı.

Gene de atı öyle bir kırbaçladı ki, hayvancağız çifte atmaya başladı.

Kar hızını artırmıştı, ama aldırdığım yoktu; paltomun yakasını açmıştım. Artık kafamda her şey silinmişti; Zverkov'u

* Puşkin'in "Atış" adlı öyküsünün kahramanı. (Rd.n.)

tokatlamaya öyle kararlıydım ki, dehşetle, bunun *kesinlikle ve hemen şimdi* gerçekleşeceğini, *hiçbir kuvvetin bunu durduramayacağını* hissediyordum. Kar bulutu arasında tek tük görünen sokak fenerleri cenaze alayındaki hazin meşaleleri andırıyordu. Kar paltomdan redingotuma, boyunbağımın içine dolmuş eriyordu, ama yakamı kapatmadım: Nasıl olsa her şey mahvolmuştu! Nihayet vardık. Kendimi bilmez bir halde kızaktan atlayarak merdiveni koşa koşa çıktım ve kapıyı yumruklamaya, tekmelemeye başladım. En çok ayaklarım, dizlerim acıyordu. Kapıyı, sanki gelişimi bekliyormuş gibi hemen açıverdiler. (Gerçekten de Simonov, birisinin daha geleceğini haber vermişti; buraya hep haberli gelmek ve umumiyetle ihtiyatlı hareket etmek lazımdı. Ev, polislerimizin çoktandır temizlediği, o zamanın "moda mağazalarından" biriydi. Gündüzleri gerçekten mağaza olan bu binaya geceleri ancak tavsiye üzerine misafir kabul edilirdi.) Hızlı adımlarla karanlık dükkândan geçip içeride tek bir mum yanan, iyi bildiğim salona geçince şaşkınlıktan durakladım: Ortada kimsecikler yoktu. Birisine:

— Neredeler? diye sordum.

Tabii hepsi dağılıp gitmişlerdi...

Karşımda alık alık sırıtan kadın ev sahibiydi; beni az çok tanıyordu. Bir dakika sonra kapı açıldı, başka birisi girdi.

Fakat ben hiçbirine bakmadan odada dolaşıyor ve sanırım kendi kendime konuşuyordum. Sanki ölümden kurtulmuş gibiydim ve bunu bütün varlığımla hissediyordum: Keşke tokadı da atabilseydim, mutlaka ama mutlaka tokatlardım! Ama hiçbiri yoktu... hepsi kaybolmuş, durum değişmişti!.. Bakınıp duruyordum. Hâlâ kendime gelememiştim. O aralık gözlerim salona giren kıza takıldı: Karşımda genç, körpe, biraz solgun bir yüz gördüm; kızın düz, koyu kaşlarıyla ciddi, sanki hayret dolu bakışı hoşuma gitti. Sırıtsaydı ondan nefret edecektim. Henüz düşüncelerimi toparlayamadığımdan, kendimi zorlayarak, dikkatle yüzüne bak-

maya çalıştım. Kızın yüzünde saflık, yumuşaklık ve tuhaf denecek derecede ciddilik okunuyordu. Ama bu halinin ona burada kaybettirdiğini düşündüm; bizim budalalardan hiçbiri onu fark etmemişti herhalde. Gerçi uzun boyluydu, sağlıklı, biçimli bir vücudu vardı, ama çok da güzel sayılmazdı. Çok sade giyinmişti. Kötü bir hissin etkisinde kıza doğru yürüdüm...

O aralık tesadüfen aynada kendimi gördüm. Karmakarışık saçlarım, altüst olmuş sapsarı, haşin, çirkin yüzümü son derece iğrenç buldum. "Pekâlâ, varsın öyle olsun," diye düşündüm, "beni çirkin bulursa daha memnun olurum..."

VI

Bölmenin öbür yanından çalar saatin, birinin son nefesini andıran hırıltılı sesi duyuldu. Tabii olmayan bu uzun hırıltıyı yere bir şey devrilince çıkan sesi andıran tiz, gayet çirkin sesler takip etti. Saat ikiyi çalmıştı. Birden kendime geldim; zaten derin uyumuyor, biraz kestiriyordum.

Kocaman bir elbise dolabı, şuraya buraya dağılmış şapka, elbise kutuları, bir sürü paçavra, elbise parçaları, dar, basık, karanlık odayı tıka basa doldurmuştu. Odanın bir ucunda, masanın üstünde duran mum parçası tükenmek üzereydi. Zaman zaman hafifçe parlayıveriyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tam bir karanlığa gömülecekti.

Ayılmam güç olmadı; her şey birdenbire, kolaylıkla, saldırmak için fırsat kolluyormuş gibi kafama hücum ediverdi. Zaten ondan önce de zihnimin bir köşesinde, bir türlü silemediğim, uykulu hayallerimin etrafında dolaştığı sabit bir nokta vardı sanki: İşin tuhafı, uyandıktan sonra o gün başıma gelenlerin hepsini, uzun süre önce, çoktan olup bitmiş şeyler gibi hatırladım.

Kafam iyice sersem gibiydi. Sanki kafamın üstünde bir şey uçarak bana çarpıyor, kışkırtıyor, rahatsız ediyordu. İçimde yine sıkıntı ve hırs kabarıyor, taşacak yol arıyordu. Birdenbire yanımda beni merak ve ısrarla inceleyen bir çift göz gördüm. Bakışı soğuk, kayıtsız, gamlı, tamamıyla yabancıydı ve insana ağırlık veriyordu.

Kafamda kasvetli bir düşünce beliriverdi ve tıpkı rutubetli, havasız yeraltına inerken duyduğum sıkıcı duyguyu andıran berbat bir duygu vücuduma yayıldı. Kara gözlerin beni ancak şimdi incelemeye başlaması hiç de tabii değildi. Bu mahlûkla iki saat içinde tek kelime konuşmadığımı, buna hiç lüzum görmediğimi hatırladım; hatta demin bu halden hoşlanmıştım bile. O anda, aşkın olmadığı yerde olanca kabalığı ve hayasızlığıyla başlayan fuhşun manasızlığını ve örümcek misali iğrenç bir şey olduğunu apaçık görebiliyordum. Gözlerimizi birbirimize dikerek uzun uzun bakıştık, ama kız ne bakışlarını kaçırdı ne de manasını değiştirdi; sonunda korkuya kapılmıştım. Bu durumdan bir an önce kurtulmak için kesik kesik:

— Adın ne senin? diye sordum.

— Liza.

Hemen hemen fısıldayarak, ama oldukça soğuk bir tavırla cevap vererek bakışlarını kaçırdı.

Ses çıkarmadım. Sonra sıkıntı içinde ellerimi başımın altına koyup tavana bakmaya başladım. Kendi kendime konuşur gibi mırıldandım:

— Bugünkü hava da... karlı... Berbat!

Kız cevap vermedi. Çok çirkindi tüm bunlar. Az sonra başımı ona doğru çevirerek adeta öfkeyle:

— Buralı mısın? diye sordum.

— Hayır.

— Nerelisin?

— Riga'danım, dedi.

— Alman mısın?

— Rusum.

— Buraya geleli çok oldu mu?

— Nereye?

— Bu eve.

— İki haftadır...

Konuşması gitgide kesikleşiyordu. Mum sönmüştü; yüzünü seçemiyordum.

— Annen baban var mı?

— Evet... hayır... var...

— Onlar nerede?

— Orada... Riga'da.

— Neyin nesidirler?

— Öyle işte...

— Ne öylesi? Ne iş tutarlar, kimlerdendir?

— Oranın yerlilerinden.

— Beraber mi otururdunuz?

— Evet.

— Kaç yaşındasın?

— Yirmi.

— Niye bıraktın onları?

— Öyle...

Bu *öyle,* "Bırak artık, canımı sıkma," demekti. Sustuk.

Niçin kalkıp gitmediğimi Tanrı bilir. İçim daralıyor, bunalıyordum. O günün olayları karmakarışık bir şekilde aklıma gelmeye başladı. Birdenbire, sabah daireye yetişmeye çalışırken sokakta gördüğüm bir sahneyi hatırladım. Konuşmak istemediğim halde, kazayla ağzımdan kaçırıverdim:

— Bugün bir tabutu kaldırırken az kalsın düşürüyorlardı.

— Tabutu mu?

— Evet, Sennaya'da; bir bodrumdan çıkarıyorlardı.

— Ne bodrumu?

— Bodrum değil de, bodrum katı... oraları bilirsin... kötü bir evdi... Etraf öyle pisti ki... Çöp, meyve kabukları... kokudan durulmuyordu...

Bir sessizlik oldu. Sırf sessizliği bozmak için gene başladım:

— Doğrusu bugün cenaze çıkacak gün değil!

— Niye?

— Kar... çamur... (Esnedim.)

Kız, kısa bir sessizlikten sonra:

— Hepsi bir, dedi.

— Yok, böylesi pek fena... (Yeniden esnedim.) Mezarcılar karın altında ıslandıkça küfrü basar. Mezarın içi de su dolar kesin.

— Mezarda su ne arar?

Bunu merakla, fakat daha kesik, sert bir sesle sormuştu. içimden bir şeyler dürtmeye başladı.

— Tabii, dipte altı verşok kadar su birikir. Volkovo'da bir tek kuru mezar kazamazsın.

— Neden?

— Nedeni var mı? Orası rutubetli bir yer de ondan. Buraları hep bataklık zaten. Ölüyü de doğruca suyun içine bırakırlar. Kaç kere kendim gördüm...

(Ne görmüş ne de Volkovo Mezarlığı'na adım atmıştım; yalnızca başkalarından duymuştum).

— Ölmekten korkmuyor musun?

Kendini korumak ister gibi:

— Neden ölecekmişim? dedi.

— Günün birinde öleceksin elbet; hem de tıpkı söylediğim kız gibi... Şey, o da senin gibi bir kızdı... Veremden ölmüş.

— Kızcağız hastanede ölseydi keşke...

(Kızcağız dediğine göre, olayı duymuş galiba, diye düşündüm.)

Münakaşa beni gitgide sarıyordu.

— Patrona borcu varmış. Veremli olduğu halde sonuna kadar o evde çalışmış. Etraftaki arabacılar askerlere anlatıyordu. Belli ki ahbaplıkları vardı. Gülüşüyorlardı. Sonra da kızı anmaya meyhaneye gitmeye hazırlanıyorlardı. (Bunların çoğunu uydurdum.)

Bir sessizlik daha oldu. Kıpırdanmıyordu bile. Devam ettim:

— Peki, hastanede ölmek daha mı iyi sanki?

— Hepsi bir değil mi? Hem durup dururken ne diye öleyim?

— Şimdi ölmezsen bile sonunda olacağı bu.

— O zaman düşünürüz...

— Tamam! Bugün gençsin, güzelsin, körpesin; değerin de ona göre tabii. Ama bir yıl bu hayatı sürdükten sonra ne hale gelirsin bakalım; çöker, solarsın.

— Bir yıl içinde mi?

— O kadar değilse bile, bir yıl sonra daha az para edeceğin kesin, diye kötücül bir haz içinde devam ettim. Buradan daha aşağı, daha kötü bir eve düşersin. Bir yıl daha geçince ondan da kötü, üçüncü bir yere atarlar, altı yedi yıl sonra sıra Sennaya bodrumlarına sıra gelir. O kadar olsa, şükret. Ama bunların üstüne bir de hastalığa tutulursan... ciğerlerin zayıflar, soğuk alırsın ya da bunun gibi bir şey... Bu hayatta hastalık da insanı kolay kolay bırakmaz. Ölür gidersin.

— Ölürüm, ne olacak?

Sesi hırçındı, yattığı yerde hızla kıpırdandı.

— Yazık olur.

— Kime?

— Hayatına.

Sessizlik oldu.

— Nişanlın var mıydı senin?

— Neden soruyorsunuz?

— İstersen söyleme, seni zorlayacak değilim. Bana ne. Niye darıldın? Sen de kendine göre acılar çekmişsindir. Bunlar beni ilgilendirmez, ama ne de olsa acıyorum...

— Kime?

— Sana.

Yine kıpırdanıp duyulur duyulmaz bir sesle:

— Ziyanı yok... diye mırıldandı.

Bu hali sinirime dokundu. Şuna bakın! Ben tatlı tatlı konuştuğum halde o...

— İyi ama, ne sanıyorsun, tuttuğun yol iyi yol mu?

— Hiçbir şey sandığım yok.

— En kötüsü bu zaten. Daha geç kalmadan kendine gel. Henüz vakit var. Gençsin, güzelsin; birisini sevip evlenebilir, mesut olursun...

Lafımı ağzıma tıkarcasına sert bir sesle kestirip attı:

— Her evlenen mesut olmaz!

— Hepsi olmaz, doğru; gene de evlilik buradaki hayatından daha iyidir. Kıyaslanmayacak derecede iyidir. Hele aşk olduktan sonra saadetsiz yaşanabilir. Hayat, kederiyle, acısıyla da güzeldir. Yaşamak nasıl olursa olsun arzu edilir. Halbuki burada... çirkeften başka ne var? Üf!

Başımı tiksintiyle öteye çevirdim. Artık soğuk, boş konuşmuyordum. Yavaş yavaş neler söylediğimi fark etmeye, heyecanlanmaya başlamıştım. Köşemde tek başımayken biriktirdiğim *fikirleri* dökmek için sabırsızlanıyordum. İçimde bir şey alevlenmiş, önümde bir gaye "belirmişti" sanki.

— Benim burada bulunuşuma bakma, dedim. Ben sana örnek olamam. Aslında belki senden de fena bir adamım...

Sonra hemen kendimi aklamaya çalıştım:

— Gerçi buraya sarhoş olduğum için geldim. Hem de kadınla erkek bir olmaz. Aralarında dağlar kadar fark var. Ben böyle yerlerde istediğim kadar kirleneyim, gene de kimsenin esiri olmadığımdan canım isteyince çeker giderim. Bir silkinişte üzerimde tek bir leke kalmaz, tertemiz olurum. Ama sen öyle değilsin. Sen esirsin. Evet, esir! İraden dahil, her şeyini teslim ediyorsun. İlerde zincirlerini koparmak istesen de elinden gelmez: Bunlar seni gitgide daha sıkı, kıskıvrak bağlar. Bu zincirlerin ne melun olduklarını gayet iyi bilirim. Sana daha başka şeylerden bahsetmeyeceğim, muhtemelen anlayamazsın zaten; söyle bakalım: Şu patrona borçlu musun? Gördün mü!

Halbuki kız bana cevap vermemişti; sessizce söylediklerimi dinliyordu.

— İşte sana bir zincir! İşi öyle sıkı tutarlar ki, dünyada kurtulamazsın. Ruhunu şeytana satmaktan farkı yok, sonra... Ne biliyorsun, belki ben de... bedbaht bir insanım; belki kendimi bu çirkefe bile bile, iç sıkıntısından atıyorum. İnsanlar kederden içerler bazen, işte ben de kederden buradayım belki. Söyle şimdi, iyilik bunun neresinde? Demin seninle... birleştik... Ama birbirimize tek kelime söylemedik; daha sonra sen de, ben de vahşiler gibi gözlerimizi dikerek birbirimize bakmaya başladık. Sevişmek bu mu? İnsanlar böyle mi birleşmeli? Buna rezaletten başka ne denir, rezalet işte!

Telaşlı, tiz bir sesle beni onayladı:

— Evet!

Bu "evet"i söylerken gösterdiği telaş beni hayli şaşırttı. Demin yüzüme bakarken o da bunları mı düşünüyordu acaba? Şu halde bazı fikirleri kavrayacak kabiliyette miydi? "Bu *yakınlık* ilgiye değer," diye düşündüm; neredeyse hazzımdan ellerimi ovuşturacaktım, "böyle taze bir ruhu etkilemek pek güç olmayacak!.."

Bu oyuna kendimi iyice kaptırmıştım.

Kız başını bana yaklaştırdı; karanlıkta dirseğine dayandığını seçebildim. Belki de beni inceliyordu. Gözlerini görmediğime üzülüyordum. Derin derin soluk aldığını duyuyordum.

Biraz yüksekten bakan bir ses tonuyla:

— Niçin memleketinden buralara geldin? diye başladım.

— İşte...

— Halbuki babanın evinde kim bilir ne kadar iyiydin! Ne de olsa doğup büyüdüğün yuva; rahattın, başına buyruktun.

— Ya daha kötüyse?

"Bam teline basmak lazım," diye düşündüm, "Duygusallık pek işe yaramayacak galiba."

Ama bu düşünce bir anlığına aklımdan geçmişti. Yoksa yemin ederim, kız beni gerçekten ilgilendirmişti. Bu yüzden

olacak sinirlerim biraz gevşemiş, sakinleşmiştim. Hile ile his kolay bağdaşırmış derler.

Acele, acele:

— Tabii, her şey mümkün, dedim. Eminim, seni birisi incitti, öyleyse senin *onlara* değil, daha çok onların sana karşı suçu var. Hayatın hakkında henüz hiç bilgim yok, ama senin gibi bir kız, buraya kendi isteğiyle düşmez...

— Nasıl bir kızım ben?

Bunu gayet yavaş söylediği halde duymuştum.

"Tüh, şimdi de sıra tatlı söze geldi. Durum kötü. Ama belki de iyi..." Susuyordu.

— Bak Liza, sana kendimden bahsedeyim. Küçükken benim de ailem olsa, şimdiki gibi olmazdım. Bunu sık sık düşünüyorum. Bir ailenin hayatı ne kadar kötü gitse, gene de ana baba insana düşman, yabancı olmaz. Yılda bir olsun sevgi gösterirler. Hiç olmazsa o zamanlar bir yuvan olduğunu anlarsın. Ben ailesiz büyüdüm; belki de ondan böyle... duygusuz oldum.

Biraz bekledim.

"Anlamıyor galiba," diye düşündüm. "Benimki de gülünç; akıl hocalığına kalktım."

— Bir kızım olsaydı, onu oğullarımdan daha çok severdim zannederim.

İlgisini çekmek için, kazara olmuş gibi hafifçe ona dokundum. Kızardığımı itiraf ederim.

— Neden peki?

Hah, dinliyordu!

— Bilmem, öyle işte Liza. Bir baba tanırdım, yüze gülmez, sert bir adamdı, ama kızının önünde diz çöker, ellerini ayaklarını öper, seyre doyamazdı. Kızı baloda dans ederken adamcağız beş saat aynı yerde gözlerini ona dikip hayran hayran seyrederdi. Kızının sevgisiyle aklını bozmuştu. Kızı eğlenceden sonra yorgun düşer uyur; babası uyanarak gider, mışıl mışıl uyuyan yavrusunu öpüp koklar, onu kutsardı.

Kendisi yağlı elbiseyle gezer, kimseye zırnık koklatmazdı, fakat son parasını bile kızına harcar, pahalı hediyeler alırdı; beğendirince de sevincinden deli olurdu. Babalar, kızlarına daima annelerden daha düşkün olur. Bazıları kızlarını evlerinde prensesler gibi yaşatırlar! Zannederim, kızım olsa kocaya vermezdim.

Liza, hafif bir gülümsemeyle:

— Nasıl olur, dedi.

— Yemin ederim kıskanırdım. Elin adamını nasıl öper, onu nasıl öz babasından fazla sever? Bunu düşünmek bile acı geliyor bana. Tabii bunlar saçma, sonunda herkes alışır. Fakat bana öyle geliyor ki, onu evlendirinceye kadar kendim harap olur, isteyenleri bir bir ıskartaya çıkarırdım. Sonunda kendi sevdiği adama verirdim. Ama kızın gönlünü kaptırdığı adam, babanın gözüne daima isteklilerin en kötüsü görünür. Bu hep böyledir. Ailelerin çoğunda bu yüzden anlaşmazlıklar çıkar.

Liza birdenbire:

— Kızlarını şerefiyle vermek şöyle dursun, satmak için can atan aileler var, dedi.

Hah! Demek mesele buydu!

— Bu, Tanrı, sevgi nedir bilmeyen uğursuz ailelerde olur Liza. Sevginin bulunmadığı yerde aklı da arama. Böyle aileler vardır, ama onların sözünü etmiyorum. Böyle konuştuğuna göre besbelli tatlı bir aile hayatı geçirmedin. Kim bilir ne kadar bedbahttın? Bu çoğu zaman yokluktan ileri geliyor.

— Beylerin halleri daha mı iyi? Namuslu insanlar fakirken de iyi yaşıyorlar.

— Hımm... orası öyle. Belki haklısın. Yalnız bir de şu var Liza: İnsana yalnız keder, acı batar da saadetimizi fark edemeyiz. Halbuki hakkıyla bakınca dünya nimetlerinden hepimizin nasibi olduğunu görürüz. Bir ailede her şey yolundaysa, kocan iyiyse, seni seviyor, üstüne toz kondurmuyor, bir an bile gözünü senden alamıyorsa Tanrı'nın kutsadığı, mesut

bir ailesiniz demektir. Hatta acılı zamanlar bile iyidir, zaten acısız insan mı var? Belki evlenir, *kendin de anlarsın.* Ama şu muhakkak ki, sevdiğin adamla evlenirsen, hiç olmazsa ilk zamanlar tam manasıyla mesut olursun. Bu hep böyledir, ilk zamanlarda karıkoca kavgaları bile tatlıya bağlanır. Bazı kadınlar vardır, kocalarını ne kadar çok severlerse o kadar kavga çıkarırlar. Ciddi söylüyorum; ben böyle birini tanırdım: "Çok sevdiğim için sana eziyet ediyorum, kıymetini bil," derdi. Aşkın insana böyle şeyler yaptırdığını, insanın sevdiği kimseyi üzmekten hoşlandığını bilir miydin? Bunu en çok kadınlar yapar. Hem yapar, hem de içlerinden, "Sonradan onu öyle sevip okşayacağım ki, şimdi bu kadarcık eziyete katlansın," diye geçirirler. Böyle ailelerin hayatları neşe, huzur, sessizlik, namusla doludur... Bazı kimseler de kıskanç olur. Böyle bir kadın tanırdım. Kocası bir yere çıkınca gece yarısı bile olsa dayanamaz, peşinden sokağa fırlar, usulcacık izlerdi. "Nereye gitti acaba; filan yerde, bilmem kimin evinde, falan kadınla olmasın?" diye şüphelenir dururdu. Doğru hareket etmediğini bilir, üzüntüden içi içini yerdi, ama ne yapsın, seviyor, hep sevgi yüzünden yapıyordu bunları. Bir de kavgadan sonra barışmak, sevgiliden özür dilemek ya da onu affetmek ne doyulmaz zevktir! Bunun verdiği saadet ve zevkle genç çift kendilerini yeni tanışmış, aşkları yeni başlamış, henüz evlenmiş gibi hisseder. Karıkoca arasında geçenleri, nasıl seviştiklerini kimse bilmemeli, hiç kimse. Kavgalarını öz analarından bile saklamalı, birbirlerinden şikâyet ederek kimseden hakemliğini istememelidirler. Her müşkülü kendi aralarında halletmeleri lazımdır. Aşk kutsal bir sırdır; sevişenler arasında ne geçerse, yabancı gözlerden saklanmalıdır. Bu onun kutsallığını bir kat daha artırır. Böyle çiftler birbirlerini daha çok sayarlar ki, saygı pek çok şeyin temelidir. Ortada aşk olduktan, sevişerek evlendikten sonra bu sevgi niçin sönsün? Bunu devam ettirmenin çaresi bulunamaz mı? Çaresiz haller pek nadirdir. Kadının kocası iyi kalpli, na-

muslu bir adamsa aşk niçin geçsin? Tamam, evliliğin başlangıcındaki ateşli aşk geçebilir, fakat bunun yerini daha iyi, daha sağlam bir sevgi alır. Ruhlar anlaşır, her işi elbirliğiyle yapmaya başlarlar, birbirlerinden gizlileri olmaz. Hele çocuklar gelmeye başlayınca, en çetin devrelerde bile kendilerini bahtiyar hissederler; yeter ki sevgileri, metanetleri sarsılmasın. Bu durumda, neşeyle çalışmak, çocuklar uğruna fedakârlıklara katlanmak da ayrı bir zevktir. Çünkü zamanla onlar seni bu yaptıkların için severler; yani ilerisi için sevgi tasarrufu yapmış olursun. Çocuklar büyüdükçe onlar için örnek, dayanak olduğunu hissedersin; sen ölünce onlar ömürleri boyunca senin duygularını, senin fikirlerini taşır, senin benzerin olurlar. Çocuk yapmak kutsal bir ödevdir. Ana babayı birbirlerine daha çok yaklaştırır. Bazı kimseler çocuğu yük sayar, kim demiş bunu? Çocuk dünyanın en büyük saadetidir! Küçük çocukları sever misin Liza? Ben bayılırım. Düşün bir kere, şöyle pembe, minicik bir oğlan memeni emiyor; hangi erkek, kucağında evladını tutan karısına karşı kalbinde kötülük besleyebilir! Pembe, tombul bebek sere serpe yatmış, keyiflenir; minicik, yumuk yumuk elceğizleriyle ayacıklarına, tertemiz tırnakçıklarına mutlulukla bakarsın, öyle de küçücüktür ki, insanın güleceği gelir. Ama bakışları sanki daha şimdiden her şeyi anlıyormuş gibidir... Meme emerken annesinin göğsünü eliyle çekiştirip oynar. Babası yanlarına gelince memeyi bırakıp başını arkaya atarak babasına bakar ve yalnızca Tanrı'nın bilebileceği bir sebepten gülmeye başlar, sonra gene gıdasına döner. Dişleri çıkmaya başlayınca bir de bakarsın anasının göğsünü dişleyiverir; üstelik "Bak, nasıl ısırdım!" gibilerden yan yan da bakar. Karıkoca ve çocuk tam bir saadet tablosudur. O anların hatırı için neler affedilmez. Yok Liza, insan önce kendisi yaşamayı öğrenmeli, ondan sonra başkalarını kınamaya kalkışmalıdır!

"Şu manzaralarla seni bir duygulandırayım da gör!" diye düşünüyordum; bununla beraber, yemin ederim içten ko-

nuşuyordum. Birdenbire kızardım. "Ya birden kahkahayı basarsa, ne yaparım?" Bu düşünce beni hiddetten kudurttu. Sözlerimin sonuna doğru gerçekten epey coşmuştum; şimdi bu hal gururuma dokunuyordu. Sessizlik epey uzamıştı. Neredeyse kızı dürtecektim.

— Siz neden öyle... diye başladı ve sustu.

Fakat bu kadarı bana yetmişti: Sesi deminki gibi haşin, kaba, inatçı değildi; şimdi yumuşak, utangaç bir titremesi vardı, hatta o derece utangaçtı ki, ben bile utanıp, kendimi ona karşı suçlu hissettim.

Şefkat dolu bir merakla:

— Ben ne? diye sordum.

— Siz şey...

— Ne?

— Siz şey... kitap gibi konuşuyorsunuz.

Sesinde gene alaya benzer bir ton belirmişti.

Bu sözleri yüreğimi sıkıştırmıştı. Beklediğim bu değildi. Liza'nın alaycılığının, utangaç, kalbi temiz insanların, ruhlarına paldır küldür, izin almadan girmek isteyenlere karşı gururlarını korumak ve bir çeşit çekingenlik perdesinin ardına gizlenip hislerini açık etmemek için başvurdukları sıradan bir son çare olduğunu anlayamamıştım. Halbuki o alaylı sözleri söyleyinceye kadar geçirdiği kararsızlıktan, ürkeklikten bunu tahmin etmeliydim. Fakat edemedim işte ve kötü bir duyguya kapıldım.

"Hele dur sen!.." diye geçirdim.

VII

— E yeter, bırak ama Liza, ne kitabından bahsediyorsun; anlattıklarımla hiç ilgim olmadığı halde bana dokundu. Hoş pek de ilgisiz sayılmam ya. Tüm bunlar yüreğime dokundu işte... Yoksa, yoksa sen bunalmıyor musun burada? Anlaşılan hayır, alışkanlığın büyük tesiri var! Alışkanlığın insanı ne hallere getirdiğine şaşmamak mümkün değil doğrusu. Yoksa ciddi olarak, hiç ihtiyarlamayacağını, hep böyle genç, güzel kalacağını, seni sonsuza dek burada tutacaklarını mı sanıyorsun? Buranın çirkefliğinden bahsetmiyorum artık... Yalnız şimdiki hayatına dair şu kadarını söyleyeyim: Genç, cazibeli, sevimli, iyi kalpli, hassas bir kızsın; fakat biliyor musun, demin kendime gelince burada, yanında bulunmaktan tiksinti duydum! İnsan buraya ancak sarhoşken düşebilir. Halbuki başka bir yerde karşılaşsaydık, sen de namuslu insanlar gibi yaşasaydın, seninle yalnız gönül eğlendirmek yerine, basbayağı âşık olabilirdim. Değil konuşmak, bir bakışına sevinir, evinin kapısında seni bekler, önünde diz çökerdim; sana nişanlım gözüyle bakar, bunu kendim için büyük bir şeref bilirdim. Hakkında fena düşünmeye cesaret edemezdim. Halbuki burada bir ıslığımla istesen de istemesen de peşimden geleceğini biliyorum, çünkü burada ben değil, sen benim keyfime uymak zorundasın. Bir köylü bile rençperliğe kiralanırken ömrünün sonuna kadar satılmadığını,

bir müddet sonra gene serbest, başına buyruk olacağını bilir. Peki senin kurtuluşun ne zaman? Bir de şunu düşün: Buradakilere teslim ettiğin, sattığın nedir, bilir misin? Ruhunu; dilediğin gibi kullanmaya hakkın olmayan ruhunu da vücudunla birlikte satıyorsun! Rasgele bir sarhoşun, aşkını kepaze etmesine göz yumuyorsun. Aşk! Aşk her şeydir; en kıymetli elmastan üstündür, bir kızın tek servetidir aşk! Bu aşk için ruhunu veren, ölümü göze alanlar vardır. Ya senin aşkının değeri ne? Tependen tırnağına kadar satılıksın, aşkını aramak gereksiz; bunsuz da her şey mümkün oluyor. Bir genç kız için bundan ağır hakaret olamaz, anlıyor musun? İşittiğime göre, patronlar sizin gibi budalaların gönlü hoş olsun diye birer dost bulmanıza izin verirlermiş. Bu da saçma, düzenbazlığın ta kendisi; sizinle alay ediyorlar, siz de inanıyorsunuz. Ne yani, dostun seni seviyor mu dersin? Hiç zannetmem. Seni her an elinden alabileceklerini bile bile nasıl sever! Midesiz herifler bunlar. Sana karşı zerre saygısı var mı? Aranızda ne çeşit yakınlık olabilir? Herif seninle alay ediyor, üstelik soyuyor; aşkı bundan ibaret! Dayak atmadığına şükret. Kim bilir, belki dayak da atıyordur. Senin de bir dostun varsa sor bakalım, nikâhla alır mıymış seni? Eğer yüzüne tükürmez, dahası pataklamaya kalkmazsa, kahkahalarla güleceğine eminim; halbuki kendisi ciğeri beş para etmezin biridir. Bir düşün, burada hayatını ne uğruna mahvediyorsun? İçtiğin kahveyi ayağına getirdikleri, mideni tıka basa doldurdukları için mi? Peki, ama sizleri beslemelerinin sebebi ne? Namuslu bir kızın burada bir lokma bile boğazından geçmez, çünkü neden yemek verildiğini hemen anlar. Burada daima borçlu olacaksın ve sonuna kadar, müşteriler senden bıkıp sırt çevirmeye başlayana kadar borcun tükenmeyecek. Gençliğine güvenme; o gün göz açıp kapayana kadar gelecek. Burada zaman dörtnala yol alır ve işte o vakit gözünün yaşına bakmadan seni kapı dışarı ederler. Hem de öyle düpedüz değil; epey öncesinden, sanki bu ev uğruna gençliğini,

sağlığını harcayan, ruhunu mahveden sen değilmişsin, patronu batırıp, soyup soğana çevirmişsin, kadıncağızı neredeyse köşe başında avuç açacak hale getirmişsin gibi davranır, her hareketine mim koymaya, olur olmaz sebeplerle azarlamaya, en ufak şeyleri başına kakmaya başlarlar. Kimsenin senden yana çıkacağını da umma; patrona şirin görünmek için hep birlikte seni gagalarlar, çünkü buradaki herkes, vicdanı, acıma duyguları çoktan silinmiş birer esirdir. Bu çamura bulanmış mahlûkların hakareti de dünyanın en adi, en iğrenç hakaretidir. Sağlığını, gençliğini, güzelliğini, ümitlerini, sahip olduğun her şeyi körü körüne bir sadakatle buraya verecek, yirmi iki yaşında otuz beş gibi görüneceksin; bir hastalık kapmamışsan, gene Tanrı'ya şükret. Belki bugün, ağır bir iş yapmadığını, rahat yaşadığını düşünüyorsun. Halbuki dünyada bundan daha ağır, daha kahırlı iş yoktur. Bunu düşünmek bile insanın içini parçalıyor. Buradan kovulduğun zaman da tek bir söz söyleyemez, gık diyemeden, tam bir suçlu gibi süklüm püklüm gidersin. Önce başka bir eve yerleşirsin, oradan da bir üçüncüsüne; böyle birkaç ev daha değiştirir ve nihayet Sennaya'ya kadar düşersin. Oradaysa her gün dayak yersin, çünkü oranın iltifatı öyledir; müşteriler bundan başka okşama bilmezler. Sennaya'nın bu derece iğrenç olduğuna inanmıyor musun yoksa? Bir gün git, belki kendi gözlerinle görürsün. Bir yılbaşı sabahı bir evin önünde bunlardan birini gördüm. Pek bağıra bağıra ağladığı için alay olsun diye onu dışarıda biraz dondurmaya karar vermiş, kapıyı da arkasından sürgülemişlerdi. Sabahın dokuzunda, zilzurna sarhoştu; saçı başı karışmış, yarı çıplak, yediği dayaktan bitkin haldeydi. Suratına düzgün sürmüştü, ama gözleri çürük içindeydi; burnundan, dişlerinden de kan sızıyordu: Arabacılardan biri henüz benzetmişti. Elinde bir tuzlu balıkla taş merdivenin basamağına oturmuştu. Hem gözyaşları içinde "kaderinden" şikâyet ediyor, hem elindeki balığı basamaklara vuruyordu. Kapının önüne toplanan arabacılarla

sarhoş askerler takılıyor, onunla alay ediyordu. Senin de tıpkı onun gibi olacağına inanmıyorsun, değil mi? Ben de inanmak istemezdim, ama kim bilir, belki o tuzlu balıklı kadın da sekiz on yıl önce memleketin bir köşesinden buraya taze, tertemiz, melekler gibi saf gelmişti; kötülük nedir bilmez, konuşurken yüzü kızarırdı. Belki senin gibi gururlu, alıngan, başkalarına benzemeyen, kraliçeler gibi bakan bir kızdı; gönlünü vereceği ve onu sevecek erkeğiyle birlikte kendisini tam bir saadetin beklediğini sanıyordu. Sonu nasıl çıktı, görüyor musun? Bu saçı başı perişan, sarhoş kadın, balığı kirli basamaklara vururken, baba evinde geçirdiği temiz yılları, okula giderken yolunu gözleyip onu ömrünün sonuna kadar seveceğine, bütün geleceğinin ona bağlı olduğuna, birbirlerini sevmekten asla vazgeçmeyeceklerine, büyür büyümez onunla hayatını birleştirmeye yeminler eden komşunun oğlunu aklından geçirmiştir belki. Hayır Liza; demin söylediğim kız gibi, senin için de bir bodrum köşesinde veremden ölüp gitmek en iyisi. Hastane var diyorsun. Keşke götürseler, ama ya ev sahibeniz senden sonuna kadar faydalanmak isterse? Verem, humma değil ki; insan son nefesini verene kadar ümidini kaybetmez, kendisini sıhhatli sanıp avunur. Patronun da istediği bu zaten. Seni rahat bırakmaz; canını ona sattığın gibi, paraca da borçlandığından sesini çıkarma hakkın kalmamıştır. Ölürken artık işe yaramaz hale geldiğin için hepsi senden uzaklaşır, sana sırt çevirir. Hatta boşuna yer tuttuğun, bir an önce ölmediğin için sitem bile ederler. Susadığın zaman suyunu bile küfürle getirirler. "Kaltağın gebereceği yok; iniltilerinden gözümüze uyku girmiyor; müşteriler de tiksiniyor," derler. Doğru söylüyorum, bunu da duydum. Son demlerinde bodrumun en pis, en berbat, karanlık, en rutubetli köşesine tıkarlar, yattığın yerde düşünür durursun. Ölünce söylene söylene, yalapşap bir temizlikle her şeyi ortadan kaldırıverirler; ne arkandan dua edenin, ne acıyanın olur ve senin yükünden kurtuldukları için rahat bir soluk alırlar. Adi

bir tabuta koyup, bugünkü zavallı gibi seni de mezarlığa götürdükten sonra, anmak için soluğu meyhanede alırlar. Mezarın içi vıcık vıcık çamurla, suyla doludur; sulusepken de bir yandan; eh, sana nezaketle davranmalarını bekleyemezsin ya. "Hadi indir Vanyuha; karının kaderine bak, burada bile bacakları havada gidiyor. Kes ipleri şeytanın dölü!" – "Adam sen de, böylesi de iyi." – "İyi olur mu, baksana yan dönmüş. O da can taşımıyor muydu be? Neyse, haydi dök toprağı!" Senin için uzun boylu bir tartışmayı bile çok görürler. Mezarı yaş, mavimtırak balçıkla üstünkörü örttükten sonra doğru meyhaneye koşarlar... O andan itibaren yeryüzüyle ilişiğin kalmaz. Başkalarının mezarlarını çocukları, babaları, kocaları ziyaret eder, ama senin ne ağlayanın, ne yas tutanın, ne ayinler yapanın olur; dünyada tek bir canlı ziyaretine gelmez ve adın, hiç dünyaya gelmemişsin gibi, yeryüzünden silinip gider! Yattığın çamur dolu bataklıkta, geceleri, ölüler hortladığı zaman istediğin kadar tabutunun kapağına vur... "Ne olur iyi insanlar, bırakın da yeryüzüne çıkıp biraz daha yaşayayım!" diye bağır, "Dünyayı bilmeden yaşadım, hayatımı paçavraya çevirdim, Sennaya meyhanelerinde tükettim; izin verin iyi insanlar, bir kere daha yaşayayım!"

Kendimi öyle kaptırmışım ki, gerçekten heyecan duyuyordum; boğazım da kurumaya başlamıştı ve... o aralık birdenbire sözümü keserek korku içinde doğruldum; başımı ürkekçe uzatarak kulak kabarttım, yüreğim de küt küt atıyordu. Gördüğüm manzara karşısında sarsılmamak mümkün değildi.

Bir süredir Liza'nın ruhunu altüst ettiğimi, kalbini kırdığımı hissediyordum. Bunu hissettikçe, gayeme mümkün olduğu kadar çabuk varmak istiyordum. Oyun beni son derece sarmıştı; hoş, bu sadece oyun değildi ya...

Zoraki, yapmacıklı, kitap gibi konuştuğunu biliyordum, ama ancak "kitap gibi" konuşabiliyordum. Fakat bundan sıkıldığım yoktu; karşımdakinin beni anlayacağını, hatta bu

kitap gibi konuşmanın daha çok işime yarayacağını hissediyordum. Gene de yaptığım tesir karşısında ürkmüştüm. Yok, hayatımda bu derece şiddetli bir umutsuzluğa şahit olmamıştım! Liza yüzü koyun yatmış, yüzünü iki eliyle sımsıkı tuttuğa yastığa gömmüştü. Göğsü hıçkırıklardan parçalanacak gibiydi. Körpe vücudu ıspazmoz geçiriyormuşçasına sarsılıyordu. Hıçkırıklarını içinde boğmaya çalışıyor, ama ani haykırışlar, iniltiler halinde boşanıveriyordu. O zaman başını yastığa daha çok bastırıyordu: Istırabını, gözyaşlarını ev halkından tek bir kişinin bile görmesini istemiyordu. Yastığı dişliyor, kanatıncaya kadar elini ısırıyor (bunu sonradan fark ettim), dağılmış saç örgülerine parmaklarını daldırarak soluğunu tutuyor, dişleri kenetlenmiş halde kendinden geçiyordu. Ona bir şeyler söyleyerek sakinleşmesi için yalvarmak istedim, fakat buna cesaret edemeyeceğimi hissettim ve o anda nöbete tutulmuş gibi tüm vücudum ürperdi; giyinmek için el yordamıyla acele acele ayağa kalktım. Bütün gayretime rağmen karanlıkta çabuk giyinemiyordum. O sırada elime bir kibrit kutusu ve bir şamdan geçti. Oda aydınlanınca, Liza yatağında hızla doğruldu; yüzü çarpılmış, dudaklarında delice bir gülümsemeyle manasız bakışını bana dikmişti. Yanına oturarak ellerini tuttum; kendine gelerek, sarılmak için bana doğru atıldı, ama cesaret edemedi ve sessizce başını eğdi.

— Liza, yavrum, bunu yapmamalıydım... affet beni, diye başladım.

Fakat ellerimi parmaklarıyla öyle hızla sıktı ki, sözlerimin lüzumsuz olduğunu anlayarak sustum.

— İşte adresim Liza, bana uğra.

Başını kaldırmadan, kesin bir tavırla:

— Uğrarım... diye fısıldadı.

— Artık gideyim, hoşça kal...

Ben kalkınca o da kalktı; sonra birdenbire kızarıp ürperdi, sandalyenin üzerindeki şalı alarak omuzlarına attı ve çenesine kadar sarındı. Dudaklarında gene acıklı bir gülümse-

me belirdi, bana kızararak tuhaf tuhaf baktı. İçim sızlamıştı, bir an önce oradan uzaklaşmak istiyordum. Sofada, hemen hemen kapının önünde beni paltomdan tutarak:

— Azıcık durun, dedi ve mumu aceleyle masaya bırakıp içeri koştu.

Ya bir şey hatırlamış ya da bana göstermek istediği bir şeyi almaya gitmişti. Dışarı çıkarken kıpkırmızıydı, gözleri parlıyordu, dudaklarındaki tebessüm de silinmemişti; ne olabilirdi? İster istemez bekledim; Liza bir dakika sonra, gözlerinde af diler gibi bir ifadeyle döndü. Zaten bu, deminki karanlık, şüphe dolu, dik bakışlı yüz değildi. Şimdi yalvaran, yumuşak bir ifadesi vardı; bakışlarında da şefkat, güven okunuyordu. Çocuklar sevdiklerinden bir şey isterken böyle bakarlar. Açık kahverengi güzel gözlerinin hem sevgiyi, hem nefreti yansıtacak bir canlılığı vardı.

Bana –her şeyi kendiliğimden anlayabilecek insanüstü bir mahlûkmuşum gibi– hiçbir izahat vermeden, bir kâğıt uzattı. O anda yüzünde adeta çocukça zafer parıltıları belirdi. Kâğıdı açtım. Bu, ya tıbbiyeli ya da başka bir okuldan bir gencin pek tumturaklı, pek şairane ama çok saygılı bir tarzda yazdığı bir ilan-ı aşk mektubuydu. Tabirleri tam olarak aklımda kalmamakla beraber, şişirme ifadesine rağmen, yazıda yapmacıksız, samimi bir hava vardı. Mektubu bitirince Liza'nın çocuk gibi sabırsız, heyecanlı, merak dolu bakışıyla karşılaştım. Gözlerini benden ayırmıyor, ne söyleyeceğimi bekliyordu. Acele acele, hatta biraz da iftihar duyarak, bu gençle bir ailenin danslı toplantısında tanıştığını, ailesinin çok iyi, olağanüstü iyi insanlar, gerçek *bir aile* olduğunu ve onun hakkında *henüz hiçbir şey bilmediklerini* anlattı. Liza bu eve de yeni gelmiş, kalmaya henüz karar vermemiş, borcunu öder ödemez ayrılacakmış... O öğrenci de toplantıdaymış, bütün akşam dans edip konuşmuşlar; sonunda, daha Riga'da, henüz çocukken birbirlerini tanıdıkları, hatta beraber oyun oynadıkları ortaya çıkmış, ama bu çok eskidenmiş

tabii. Çocuk annesiyle babasını da tanıyormuş, fakat ona ait hiç bilgisi yokmuş ve *bu durumu* da hiç ama hiç aklından geçirmiyor, hiçbir şeyden de şüphelenmiyormuş! Bu mektubu toplantının ertesi günü (üç gün önce) orada bulunan bir kız arkadaşı aracılığıyla yollamış ve... hepsi bu.

Liza anlatmayı bitirince mahcup bir tavırla, parıldayan gözlerini kaçırdı.

Zavallıcık mektubu üstüne titrediği bir servet gibi saklıyordu; onu da namusuyla, içten seven, saygılı davranan bir delikanlının olduğunu bilmeden gitmemi istememişti. İhtimal bu mektup hiçbir sonuç vermeden kızın çekmecesinde kalacaktı. Ama öyle de olsa Liza'nın onu bir servet, şerefini temize çıkaran bir belge gibi ömrünün sonuna kadar saklayacağından emindim; işte şimdi de bunu hatırlamış, düşük bir kız gibi görünmemek, takdirimi kazanmak için saf bir gururla bana göstermişti. Ses çıkarmadan elini sıkarak ayrıldım. Bir an önce gitmek için can atıyordum... Sulusepken hâlâ devam ettiği halde eve kadar yürüdüm. Harap olmuş, ezilmiştim, şaşkınlıktan hâlâ kurtulamamıştım. Fakat bu şaşkınlığın arasından gerçeği yavaş yavaş seçmeye başlamıştım. Hem de olanca çirkinliğiyle!

VIII

Ama ben o gerçeği kolay kolay kabul etmek istemedim. Kasvetli rüyalarla dolu birkaç saatlik kurşun gibi bir uykunun ardından bir gün önce olanları hatırlayınca Liza'ya karşı *taşkın duygularıma*, o pek lüzumsuz facia sahneleriyle "yürek parçalamalara" şaşmaktan kendimi alamadım. "Siniri bozuk kocakarılara döndüm, tüh bana!" diye söylendim, "Hem ne diye adresimi eline sıkıştırdım! Ya gerçekten kalkar gelirse? E, gelirse gelsin, ne yapalım..." Fakat *besbelli*, en önemli mesele bu değildi; ne pahasına olursa olsun, Zverkov'la Simonov'a karşı bir an önce şerefimi kurtarmalıydım. En önemlisi buydu. O sabahın telaşı arasında Liza'yı unutmuştum bile.

İlkin Simonov'a hemen dünkü borcumu ödemeliydim. En son çareye başvurmaya karar verdim: Anton Antoniç'ten tam on beş ruble ödünç istemek. İşim rast gitti, Anton Antoniç'in neşeli bir günüydü, parayı hemen verdi. Buna o kadar sevindim ki, senedi imzalarken tam bir hovarda tavrıyla ve önemsiz bir olaydan bahsediyormuşum gibi, "Dün Hôtel de Paris'te bir âlem yapıp bir arkadaşı, daha doğrusu candan bir dostumuzu uğurladık; yüksek bir aileden, zengin, iyi bir mevki sahibi, nükteci, sevimli mi sevimli bir arkadaş... bilirsiniz, kadınlarla serüvenleri olan çapkınlardandır... eh, 'yarım düzine' kadar da fazladan kaçırdık tabii..." diye açıkla-

malar bile yaptım. Bunları da çok rahat, gayet kendinden emin, hayatımdan memnun bir halde anlattım.

Eve döner dönmez Simonov'a bir mektup yazdım.

Mektubumun gerçek bir centilmene yaraşır, candan, apaçık ifadesini hatırlarken şimdi bile zevk duyuyorum. Gayet ustaca ve kibar bir tonla, en önemlisi de lüzumsuz gevezelik etmeden, bütün olan bitenlerde hep kendimi suçlu çıkarıyordum. "Eğer makbul sayılırsa tek mazeretim" içkiye alışık olmadığım için (güya) Hôtel de Paris'te beşten altıya kadar onları beklerken içtiğim tek kadehle sarhoş olmamdı. Önce Simonov'dan özür diliyor, izahatımı öbür arkadaşlara ve bilhassa da "hayal meyal hatırladığım kadarıyla" hakaret ettiğim Zverkov'a iletmesini rica ediyordum. Başım ağrımasa ve daha da önemlisi onlardan utanmamış olsaydım, hepsine bizzat gideceğimi de ekliyordum. Mektubumdaki ifade "serbestliği", hatta bir gece önceki "kepazelik" üzerindeki görüşümü her türlü açıklamadan çok daha iyi belirten bir çeşit (nezaket kaideleri dışına çıkmamakla beraber) kayıtsızlık pek hoşuma gitmişti; kısacası sayın bayların düşündüğü gibi, bu mesele yüzünden kahrımdan ölmediğim, tam aksine her şeyi öz saygısı olan bir centilmen sakinliğiyle karşıladığım açıktı. Eh, "Kul kusursuz olmaz!" demezler mi?

Mektubu hayranlıkla tekrar tekrar okurken, kendi kendime;

— Bu derece zarif bir yazı ancak bir markinin kaleminden çıkabilir, diyordum. Ne olsa aydın, okumuş adam olmak başka şey! Benim yerimde başkaları olsa bu bataktan nasıl çıkacaklarını bilemez, apışır kalırlardı; halbuki ben, üstelik alay da ederek kolayca sıyrılıyorum, çünkü "zamanımızın okumuş, aydın bir adamıyım". Belki dünkü hallerime gerçekten şarap sebep olmuştur. Hoş... pek şaraptan da denemez ya. Saat beşten altıya kadar onları beklerken ağzıma votka bile koymadım. Simonov'a yalan uydurdum, hiç utanmadan yalan söyledim; hoş, şimdi de utandığım yok ya...

Adam sen de, vız gelir bana! Kurtuldum ya, mesele onda.

Mektubun içine altı ruble koyarak zarfı kapadım ve Apollon'u mektubu Simonov'a götürmesi için kandırdım. Mektubun içinde para olduğunu öğrenen Apollon daha saygılı bir tavır takınarak gitmeyi kabul etti. Akşamüstü, biraz dolaşmak için sokağa çıktım. Başımda hâlâ bir ağırlık ve dönme vardı. Fakat ortalık yavaş yavaş kararınca düşüncelerim değişmeye, birbirine karışmaya başladı. Ruhumun, vicdanımın derinliğinde bir türlü sakinleşmeyen, bütün varlığımın yakıcı bir hüzünle dolmasına sebep olan bir köşe vardı. En işlek yerlerde, çarşı sokaklarında, Meşçanski'lerde,* Sadovi'de, Yusupov Bahçesi'nde dolaşmak âdetimdi. Özellikle de bu caddelerin ortalık kararınca işten çıkıp iş gailesinin hırçınlığını üstlerinden atmadan evlerine dağılan işçiler, esnaflar, gelen geçenlerle kalabalıklaştığı saatleri çok severdim. Bunların yarım kapik için telaşla koşturmalarını, arsız bayağılıklarını seyretmeye doyamazdım. Fakat bu sefer o sokak şamatası, itişme kakışmalar fena halde sinirime dokunuyordu. Bir türlü kendime hâkim olamıyor, dizginlerimi toparlayamıyordum. İçimde durmadan kabaran, dinmek bilmeden sızlayan bir şey vardı. Eve son derece huzursuz döndüm. Ruhumda, cinayet işlemişim gibi bir ağırlık vardı.

Liza'nın geleceği düşüncesiyle içim içimi yiyordu. İşin tuhafı, dünkü hatıralarım içinde ona ait olanların ruhumda tamamıyla ayrı yer tutarak bana bambaşka bir ıstırap vermesiydi. Diğer olayların hepsini akşama kadar unutmuş gitmiştim; yalnız Simonov'a yazdığım mektubun verdiği memnunluk hâlâ devam ediyordu. Fakat bu bahse gelir gelmez memnunluğum kayboluyordu. Üzüntümün tek sebebi Liza'ydı sanki. Durmadan, "Ya gerçekten gelirse?" diye düşünüyordum. "Ne yapalım, varsın gelsin. Hımm... Ama gelince nasıl iğrenç yaşadığımı görecek. Dün kendini ona bir... kahra-

* Büyük ve Küçük Meşçanski Sokağı vardı.

man gibi satarken bugün... hımm!.. Doğrusu kendimi bu kadar salıvermem hiç de iyi olmuyor. Evim sefil bir halde. Bir de dün bu kılıkla ziyafete gitmeye kalkıştım! Ya şu içinden kıtığı fırlamış muşamba sedir! Hiçbir yerimi örtmeyen sabahlığım! Ne paçavra ama... Gelip hepsini, üstelik Apollon'u da görecek. Hayvan herif mutlaka kızı tersler. Sırf bana karşı saygısızlık olsun diye ona çatar. Ben de, huyum kurusun, her zamanki gibi pısırık pısırık önünde yılışmaya, sırıtarak sabahlığımın önünü kapamaya, yalanlar sıralamaya başlarım. Öff, ne rezillik! Üstelik en iğrenci bu da değil! Bundan daha kötü, daha çirkin, daha aşağı olanı da var! Evet, daha aşağısı! Gene o şerefsizlik, yalancılık maskesini takmak zorunda kalacağım!.."

Bunu düşünürken fena halde öfkelendim.

"Ama neden şerefsizlik olsun? Ne şerefsizliği? Dünkü konuşmamda samimiydim. Hep içten gelen sözler söyledim, hatırlıyorum. Onda asil duygular uyandırmak istiyordum... Gözyaşı dökmesi de kendi iyiliği içindir, faydalıdır..."

Gel gelelim bir türlü yatışamıyordum.

O gece eve dönünce saat dokuzdan sonra, yani hesabıma göre artık Liza'nın gelemeyeceği zamanda bile, onu hep dünkü görüntüsüyle hatırlamaya devam ettim. Dün geceden aklımda kalan en kuvvetli intiba, kibrit çaktığım zaman beti benzi uçmuş, ıstırapla buruşmuş yüzü, kederli bakışıydı. Çarpık gülümsemesi ne zavallı, ne gayritabiiydi o anda! Ama Liza'yı on beş yıl sonra da o zavallı, çarpık, lüzumsuz gülümsemesiyle hatırlayacağımı henüz bilmiyordum.

Ertesi gün bunların hepsini saçmalık, bozuk sinirlerimin *büyüttüğü* uydurmalar olarak kabul etmeye hazırdım. Zayıf tarafımı bildiğim için her an kendi kendime, "Şu her şeyi büyütmek âdetim yok mu, sakat tarafım bu işte," diye tekrarlıyordum. Gene de o günlerde bütün düşündüklerimin, tahminlerimin nakaratı, "Her şeye rağmen Liza gelecek!" idi. Buna o derece saplanıyordum ki, arada bir çıldıracak gibi

oluyordum. Odanın içinde koştururken, "Gelecek, mutlaka gelecek!" diye bağırıyordum. "Bugün olmazsa yarın gelecek; ne yapar eder, bulur! Şu *temiz kalplerin* romantikliğine lanet olsun! O 'kirlenmiş, hassas ruhlar'ın iğrençliği, ahmaklığı, darlığı yok mu! Halbuki anlaşılmayacak nesi var, nesi?.." İşte tam burada büyük bir şaşkınlıkla duruyordum.

"Bir insanın hayatını istediği yola sokmak için ne kadar az söz, ne cılız (hem de yapmacık, kitaptan alma, uydurma) bir idil kâfi geldi!" diye düşünüyordum, "İşte bakirelik budur! Tam manasıyla işlenmemiş bir toprak!"

Bazen Liza'ya gidip "her şeyi anlatarak" bana gelmemesini rica etmek istiyordum. Fakat bunu düşünür düşünmez içimde öyle korkunç bir hiddet kabarıyordu ki, "melun" Liza o anda karşıma çıksa ayağımın altına alıp ezebilir, hakaretler eder, yüzüne tükürerek kovar, dayak atardım!

Fakat bir, iki, üç gün geçtiği halde gelmeyince ferahlamaya başladım. Hele gece saat dokuzu geçti mi iyice canlanıp neşeleniyor, arada bir tatlı tatlı hayaller bile kuruyordum: Mesela, Liza bana gelip gitmeye başlıyor, konuşmalarımla ona kurtuluş yolunu gösteriyordum... Okumasıyla, gelişmesiyle meşgul oluyordum. Sonunda beni sevdiğini, delicesine sevdiğini fark ediyor, ama anlamazlıktan geliyordum (bunu ne diye yaptığımı bilmiyorum; besbelli böylesi daha güzel görünüyordu). Sonunda, mahcup halinin artırdığı güzelliği içinde titreyerek, gözyaşlarıyla ayaklarıma kapanıyor, kurtarıcısı olduğumu ve dünyada en çok beni sevdiğini itiraf ediyordu. Bense hayret göstererek, "Aşkını anlamadığımı mı sandın Liza?" diyordum, "Hepsinin farkındayım, fakat ilk adımı senin atmanı istiyordum; tesirim altında olduğunu biliyordum ve bu yüzden aşkıma minnet duygularıyla karşılık vereceğinden, beni sevmek için kendini zorlayacağından korkuyordum. Sana baskı yapmayı istemiyordum. Zorbalıktır bu... nezaketsizliktir (kısacası George Sand üslubuyla anlaşılması güç, Avrupai incelikleri sıralayarak saçmalama-

ya başlıyordum). Fakat artık benimsin, bütün temizlik ve güzelliğinle benim eserimsin, sevgili karımsın.

Evime hür, başın dik olarak,

Evimin kadını olarak gir!"*

Böylece muradımıza eriyor, rahat bir ömür sürüyor, yurtdışına gidiyorduk vs. vs. Ama sonunda kendimden iğrenmeye başlıyor, dilimi çıkararak kendi kendimle alay ediyordum.

Bir aralık, "İyi ama 'kaltağı' bırakmazlar ki!" diyordum, "Galiba onları vakitli vakitsiz dışarıya bırakmıyorlar, akşamları hiç çıkamaz (nedense, Liza'nın bana ille akşamüstü, hem de tam saat yedide geleceğini sanıyordum). Öyle ama, bana henüz oranın malı olmadığını, şimdilik hususi bir anlaşmayla kaldığını söylemişti, hımm! Hay aksi şeytan, gelecek, mutlaka gelecek!"

Bereket o sıralar Apollon'un kabalıkları beni biraz oyalıyordu. Ama sabrım tükenmek üzereydi! Şu Apollon. Tanrı'nın bana layık gördüğü bir ceza, ömrümün törpüsüydü. Birkaç yıldan beri hayatımı zehirliyordu ve ondan nefret ediyordum. Tanrım, ondan öyle nefret ediyordum ki! Bilhassa bazı anlarda ondan nefret ettiğim kadar hayatta kimseden nefret etmemişimdir. Yaşlı, ağırbaşlı, elinden biraz terzilik de gelen bir adamdı. Nedense beni fazlasıyla küçümser, çekilmez bir yaratıkmışım gibi üstten bakardı. Hoş, herkese karşı bu tavrı takınırdı ya. Sarı saçları dümdüz taranmış kafasına, alnında kabarık duran, ayçiçeği yağıyla yağladığı kâkülüne, daima "ijitsa"** şeklinde büzdüğü kocaman ağzına bakınca, kendinden son derece emin birisinin karşısında olduğunuzu hemen anlardınız. Son derece ukalaydı, hayatımda onun kadar ukala birisine rastlamadım; üstelik neredeyse Makedonyalı Büyük İskender kadar gururluydu. Elbisesinin

---

* Nekrasov'dan.

** İjitsa, Rus alfabesinde artık kullanılmayan bir harftir, "i" okunur, "V" şeklinde yazılır.

düğmelerine, tırnaklarının her birine ayrı ayrı âşıktı! Gayet az konuşurdu; bakışları daima sert, azametli, kendinden emin ve alaycıydı ki, bu da beni hiddetten çıldıracak hale getiriyordu. Hizmetimi de bana büyük bir lütufta bulunuyormuş gibi görürdü. Hoş, benim için hemen hemen hiçbir şey yapmıyordu zaten; bunu vazifesi saymıyordu. Beni dünyada eşi güç bulunur ahmaklardan biri olarak gördüğünden, sırf aylığını almak gayesiyle "yanında tuttuğu" apaçıktı. Ayda yedi ruble karşılığında evimde "hiçbir şey yapmamaya" lütfen razı oluyordu. Şu Apollon yüzünden öbür dünyada günahlarımın pek çoğu affedilecek herhalde. Ona duyduğum nefret o dereceydi ki, yürüyüşünü duyunca bile kriz geçirecek gibi oluyordum. Hele o peltek peltek konuşmasından büsbütün iğreniyordum. Dili ağzına göre büyük müydü, yoksa başka bir sebebi mi vardı bilmem, fakat ağzından bütün "z"ler "s" şeklinde ve ıslık çalar gibi çıkıyordu; Apollon, ona bir kat daha heybet verdiğini zannederek, bu haliyle iftihar ediyordu galiba. Ellerini arkasına bağlayıp gözlerini yere dikerek, alçak sesle kesik kesik konuşurdu. En çok sinirime dokunan da kendi bölmesinde Mezmurlar'ı okumasıydı. Bu merakı bana az çektirmedi. Geceleri değişmeyen bir sesle, bir ölünün başındaymış gibi, kelimeleri uzata uzata okumaya bayılırdı. İşin garibi, sonunda bu işi kendisine meslek edindi: Apollon şimdi ölülerin başında parayla Mezmurlar'ı okuyor, bir yandan da fareleri yok ediyor ve kundura boyası yapıp satıyor. Fakat o sıralar benimle adeta kimyasal bir şekilde birleşmiş gibiydi, onu bir türlü defedemiyordum. Zaten kovsam da gitmeye razı olmazdı. Ben de bir pansiyona çıkamazdım: Oturduğum daire beni insanlar âleminden gizleyen bir kabuk, bir mahfazaydı. Apollon'u nedense evimin demirbaş eşyasından sayıyordum; bu yüzden tam yedi yıl ondan kurtulamadım.

Aylığını iki üç gün geciktirmek haddime mi düşmüş. Öyle haller alırdı ki, kaçacak delik arardım. Fakat o günlerde

kızgınlığımın acısını ondan çıkarmaya, ceza olsun diye, Apollon'a daha iki hafta parasını vermemeye karar verdim. Bunu çoktandır, belki iki yıldır yapmak istiyordum; bana kafa tutamayacağını, istediğim zaman aylığını pekâlâ vermeyebileceğimi ispat etmek istiyordum. Ona hiçbir şey söylemeyecek, hatta hiç konuşmayacak, burnunun sürtülmesini, para lafını ilk onun açmasını bekleyecektim. Ancak o zaman masanın gözünden yedi rubleyi çıkararak aylığının hazır olduğunu gösterecek, fakat, "Bunu sana sırf canım *öyle istediği* için vermiyorum, sırf vermek istemediğim için," diyecektim; çünkü bu, "efendisinin keyfine" bağlı bir şeydi, çünkü o saygısız, terbiyesiz bir adamdı, ama nezaketle isteyecek olursa belki yumuşar, parasını verirdim, aksi halde iki hafta, üç hafta, belki de bir ay bekler dururdu...

Fakat bütün kızgınlığıma rağmen Apollon beni yendi. Dört gün bile dayanamadım. Gene böyle durumlarda kullandığı, sınanmış taktiğine başvurdu (bu aşağılık usulü önceden de gayet iyi biliyordum); taktik şöyleydi: İlkin evden uğurlarken ve karşılarken beni dakikalarca dik dik süzmekle işe başlardı. Eğer ben dayanır, aldırış etmezsem, başka çeşit eziyetlere geçerdi. Ben odamda dolaşır veya bir şey okurken sessizce, süzülür gibi içeriye girer, kapının önünde bir elini arkasına koyup ayağının birini de öne uzatarak durur, bu sefer yalnız sert değil, açıkça küçümseyen bakışını üstüme dikerdi. Ne istediğini sorunca hiç cevap vermez, bir müddet hep o delen bakışıyla beni süzmeye devam eder, sonra kendine has, manalı bir tavırla dudak büküp ağır ağır döner, yavaş adımlarla odasına giderdi. Bir iki saat sonra yeniden damlar, aynı tavırla karşıma dikilirdi. Bazen o kadar hırslanırdım ki, ne istediğini bile sormazdım. Sadece sert, buyurgan bir tavırla başımı kaldırarak ben de gözlerimi ona dikerdim. Böylece bir iki dakika birbirimize bakar dururduk, nihayet Apollon azametle dönerek gene bir iki saat için odasına yollanırdı.

Eğer bu yaptıkları beni akıllandırmamışsa, kafa tutmaya devam ediyorsam Apollon, bu sefer yüzüme bakarak, ahlak düşkünlüğümün derecesini ölçmek ister gibi derin derin iç geçirmelere başlardı. Sonunda beni mat ederdi elbette: Önce hiddetten tepinip bağırmaya başlar, sonra da istediğini yapardım.

Bu defa mahut sert bakış tatbikatına başlar başlamaz köpürüp adama saldırdım. Zaten kızgınlıktan çatacak yer arıyordum. Apollon, bir eli arkasında odasına gitmek üzere sessizce, ağır bir hareketle dönerken olanca hiddetimle:

— Dur!.. diye haykırdım. Dur! Buraya gel. Gel diyorum sana!

Herhalde öyle gayritabii haykırmıştım ki, bana döndü ve bir parça şaşkınlıkla beni incelemeye başladı. Fakat hâlâ ses çıkarmıyordu ki, beni asıl kızdıran da buydu.

— Çağrılmadan odama nasıl girer, bana nasıl bu şekilde bakabilirsin, cevap ver!

Fakat Apollon beni bir an sessizce seyrettikten sonra gene çıkmaya hazırlandı. Ona doğru koşarak:

— Dur! diye kükredim. Kımıldama! Ha şöyle. Cevap ver şimdi: Ne diye odama girdin?

Birden cevap vermedi. Sonra yavaş, tane tane, hep o fıslayan sesiyle:

— Bana bir emriniz varsa, yerine getirmek ödevimdir, dedi.

Kaşlarını kaldırıp başını yumuşak bir hareketle bir omzundan öbür omzuna doğru eğerek, hep o ezici sükûnetiyle konuşuyordu.

Hiddetimden tir tir titreyerek:

— Bunu değil, bunu sormuyorum sana cani! diye bağırdım. Sana buraya neden girdiğini söyleyeyim pis cani: Aylığını vermediğimi görüyor, boyun eğerek istemeyi kibrine yediremiyorsun; buraya da beni manasız bakışlarınla cezalandırarak eziyet etmeye geldin, ama ne ahmakça, ne sersemce

hareket ettiğinin farkında bile değilsin, aptal, aptal, aptal, aptal, aptal!

Apollon gene cevap vermeden odadan çıkmaya hazırlandı, fakat bırakmadım.

— Buraya bak! İşte paran (çekmeceden parayı çıkardım), gördün mü? İşte yedi rublen tastamam, ama edebini takınarak, saygıyla gelip benden af dilemedikten sonra zırnık alamazsın. Anladın mı?

Sesinde tabii olmayan bir kendine güvenle mırıldandı:

— Olmaz öyle şey!

— Olacak! Şerefim üstüne yemin ederim ki olacak!

Apollon, bağırmamın farkında değilmiş gibi devam etti:

— Sizden af dilemem için sebep yok, çünkü bana, "cani" diye bağıran sizdiniz; karakola giderek sizi bunun için şikâyet bile edebilirim.

— Git, şikâyet et! Hemen şimdi, hiç durmadan git! Canisin işte! Cani! Cani!

Apollon beni şöyle bir süzdü ve haykırışlarıma kulak asmadan, dönüp bir kez olsun bakmadan, salına salına uzaklaştı.

"Hep Liza'nın yüzünden, o olmasaydı bunlar olmazdı!" diye düşündüm. Bir an bekledikten sonra vakur, resmi bir tavırla uşağımın paravanın arkasındaki bölmesine yollandım; kalbim kuvvetle, fakat ağır ağır atıyordu. Yavaşça, dura dura ve tıkanarak:

— Apollon! dedim. Hemen karakola git, buraya bir memur getir!

Apollon masasına oturmuş, gözlüğünü de takmış bir şeyler dikiyordu. Emrimi duyunca güldü.

— Hemen git, derhal! Git, yoksa pişman olursun!

Başını bile kaldırmadan, iğneye iplik geçirirken hep o ağır konuşmasıyla fısıldayarak:

— Gerçekten aklınızda noksanlık var, dedi. Olacak iş mi bu: İnsan kendi kendini polise şikâyet eder mi? Hem boşuna

beni korkutmaya uğraşmayın, nasıl olsa bir şey yapacağınız yok.

Omzuna yapıştım. Tiz perdeden:

— Git! diye cırladım, bir tane patlatmama ramak kalmıştı.

Fakat bu arada antrenin kapısının yavaşça aralandığını, birinin içeriye girip durduğu yerden şaşkınlıkla bizi seyretmeye başladığını nasılsa duymamışım. O yana bakınca müthiş bir utanç duydum ve kendimi odama attım. Orada ellerimi saçlarıma daldırarak başımı duvara dayadım, öylece kalakaldım.

Bir iki dakika sonra Apollon'un ağır adımları duyuldu. Sert bakışını bana dikerek:

— *Birisi* sizi istiyor; dedi ve yana çekilerek Liza'ya yol verdi. Odadan çıkmak istemediği belliydi; bizi alayla süzüyordu.

Kendimi kaybederek:

— Çık dışarı, defol! diye bağırdım. O anda saatim gayrete gelerek hışırdayarak yediyi çaldı.

IX

Evime hür, başın dik olarak,
Evimin kadını olarak gir
(Aynı şiirden)

Liza'nın önünde şaşkın, bitkin, iğrenç derecede bozulmuş bir halde duruyordum; galiba bir yandan gülümsüyor, bir yandan da tıpkı önceden, can sıkıntıları arasında düşündüğüm gibi pamuklu, hırpani sabahlığımın önünü kavuşturmaya çalışıyordum. Apollon bir iki dakika durduktan sonra çekildi, ama bu bana ferahlık vermedi. En kötüsü, bu defa kızın da tahmin edemeyeceğim kadar afallamış olmasıydı. Tabii buna benim halim sebep olmuştu.

Dalgın bir halle:

— Otur, dedim.

Masanın yanındaki iskemleyi ona doğru iteledim, ben de kanepeye geçtim. Liza gözlerini benden ayırmadan uysal bir tavırla oturdu; her halinden, benden bir şeyler umduğu belli oluyordu. Onun bu saf bekleyişi beni büsbütün çileden çıkardı, fakat kendimi tuttum.

Durumu kurtarmak için olanların farkında değilmiş gibi tabii davranmak lazımdı, halbuki o... Liza'ya *bunların* pahalıya mal olacağını belli belirsiz hissediyordum.

Bu şekilde başlamak gerekmediğini bildiğim halde, kekeleyerek:

— Beni tuhaf bir durumda buldun Liza, dedim.

Kızın birden yüzünün kızardığını görünce:

— Sakın aklına bir şey gelmesin! diye bağırdım. Fakirliğimden utanmıyorum... Tam tersine, fakirliğimle iftihar ediyorum. Fakir olmakla beraber asilim... İnsan hem fakir, hem asil olabilir. Şey... çay içer misin?

— Hayır... diye başlamıştı ki, sözünü kestim.

— Dur azıcık!

Yerimden fırlayarak Apollon'un yanına seğirttim; kendimi bir yere atmak ihtiyacındaydım. Avucumda hâlâ sımsıkı tuttuğum yedi rubleyi önüne fırlatarak hızla fısıldamaya başladım:

— İşte aylığın Apollon, görüyorsun ya veriyorum. Ama sen de beni kurtarmalısın: Hemen koş, çayhaneden çayla on tane peksimet getir. Eğer getirmezsen dünyanın en bedbaht adamı olacağım! Bunun nasıl bir kadın olduğunu bilemezsin... O... her şeydir! Belki aklından kötü düşünceler geçiyor... Ama onun nasıl bir kadın olduğunu bilemezsin!..

Tekrar gözlüğünü takarak dikişine oturan Apollon iğneyi elinden bırakmadan yan gözle parayı sessizce süzdü, sonra cevap vermeden ve bana zerre kadar ilgi göstermeden hâlâ iğneye geçiremediği iplikle uğraşmaya devam etti. Kollarımı *à la Napoléon* bir görkemle kavuşturarak iki üç dakika önünde durdum. Şakaklarım ter içindeydi ve yüzümde bir damla kan kalmadığını hissediyordum. Bereket versin, bana acıdı galiba, iplik geçirme işini bitirdikten sonra yavaş yavaş iskemleyi çekti, yavaş yavaş doğruldu, yavaş yavaş gözlüğünü çıkardı ve yine yavaş yavaş parayı saydıktan sonra başını çevirerek omzunun üstünden, çayın bir çaydanlık mı olacağını sordu; sonunda da yavaş yavaş odadan çıktı. Liza'nın yanına dönerken aklıma, külüstür sabahlığımın eteklerini toplayarak nereye olursa kaçmak geldi. Ondan sonra ne olursa olsun.

Tekrar yerime oturdum. Liza bana endişeyle bakıyordu. Birkaç dakika hiç konuşmadan oturduk.

Birdenbire:

— Geberteceğim onu! diye haykırarak olanca gücümle masaya bir yumruk indirdim. Öyle hızlı vurmuştum ki, hokkanın içindeki mürekkep masaya sıçradı.

Liza ürperdi:

— Aman ne diyorsunuz!

— Evet geberteceğim onu, geberteceğim! diye cırlak bir sesle bağırarak masayı yumruklamaya devam ediyordum. Bunu yaparken taşkınlığımın ne kadar manasız olduğunu gayet iyi anlıyordum.

— Bu caninin bana neler yaptığını bilemezsin Liza. Adam benim celladım... Şimdi peksimet almaya gitti, o...

Birdenbire ağlamaya başladım. Buhran geçiriyordum. Hıçkırıklar arasında büyük bir utanç duyuyordum, ama artık kendimi tutamıyordum.

Liza korkmuştu. Telaşla etrafımda dönüyor:

— Ne oldunuz? Neniz var? diye soruyordu.

— Su... su ver bana! Şurada...

Oysa suya da, mırıldanarak konuşmaya da ihtiyacım olmadığını adım gibi biliyordum. Geçirdiğim buhran gerçekti, ama bir yandan da durumu kurtarmak için *numara* yapıyordum.

Liza şaşkın şaşkın bana bakarak su getirdi. O anda Apollon çayla geldi. Birdenbire, bu alelade, basit çayın biraz önceki hadiseden bile daha utandırıcı, daha küçültücü olduğunu fark ederek kızardım. Liza, Apollon'a bile korkuyla bakıyordu. O bize aldırmadan odadan çıktı.

Kızın gözlerinin içine bakarak:

— Beni hakir görüyorsun, değil mi Liza? dedim.

Ne düşündüğünü öğrenmek için duyduğum sabırsızlıktan titriyordum.

Bozuldu, cevap veremedi.

Hırsla:

— Hadi iç çayını! dedim.

Kendi kendime kızıyordum, ama acısını ondan çıkaracaktım. Bu kıza karşı kalbimde öyle dehşetli bir nefret kabarmıştı ki, elimden gelse onu öldürürdüm. Öcümü almak için içimden onunla bir tek kelime konuşmamaya yemin ettim. "Her şeyde o suçlu." diye düşünüyordum.

Aramızdaki sessizlik beş dakika kadar sürdü. Çay masada durduğu halde ikimiz de içmiyorduk. Liza'yı daha çok sıkmak için işi çaya el sürmemeye kadar vardırmıştım; o da başlamaya çekiniyordu. Birkaç kere hüzünlü bir şaşkınlıkla yüzüme baktı, inatçı sessizliğimi bozmuyordum. Bu durumda en çok azap çeken de şüphesiz bendim. Manasız hiddetimin iğrençliğini, adiliğini tamamıyla idrak ediyor, ama bir türlü kendime hâkim olamıyordum. Kız, sessizliği bozmak için:

— Ben oradan... şey... temelli çıkmak istiyorum, diye başladı.

Zavallı kızcağız! O manasız anda benim gibi aptal bir adama açılmayacak tek konu varsa, o da buydu işte. Beceriksizliği, yersiz açık kalpliliği bana bile dokundu. Fakat tam o sırada içimde kabaran kötü bir duygu tüm merhametimi bastırdı, hatta daha fazlasını yapmaya kışkırttı: Olan olmuştu, artık dünya vız gelirdi bana! Beş dakika daha geçti. Liza ürkek bir tavırla, duyulur duyulmaz bir sesle:

— Sizi rahatsız ettim galiba... diyerek ayağa kalktı. İncinmiş izzetinefsin ilk isyanını görünce hiddetimden tir tir titreyerek patladım:

— Zaten ne diye bana geldin, ne diye, söyler misin lütfen?

Tıkanır gibi konuşuyor, sözlerimde mantık sırası bile kollamıyordum. Her şeyi birden anlatmak istiyor, nereden başlayacağını kestiremiyordum. Artık kendimi tutamayarak:

— Ne diye geldin, cevap ver! diye bağırdım. Cevap ver bana! Ben sana niçin geldiğini söyleyeyim iki gözüm. Sana o gün *dokunaklı laflar* ettiğim için geldin. Şimdi de şımarıklığından, canın gene "dokunaklı laflar" duymak istediği için geldin. Ama haberin olsun, seninle o zaman alay etmiştim. Şimdi de alay ediyorum. Niye ürperiyorsun öyle? Evet, alay ettim! Evinize benden önce gelenler yemekte beni tahkir etmişlerdi. Size, onlardan birini, bir subayı dövmek için gelmiştim, ama olmadı, kaçırdım. Birisinden, gördüğüm hakaretin öcünü almak istiyordum, karşıma sen çıktın, öfkemi senden aldım, eğlendim seninle. Beni küçük düşürdüler, ben de aynı şeyi yapmak istedim; beni paçavraya çevirdiler, ben de kendimi göstereyim dedim... Mesele bundan ibaret, yoksa sen oraya seni kurtarmak için geldiğimi mi sandın? Böyle mi düşündün? Böyle mi ha?

Söylediklerimin ona pek karışık geldiğini, muhtemelen çoğunu anlayamayacağını biliyordum, fakat esası kavrayacağına emindim. Tahminimde yanılmadım. Liza'nın yüzü kâğıt gibi oldu; konuşmak istedi, ama dudakları ıstırapla kıvrıldı ve ayaklarına bir balta yemiş gibi iskemleye çöktü. Ondan sonra beni ağzı açık, bakışları sabitleşmiş, bütün varlığını saran dehşetten titreyerek dinledi. Sözlerimdeki arsızlık, hayâsızlık onu ezmişti...

Yerimden fırlayıp önünde bir aşağı bir yukarı odayı arşınlamaya başladım. Bağıra bağıra:

— Kurtarmakmış! diye devam ettim. Neden kurtaracakmışım seni? Belki ben senden de fenayım. Niye o gün karşına geçmiş maval okurken suratıma, "Ya senin ne işin var burada? Ahlak hocalığı taslamaya mı geldin?" diye haykırmadın? O gün bütün istediğim, bir kuvvet gösterisi yapmaktı; seni ağlatıp ezmekten, buhrana sürüklemekten başka düşündüğüm yoktu. Ama miskin, mendeburun biri olduğum için dayanamadım, korktum ve şeytan bilir hangi sebepten sana adresimi verdim. Daha eve varmadan bu adres verme işi yü-

zünden sana içimden ne sövgüler yağdırdım. Sana yalan söylediğim için senden nefret ediyordum. Çünkü tek istediğim kelime oyunları yapmak, kafamı biraz çalıştırmak, biraz kendimi eğlendirmekti... aslında istediğim nedir bilir misin? Hepinizin yerin dibini boylamanız, işte o kadar! Huzur, sükûnet istiyorum ben. Beni rahatsız etmesinler diye bütün dünyayı bir kapiğe satarım. Beni kıyamet kopmasıyla çaysız kalmam arasında seçim yapmak zorunda bıraksalar, dünya yıkılsa umurumda olmayacağını, ama çayımdan vazgeçmeyeceğimi haykırırdım. Bunu biliyor muydun? İşte ben böyle namussuz, alçak, bencil, tembelin biriyim. Buraya geleceksin diye üç gündür korkudan kendi kendimi yedim. Bu üç gün içinde beni en çok kaygılandıran şeyin ne olduğunu söyleyeyim mi? O gün karşında kahramanlık tasladıktan sonra, beni burada bu yırtık sabahlığımla, yokluk, pislik içinde görmenden korkuyordum. Sana demin, fakirliğimden utanmadığımı söyledim, ama yalan, en çok bundan utanıyor, bundan korkuyorum; hırsız olsaydım bu derece korkmaz, utanmazdım. Son derece gururluyum; en ufak şey, derim soyulmuş da, sanki havanın teması bile bana ıstırap veriyormuş gibi hissetmeme neden olur. Beni bu partal sabahlığımla, hırçın bir köpek gibi Apollon'a saldırırken yakaladığın için seni hiç affetmeyeceğimi hâlâ anlayamadın mı? Kurtarıcı, sabık kahraman, yoluk tüylü, uyuz bir it misali uşağına saldırıyor, öteki de onunla alay ediyor! Miskin kocakarılar gibi, karşında gözyaşlarımı tutamayışım yüzünden de affetmeyeceğim seni! Şu anda itiraf ettiklerim yüzünden de *seni* affetmeyeceğim! Evet sen, yalnız sen, bütün bunların hesabını vereceksin, çünkü karşıma sen çıktın, çünkü ben alçağın biriyim, yeryüzündeki solucanların en iğrenci, en gülüncü, en miskini, en ahmağı, en kıskancıyım; gerçi diğerlerinin de benden daha iyi tarafları yok, ama gene de hiçbir şeyden utanmıyor şeytan alasıcalar! Halbuki ben ömrüm boyunca en ufak bir bitten bile fiske yerim; benim karakterim de bu

işte! Bunların hiçbirini anlamasan da bana vız gelir! Senin orada mahvolup gitmen de vız gelir! Sonra, buraya geldiğin, beni dinlediğin için de senden nefret edeceğimi biliyor musun? İnsan hayatta bir kere, o da buhrana tutulunca, olduğu gibi içini döker!.. Daha ne istiyorsun? Bu olanlardan sonra hâlâ ne diye karşıma dikilmiş canımı sıkıyorsun, neden çekip gitmiyorsun?

Tam o anda, birdenbire garip bir şey oldu.

Her şeyi kitaplarda olduğu gibi düşünüp tasarlamaya, hadiseleri önceden hayalimde yarattığım gibi görmeye alıştığım için, o garip olayı bir an kavrayamadım. Ezdiğim, hakaret ettiğim Liza, beni tahmin ettiğimden daha çok anlamıştı. İçten seven her kadının hemen fark edeceği şeyi, karşısında bedbaht birisi olduğunu anlamıştı.

Yüzündeki ürkek, gücenik ifade, yerini acıklı bir hayrete bırakmıştı. Gözyaşları içinde (tüm bu tirat boyunca ağlamıştım) kendime "adi," "alçak" gibi sıfatlar verdikçe Liza'nın yüzü ıstırapla buruşmuştu. Doğrularak beni susturmak istedi; "Ne duruyorsun burada, niye gitmiyorsun?" diye bağırmama da aldırmadı, çünkü söylediklerimin bana ne kadar acı geldiğini fark etmişti. Hem onun gibi zavallı, kendisini benden kıyaslanmayacak derecede aşağı gören bir kızın öfkelenmesi, kırılmış izzetinefsi için isyan etmesi mümkün müydü?

Birden oturduğu sandalyede doğrularak içten kopan bir taşkınlıkla bana atılmak istediyse de, hâlâ benden çekindiği için daha fazla yaklaşmaya cesaret edemedi ve durduğu yerden çekingen, ürkek bir halle ellerini uzattı... O anda içimde bir şey kopmuştu sanki. Liza birden bana doğru atıldı ve boynuma sarılıp ağlamaya başladı. Ben de kendimi tutamadım ve daha önce hiç ağlamadığım kadar, katıla katıla ağlamaya başladım...

— Bırakmıyorlar... İyi... iyi olamıyorum! diye kekeledim güçlükle.

Sonra kendimi yüzükoyun kanepeye fırlatarak bir çeyrek kadar tam bir isteri nöbeti içinde hıçkırdım durdum. Liza da yanıma oturup kollarıyla beni sararak öylece hareketsiz kaldı.

Fakat bu buhran ne kadar sürse de bitecekti. İşte böyle (şimdi pek çirkin bir hakikati yazacağım) kanepede yüzüm eski bir deri yastığa gömülü yatarken içimde önce yavaş yavaş kendini hissettiren, sonra gittikçe kuvvetlenen bir duygu uyanmaya başladı: Başımı kaldırarak Liza'nın gözlerine nasıl bakacaktım? Neden utandığımı bilmediğim halde utanıyordum. Altüst olmuş kafamdan, artık rollerimizin değiştiği, Liza'nın kahramana benimse dört gün önceki zavallı, aşağılanmış kıza dönüştüğüm geçti. Bütün bunları daha yüzükoyun kanepede yatarken düşünüyordum!

Hey Tanrım! Yoksa onu o anda kıskanmış mıydım?

Elbette bu konuya o zaman da, şimdi de bir çözüm bulamadım, ama şimdi o zamankine oranla çok daha iyi anlayabiliyorum. Kim olursa olsun, birine hükmetmeden, onu ezmeden yaşamam mümkün değildi benim... Fakat... fakat sadece düşüncelerle hiçbir şey açıklanamaz, o halde uzun boylu düşünceye dalmanın faydası yok.

Nihayet kendimi zorlayarak başımı kaldırdım, bunu nasıl olsa yapacaktım... O anda içimde uyanan başka bir duygunun... hükmetmek, sahip olmak arzusunun, sırf kızın yüzüne bakmaktan utandığım için alevlendiğine eminim. Gözlerimde şehvet parıltıları belirdi, Liza'nın ellerini hızla sıktım. Ondan son derece nefret ettiğim halde öyle arzu duyuyordum ki! Bu iki duygu birbirini körüklüyordu. Bir çeşit intikam duygusuydu neredeyse!.. Liza'nın yüzünde önce şaşkınlık, hatta biraz da korku belirdi, ama bu sadece bir an sürdü. Coşkunluk ve tutkuyla bana sarıldı.

X

Bir çeyrek sonra odamda bir aşağı bir yukarı delice bir sabırsızlıkla dolaşıyor, ikide bir paravanaya yaklaşarak, aralıktan Liza'yı seyrediyordum. Başını yatağa dayayarak yerde oturuyor, galiba ağlıyordu. Çekip gitmiyor ve bu da beni deli ediyordu. Artık her şeyi biliyordu. Ona tamir edilmez bir şekilde hakaret etmiştim, fakat... bundan bahsetmenin ne faydası var. Liza ihtiras kasırgasının sadece bir intikam duygusu, ona karşı yeni bir hakaret olduğunu ve deminki nedensiz husumetin bu sefer doğrudan doğruya ona yöneltilmiş *şahsi kıskançlıktan* kaynaklanan bir nefrete döndüğünü anlıyordu... Hoş, kesin olarak anlayıp anlamadığını da iddia edemem; ancak alçağın biri olduğumu, en önemlisi de onu hiç sevmediğimi kesinlikle anlamıştı.

Bana bunların imkânsız olduğunu, bu derece kötü, bu derece aptal olamayacağımı söyleyecekler, biliyorum; hatta Liza'yı sevmemenin, hiç olmazsa aşkını takdir etmemenin mümkün olmadığını da ilave edeceklerdir muhtemelen. Halbuki neden imkânsız olsun? İlkin sevmek elimden gelmezdi, çünkü bence sevmek, manevi üstünlük kurmak, zorbalık etmek anlamına gelir. Ömrüm boyunca başka türlü düşünmedim; hatta şimdi bile bazen sevginin sevdiğimizin bize gönül rızasıyla bağışladığı, kendine zorbalık etme hakkından ibaret olduğunu düşünüyorum. Yeraltı hayallerimde bile aşkı

nefretle başlayan ve manevi zaferimle biten bir mücadeleden başka şekilde kuramıyordum, ama dize getirdiğim varlığı ne yapacağımı hiç bilemedim. Kadını canlandıran, onu uçurumun dibine kadar yuvarlanmaktan koruyarak yeniden doğmasını sağlayan biricik kuvvetin aşk olduğunu biliyorum, ama manevi varlığım o derece bozulmuştu ve "canlı hayattan" o kadar uzaklaşmıştım ki, demin bana "dokunaklı sözler" dinlemeye geldiğini sanıp kızı rezil etmeye kalkmamın da, dokunaklı sözler dinlemeye değil, bana olan sevgisi yüzünden geldiğini anlayamamamın da garipsenecek yanı yok bence. Gene de odamda bir aşağı bir yukarı dolaşarak arada bir paravanın aralığından bakarken Liza'dan pek öyle nefret ettiğim yoktu. Bana dayanılmayacak kadar ağır gelen, sadece burada bulunmasıydı. Bir an önce ondan kurtulmak istiyordum. "Sükûnet"e kavuşmayı, yeraltımla baş başa kalmayı istiyordum. Alışmadığım "canlı hayat", beni öyle bir sıkıştırmıştı ki, soluğum kesilecek gibi oluyordu.

Birkaç dakika daha geçti, Liza kendinden geçmiş gibiydi, hiç kıpırdamıyordu. Kendimi hatırlatmak için arsızca paravanı tıklattım... Birdenbire silkindi, yerinden fırlayıp atkısıyla şapkasını, paltosunu aramaya başladı; sanki o da benden bir an evvel kaçıp kurtulmak istiyordu... İki dakika sonra paravanın arkasından yavaş adımlarla çıkarak bitkin gözlerle beni süzdü. Çarpık bir gülümsemeyle karşılık verdim, ama zoraki, *nezaket icabı* bir gülümseme olduğu belliydi; hemen sonra bakışlarımı kaçırdım.

Kapıya doğru yürürken:

— Hoşça kalın, dedi.

Birden yanına koştum, elini yakalayıp avucunu açtım ve para sıkıştırdım... ve tekrar kapattım. Sonra, yüzünü görmemek için sırtımı çevirerek kendimi hızla odanın öbür ucuna attım...

Az kalsın şu anda bile yalan söyleyecek, bu hareketi kazara, kendimi bilmeden, düşüncesizliğimden yaptığımı yaza-

caktım. Fakat yalan istemiyorum artık; bu yüzden açıkça söylüyorum ki, avucunu açıp para sıkıştırmamın tek nedeni... kötülüğümdür. Bunu daha Liza paravanın arkasındayken ve ben odanın içinde aşağı yukarı dolaşırken düşünmüştüm. Yalnız şunu da söylemeliyim: Bu kötülüğü bile isteye yapmıştım, ama içimden, kalbimden gelmediğine, muzır kafamın işi olduğuna eminim. Merhametsizliğim o kadar yapmacık, zoraki, sadece kafa mahsulü ve *kitap gibiydi* ki, yaptığıma bir dakika bile dayanamadım; önce yüzünü görmemek için kendimi bir köşeye attım, sonra utanç ve ümitsizlikle Liza'nın peşinden koştum. Antre kapısını açıp dinledim.

Merdivenlere doğru, çekinerek:

— Liza!.. Liza!.. diye seslendim.

Cevap yoktu; merdivenin alt basamaklarında adımlarını duyar gibi oldum ve daha yüksek bir sesle:.

— Liza! dedim.

Gene cevap yoktu. Tam o sırada aşağıdan camlı sokak kapısının gıcırdayarak güçlükle açıldığını, sonra sert bir vuruşla kapandığını duydum. Merdivenleri bir uğultu kapladı.

Gitmişti. Düşünceli bir halle odama döndüm. Son derece üzgündüm.

Masanın önünde, oturduğu sandalyenin yanında durmuş, boş gözlerle önüme bakıyordum.

Böylece bir dakika kadar geçtikten sonra birden ürperdim: Tam önümde, masanın üzerinde, demin onun avucuna sıkıştırdığım beş rublelik buruşuk, mavi banknotu görmüştüm. Bu *aynı* banknottu; başkası olamazdı, zira evde bundan başkası yoktu. Şu halde Liza, ben kendimi odanın öbür ucuna attığım zaman bunu masaya fırlatmayı becermişti.

Ya ne olacaktı başka? Ondan bunu beklemeliydim. Peki beklemiş miydim? Hayır. O derece bencildim, insanları öyle hiçe sayıyordum ki, Liza'nın bunu yapacağı aklımın köşesinden bile geçmemişti. Buna dayanamadım. Hemen deli gibi giyinmeye başladım; elime geçenleri, hiç bakmadan aceleyle

giyip Liza'nın peşinden dışarıya fırladım. O sırada Liza henüz iki yüz adım bile uzaklaşmamış olmalıydı.

Sokak sessizdi; hızını artıran ve dimdik yağan kar, beyaz bir çarşaf gibi tenha sokağı, kaldırımları örtmüştü. Yollarda tek bir canlı yoktu, etrafta çıt çıkmıyordu. Hüzün dolu sokak fenerleri boş yere göz kırpıyordu. Kavşağa kadar iki yüz adımlık mesafeyi koşarak geçtikten sonra durdum.

"Ne yana gitti? Hem ne diye peşinden koşuyorum? Niçin? Önünde diz çöküp pişmanlık gözyaşları dökmek, ayaklarını öpüp affedinceye dek yalvarmak için mi?" Evet, bunu istiyordum; göğsüm parçalanacak gibiydi ve o anı asla ama asla soğukkanlılıkla hatırlayamayacağım. "Fakat ne lüzumu var?" diye düşündüm, "Belki hemen yarın, sırf bugün ayaklarını öptüğüm için ondan nefret etmeyecek miyim? Onu mesut edebilir miyim hiç? Bugün belki de yüzüncü olarak değerimi anlamadım mı? Hayatını cehenneme döndürmez miyim kızın?"

Karın altında durmuş, bakışlarımla bulanık, puslu havayı delmeye çalışarak bunları düşünüyordum.

Az sonra, daha evdeyken kurmaya başladığım, içimi kaplayan sızıyı köreltecek hayallere daldım: "Hakaretin silinmemesi onun için daha iyi, değil mi? Hakaret en yakıcı, en azaplı duygu da olsa, bir arınmadır! Nasılsa yarın gene ruhunu kirletecek, kalbini kıracaktım. Fakat uğradığı hakaret artık asla içinden çıkmayacak; düştüğü batak ne kadar zorlu olursa olsun, ruhunu yükseltecek, kinle arındıracak olan da yine hakaretimdir... hımm... belki de bağışlar... İyi ama bütün bunların ona ne faydası olur ki?"

Şimdi de kendi kendime şu lüzumsuz suali soruyorum: Kolay elde edilmiş bir saadet mi, yoksa insanı yücelten ıstırap mı daha iyidir? Evet, hangisi daha iyi?

Bütün bunları o gece evde manevi, ama sahici bir ıstırabın bitkinliği içinde düşünmüştüm. Bu derece azap, pişmanlık duyduğumu hiç hatırlamıyordum; peki Liza'nın peşinden

sokağa fırlarken, yarı yoldan döneceğime dair hiç şüphem var mıydı? Liza'yla bir daha ne karşılaştım ne de hakkında bir şey duydum. Şunu da ilave edeyim: O gün kederimden hastalanacak hale gelmekle beraber, hakaretin, kinin faydasına ait *cümlem* beni son derece memnun etmişti.

Şimdi bile, üzerinden bunca yıl geçtiği halde bu hatıraları anmakla epey *kötü* oluyorum. Gerçi nice kötü hatıram var ama... bu "Notlar"a burada mı son vermeli acaba? Sanırım bunları yazmakla hata ettim zaten. Daha doğrusu, bu *hikâyeyi* yazarken yeterince utandım: Yani bu, edebi bir eserden ziyade günahlarımın kefaretini ödemek oldu. Bir köşeye çekilip ahlak bozukluğumla bütün bir ömrü nasıl heba ettiğimi, kötücül, boş gururum yüzünden yaşayan âlemle her türlü bağı keserek nasıl yeraltına çekildiğimi uzun bir öykü gibi anlatmanın hiçbir ilginç yanı yok elbette; hem romanda bir kahraman olmalıdır, halbuki benimkinde bir kahramanın tersi olan ne kadar özellik varsa *kasten* bir antikahramanda toplanmış. Bütün bu yazdıklarımın tatsız bir etki yaratacağına da eminim, zira hepimiz yaşamla bağını az ya da çok kaybetmiş, kör topal idare eden insanlarız. Hatta yaşamdan öylesine kopuğuz ki, gerçek "canlı hayata" karşı adeta tiksinti duyuyor, bize hatırlatılmasına dahi katlanamıyoruz. Öyle bir hale gelmişiz ki, gerçek "canlı hayat" bize adeta bir iş, bir ödev gibi görünüyor, onu kitaptan öğrenmeyi yeğliyoruz. Peki neden bazen telaşa kapılır, kimi kaprisler, çılgınlıklar yaparız? İstediğimiz nedir? Bunu kendimiz de bilmeyiz. Kaprislerimiz, isteklerimiz yerine gelse bundan ilk biz zararlı çıkarız. Bize daha fazla serbestlik vermeyi, ellerimizi çözmeyi, hareket alanımızı genişletmeyi, üstümüzdeki vesayeti kaldırmayı deneyin bir... sizi temin ederim, o anda tekrar vesayet altına girmeye can atarız. Biliyorum, belki bu sözlerime kızacak, bağırıp tepinmeye başlayacak, "Böyle konuşacaksanız yalnız kendinizden, o sefil yeraltınızdan bahsedin; '*biz, hepimiz*' gibi tabirler kullanmaya kalkışmayın!" di-

yeceksiniz. Müsaade buyurun baylar, ben bu *hepimizlikle* kendimi haklı çıkarmak peşinde değilim. Ben kendi hayatımda, sizin cesaret edemeyip yarıda bıraktığınız şeyleri sonuna kadar götürdüm, o kadar; üstelik siz tabansızlığınıza sağduyu diyor, böylece kendi kendinizi aldatarak avunuyorsunuz. Buna göre ben sizden daha "canlı"yım. Daha yakından bakın! Biz bugün "canlı"nın nerede yaşadığını, neden ibaret olduğunu, adını sanını bile bilmiyoruz. Bizi tek başımıza bırakın, elimizden kitapları alın o saat şaşkına döner, ne yana gideceğimizi, kimden yana çıkacağımızı, kimi sevip, kimden nefret edeceğimizi bilemeyiz. İnsan olmak, yani gerçek, kendi vücuduna sahip, kanlı canlı bir insan olmak dahi bize güç geliyor; bundan utanıyor, ayıp sayıyor, bildik, genel anlamda insan olmaya çabalıyoruz hep. Aslında biz ölü doğmuş yaratıklarız; zaten çoktandır canlı olmayan babalardan dünyaya geliyoruz ve bundan da gittikçe daha çok hoşlanıyoruz. Bundan zevk alıyoruz. Yakında bir kolayını bulup doğrudan doğruya fikir dölleri olarak dünyaya geleceğiz. Ama yeter bu kadar; daha fazla "Yeraltından" yazmak istemiyorum...

Gene de bu çelişme düşkününün "notları" burada bitmiyor. O kendini tutamadığı için yazmaya devam etti. Ama biz burada durabiliriz sanırım.*

* *Yeraltından Notlar* ilk olarak 1864'te *Epoha* (Çağ) dergisinin Ocak, Şubat, Nisan sayılarında yayımlanmıştır.

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881): İlk romanı İnsancıklar*'ın çarpıcı konusu ve farklı kurgusuyla dikkatleri çekti. İnsan ruhunun derinliklerini sergileyiş gücüyle önemli bir yazar olarak ün kazandı. Ancak daha sonra yayımlanan eserleri o dönemde fazla ilgi görmedi. Dostoyevski 1849'da I. Nikolay'ın baskıcı rejimine muhalif Petraşevski grubunun üyesi olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Kurşuna dizilmek üzereyken cezası sürgün ve zorunlu askerliğe çevrildi. Sibirya sürgününden sonra yazdığı romanlarla tekrar eski ününe kavuştu. 1864'te* Vremya *dergisinde yayımladığı* Yeraltından Notlar *gerçek dünyadan kendini soyutlamış bir kişinin iç çatışmalarını ve hezeyanlarını konu alır. Bu roman Dostoyevski'nin daha sonra yazacağı büyük romanların ipuçlarını taşımaktadır.*

F. M. DOSTOYEVSKİ - BÜTÜN ESERLERİ: 5

Nihal Yalaza Taluy (1900-1968): Cumhuriyet'in ilk kuşağının önde gelen Rusça çevirmenlerindendir. Dostoyevski ve Tolstoy'un yanı sıra Puşkin, Gogol ve Turgenyev çevirileri de beğeniyle okunan Taluy'un çeviri külliyatı otuz kitabı aşmaktadır.

12 TL